د کتاب پېژندنه

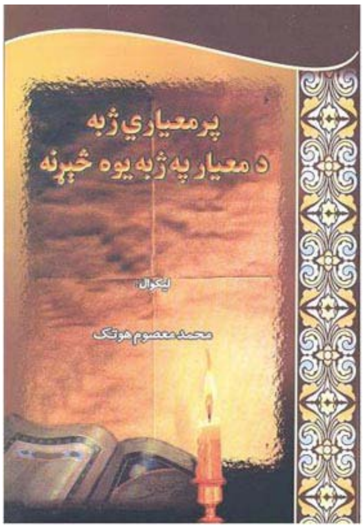

دکتاب نوم: پرمعیاري ژبه دمعیار په ژبه یوه څېړنه

لیکوال : محمد معصوم هوتک

دلیکلو نېټه: ډسمبر ۲۰۰۶ع

دلیکلو ځای: اوکویل ـ کاناډا

کمپوز: محمد معصوم هوتک

ډیزاین: م- روهیال

خپروونکی: علامه رشاد خپرندویه ټولنه �کندهار

دچاپ نېټه: جنوري ۲۰۰۷ ع

دچاپ شمېر: زر ټوکه

انلاین چاري: ګل اغا احسان www.benawa.com

د کتاب لړلیک

- دلوی خدای په نامه
- ژبه
- مفاهمه
- دژبې مبداء
- دژبو تاریخي څېړنه
- دخیل لغتونه
- ژبه او دملتو په جوړښت کې دهغې رول
- لهجه څه ته وایي ؟
- دژبو کورنۍ
- لیکدود
- دپښتو لیکدود دپرون او نن
- معیار ـ دژبې دمعیاري کولو لړ ...
- معیاري ژبه څه ته وایي ؟
- دپښتو ژبې دمعیاري کولو هڅې ...
- د معیاري لیکنې پر هڅو باندې د ...
- دنوو جوړو سوو لغتو دتلفظ ستونزه
- دژبې دسوچه توب دوه اړخه
- پښتو دسوچه توب پرپیچومو
- په خوله کړلي تصفیه په زړه منلی ...
- پښتو نیو لوګیزم ژبنی اړتیاکه ...
- نظري معیار عملي ګډوډي
- د(په) او(پر) ګډوډي
- دمجهولي (ي) لانجه
- چي ـ مي ـ کي
- ښځینه جمعي
- التباس ته نه پاملرنه
- دايي لابله
- مونږ - موږ - موږه
- آیا دمعیاریت هڅه بري ته رسه ...
- دمعیاري ژبې عامیانه درک
- دکره لیکنی پښتو دا وسنی هڅي ....
- څه بایدوسي ؟
- په پښتو يې وکاږم که پرپښتو ؟
- تکي په تکي ژباړي ـ تلفظي ...
- پرپښتو کره لیکنه باندي دنیول ...
- دمتروکو او ارکاییکو لغتونو
- دایوه مې لاو اورئ نورنوستاسو ...
- سپلمی وهڅولم
- ماخذونه

دلوی خدای(ج) په نامه

غالباً به د ۱۳۲۷ش کال شاوخوا وه، چي د علامه رشاد مرحوم په کور کي مي د دوی عالمانه خبرو ته غوږ نیولی و. د خبرو په ترځ کي مي د پښتو د هغه وخت په نشراتو کي د مسلطي ژبي او د هغې په برخه کي د خپلو ستونزو په باب ځیني پوښتني ځني وکړې. په دغه وخت کي ما د باختر آژانس په پښتو څانګه کي د غړي په توګه کار کاوه. استاد د ژبي او د هغې د تحولاتو او تطوراتو په باب او د غه راز د هغه وخت د دولتي پښتو ضد پالیسیو په باره کي اوږدې څرګندوني وکړې. د خبرو په پای کي ما ځني و پوښتل چي ولي په دې برخه کي څه لیکئ نه ؟ په جواب کي را ته وویل: "دا کار ستاسي ځوانانو رسالت دئ. ژبه ملي امانت دئ. موږ دا دئ تر تاسي پوري را ورسوله. ښه مو را و رسوله که بده، سمه مو را ورسوله که ناسمه، دا به وروستي نسلونه قضاوت کوي. خو اوس وار ستاسي دئ چي له دغه امانت سره بې پروایي ونه سي. اصالت ته یې صدمه ونه رسیږي. لوبي ورسره ونه سي." ما ورته د فارسي دا بیت و وایه :

آسمان بار امانت نتوانست کشید
قـــرعۀ فال بنام من دیوانه زدند

استاد و مسل اوزیاته یې کړه."په دې پلمو نسي خلاصېدلای. دا امانت تاسي ته درپاته دئ." له هغې ورځي څخه بیا ترننه پوري چي زه د "امانت" کلمه واورم ، اوږې مي راته درنې سي. داسي راته وایسي لکه د دغه امانت وړلو توان چي نه لرم. خو د استاد(رح) آهنګ لرونکي خبره مي ترغوږو هیسته ازانګي وکړي."دا کار ستاسي ځوانانو رسالت دئ." د همدغه ملکوتي ږغ اغېزه وه ، چي نن یې په ماکي پر دغه رازجنجالي موضوع(اوسنۍ پښتو یا کره پښتو ؟) باندي د لیکلو جرأت پیدا کړ .
د دې لیکني په شروع کي زه په دوو زړو کي وم چي آیا پر دغه مشخصه موضوع (د پښتو د معیاري کولو پر هڅو) باندي د څه لیکلو اجازه لرم که یا ؟ ډاکټر پالوال وایي: هو ، لري یې (۱) .ډاکټر زیار وایي د ژبي مسایل ژبپوهانو ته پرېږدئ ځکه دا د هغوی مسلکي دنده ده. نو ګویا دده جواب منفي دئ . زه له ډاکټر پالوال څخه تشکر کوم چي دده د فتوا له اسیته مي پدل مات سو او پر دغه موضوع باندي مي دلیکني جواز تر لاسه کړ او پر څنګ یې له ډاکټر زیار څخه بخښنه غواړم چي بې لاېسنسه مي قلم چلولی دئ.
څرنګه وکړم هغه د چا خبره "کي خورمه کافر کېږم ، کي نه خورم وږی کېږم" د دغه راز پاڼ وپړانګ ترمنځ به ستړګي پټي کړم ، د خدای توکل به واخلم او د هغه حق مجراینه به وکړم چي د پښتانه خوار او نتلی قوم یې را باندي لري او پر څنګ به مي د استاد علیه الرحمه هغي توصیې ته هم یوه داوروېزه جوړه کړې وي ، چي په ډېره جدي لهجه یې راته کړې وه او تاسي ته مي ځو کربنې وړاندي یادونه وکړه. وا همه مي ځکه ډېره ده ، چي لوړګړنګ دئ. ببرېږم چي ځان ژوبل نه کړم. یوشی چي دلیکني جرئت راکوي هغه د مشرانو پوهانو بزرګواري او د کشرانو اخلاص دئ او پرڅنګ یې هر راز انتقاد او کره کتني ته زما خلاصه غېږده. که زماله دې ټولي لیکني او استدلال سره سره بیا هم یو چا په دغه خبره سررا خلاص کړ، چي انډیواله ! کره دې اخیستي ده. بیا به زه هم له خپل نیلي څخه را کښته سم او پر خپله تړه به څم.
معنادا چي خپلي خبري نعوذ بالله
من ذلک ، قرآني احکام نه ګڼم .
په دې اثر کي ماله ځینو کتابو څخه اوږده او ږده اقتباسونه کړي دي . دا کار دې لوستونکي دلیکني د پنډوالي په انګېزه نه ګڼي.
زما رساله بې هغه هم خواره بوښکې ده. زما هدف د معیاریت او سني جریان ته کره کتنه غوندې ده . ددې له پاره زه د نظریاتو او نقل قولونو بیا را نقلولو ته اړ کېدم ځکه له را نقلېدو پرته یې لوستونکي په تاریکه کي پاتېدل. خو له دې سره دي هم مالو ستونکي وبخښي .
په کتاب کي یو شمېر مکررو خبروزما په خیال څه ښېخوندي پېښنه کړې ده.ماد موضوع دلازیات وضاحت په نیامت د مکرراتو ښېخوندي پرځان منلې ده. هیله ده ښاغلي لوستونکي یې په بزرګواری سره په "تکرار حسن" کي وشمېري.ددې لیکني ځیني برخي ترجمې دي ، چي په متن کي مي یې ماخذ ښوولی دئ او نوره زما خپله څېړنه ده .
په پښتنو کي له بده مرغه پر علمي مسئلو باندي د نظر څرګندولو پای ناندرو او شخړو ته درېږي. په دغه حقیقت باندي له پوهېدو سره سره ، بیا هم زه خپل تاریخي مسئولیت دې ته اړکړی یم چي د هغو زړو نو پښتنو اند ښېني منعکسي کړم ، چي د پښتو دننۍ په اصطلاح کره لیکني له بابته ورته پیښې سوي دي .

اګر بیني که نابینا وچـــاه است
اګر خاموش بنشستی ګناه است

+++++

محمد معصوم هوتک
او کویل ـ کاناډا
۲۰ نومبر۲۰۰۶ع

۱) ډاکټرصاحب پالوال دا خبره دلغاتو جوړولو په برخه کي کړې ده او وايي چي دلغاتو جوړول دژبي د هر مستعدو يونکي حق دئ.خوزه په ددوی له دغي اجازې څخه لږڅه پراخه استفاده وکړم.
)وګ: معياري پښتو ـ ۲۴۰مخ .)

ژبه

په انسا سيکلو پيډيا بريتانيکا کي يې دژبي په تعريف کي کښلي دي چي ژبه دږغيزو سيمبولونو دخپلي خوښي سيستم دئ چي دهغه په واسطه انسانان ديوې ټولنيزې ډلي او ديوه کلتوردبرخه وال په توګه متقابله پوهونه اوراپوهونه (مفاهمه) سرته رسوي . په دې تعريف کي ځای سوي مفاهيم که جلاجلا وشنل سي ، نو به :
ږغيز (vocal)معنادا چي دژبي په تعريف کي موږدمفاهمي په برخه کي يوازې د(وينا) پړاوخ زوراچوو. دمفاهمي نورسيستمونه هم سته لکه ديوه ټاکلي مفهوم دافادې له پاره دسراولاس ښورول ، داوږو پورته کول ، دسترګوکشول ، پزه بوچه نيول اونور، چي داهريويې ديوه مشخص مفهوم په ښوونه کي مرسته کوي خو موږپه ژبه کي يوازې ږغيزسيستم په پام کي نيولی دئ(۱ . (
له خپلي خوښي مطلق(arbitrary) سيستم څخه مومراددادئ چي د ژبني سمبول اودهغه داصلي مادي ترمنځ هيڅ رازلازمي اړيکي نه وي. دمثال په توګه په پښتوکي يوحيوان ته آس وايي. ددغه نامه له پاره په پارسي کي اسپ ، په عربي کي فرس ، په هندي کي ګهوړا ، په انګرېزي کي هورس ، په فرانسوي کي شاوال اوپه روسي کي لوښاد ؟ټاکل سوی دئ. له دغولغتونو څخه هيڅ يويې دنوموړي حيوان له واقعي حالت سره مناسبت نه لري ، بلکي صرف يوه نومونه ده چي د(ولي ؟) له پاره يې نه جواب سته اونه ژبپوهان له دې بابته پرځان باندي دځېړني تکليف ايږدي. داخبره حتی په تقليدي لغتونو (imitative words)کي ، چي ديوه ږغ دتمثيلولوله پاره وضع سوي وي ،لاهم تريوې اندازې صدق کوي. په انګرېزي کي دپيشو خرهارې ته (purr) وايي اوپه فرانسوي کي ورته (ronronner) وايي. دواړه لغتونه دپيشي (پيشو) دخرکي ږغونه تمثيلوي خو تاسي وينئ چي دهغوپه شکل او جوړښت کي څومره توپيرسته .
سيمبولونه دشيانو څرګندوونکي دي خو پخپله شيان نه دي. د کتاب لغت پخپله کتاب نه دئ بلکي دهغه څرګندوی دئ.

کله چي موږدژبي لغت پرخوله راوړو ، ترزياتي اندازې پوري مومراد دويلوژبه (spoken language) ده. ليکلې ژبه بيا يوبل سيستم دئ چي له ويناسره سيده اړيکي لري.
اروابناد پوهاند دوکتورمحمدرحيم الهام ليکي: ً ژبه دانساني ږغونو يو رمزي سيستم دی چي ديوې ژبنۍ ټولنی غړي يې دمفاهمی له پاره په کاروی. موږدژبی دغه ږغيزسيستم ته ويناوايو. انسانانو د خپلو وينايی ژبودثبتولو او ساتلوله پاره ګرافيک سيستمونه اختراع کړي دي چی موږيې ليک بولو . وينااوليک په ماهيت کې دوه بيل سيستمونه دي. دوينا اساسي جوړونکي عناصرږغونه دی اودليک اساسی جوړوونکی عناصرتوري دي. ږغونه داسي فزيکی پديدې دي چي احساس يې دغوږونو په واسطه کيږي اوتوري بيا داسي بل ډول فزيکي پديدې دي چي احساس يې دسترګو په واسطه کيږي....ً (۲)
ډاکټرعبدالرازق پالوال دژبي يوډېرخوندورتعريف کړئ دئ اوهغه دا چي ً ژبه د پوهوني اوپوهېدني هغه صوتي سيمبوليک وسيله ده چي ودې او تکامل يې بشردانسانيت وتکاملي پړاوته،اودليک ايجاد يې انسان د مدنيت وتکاملي پړاوته رسولئ دئ.ً (۳)

۱)ځيني پوهان دمرغانو ږيز ، دانسانانوله خواد ً هو ً پرځای سرښورول ، يادبې علاقه ګۍ ښوولو پر ځای داوږوپورته کول هم په ژبه کي راوړي خوپه دې شرط چي دغه حرکات اونخښي تل همدا يوه معنا ورکړي .
)وګ : الستريتيډ ورلډ انسايکلوپيډيا ـ ۳۰۳۲ مخ-نيويارک)
۲) (دخان شهيد ياد ـ دمقالو مجموعه ـ ۷۳ مخ-دسرحدونو چاروو وزارت-کابل-۱۳۷۰ ش
۳) (پالوال ، ډاکټرعبدالرازق-معياري پښتو-دپښتی لومړی مخ-۱۳۸۴ ش

مفاهمه

انسانان ټولنيزژوندکوي. دهغوی په سلوک کي يوله بل سره متقابل عملونه اودغه رازله چاپيريال سره متقابل عملونه دواړه شامل دي. دغه متقابل عملونه اوفعاليتونه دمفاهمې له لارې ، يوبل ته د پيغامو او اطلاعاتودرسولوله لارې سرته رسيږي. دغه رازمنظم اوپر يوه ټاکلي سيستم باندي ولاړمتقابل عملونه يوازې دانسانانو ځانګړتياده . نور حيوانان (ژوي)هم دټاکلوږغونواو حرکتونو په واسطه يوبل ته پيغا مو نه رسوي ، خودهغوی مفاهمه دانسانانودمنظم ژبني سيستم په توګه نه وي.ژوي يوازې دږغونو جوړولو غريزوي وړتيا لري خوانسانان دخپلي ټولنيزې ډلي دژبي دزده کولو اونوروته دورلېږدولو توان هم لري. دپوهني دلېږدوني همدا توان دبشري مدنيت دمنځ ته راتګ تاداوګټل کېدلای سي. که دژبي تعريف په پام کي ونيول سي نوانسانانو هروخت د خبروکولوتوان درلود ، خوددې معنادانه ده چي ژبه دې نودکلمې په واقعي معنادانسان د پيدا ايښت همزولې وي .

په مفاهمه کې دري ډوله سیستمونه شامل دي چې یو یې رغونه دي ، بل یې د بدن حرکتونه دي او دریم یې ، چې ترنورو دووډولونو ډېر زیات بنسټیز اهمیت لري ، ژبه ده . په ژبه کې ببلابېل رغونه تریوه ځانګړي انتظام لاندې او ډل سوي وي

ټولو انسانانو دځان له پاره دویلو یوه ژبه جوړه کړې ده او هرچیرې چې بیا مدنیتونه منځ ته راغلي دي ، هورې بیا ورسره سم لیکلې ژبه ایجاد سوې ده . له لرغونو ژبو څخه ببلابېلې نورې ژبې رازېږېدلې دي او اوس په نړۍ کې تریو زرزیاتې ژبې سته چې ځینې یې په میلیونونو ویونکې لري او ځینې یې بیا یوازې په یوه محدوده قبیله کې د یو لږ شمېر ویونکو له خوا ویل کېږي . ژبه دانسانانو او انساني مدنیت یوه ډېره ستره بریا)لاس ته راوړنه (ده .

دژبې مبداء

دبشریت په تاریخ کې دداسې یوه وخت اټکل کېدلای سي چې دنړیوانسانانو نیکه ګانو دي دمفاهمې له پاره دژبې په نامه یوه منظمه وسیله نه درلوده . تاریخي څېړنې دنړۍ دموجودو ژبو نېټه فقط یو څو زره کاله وړاندې بیولای سي . دداسې یوې ژبې یا ژبو په باب زمونږ سره معلومات نسته، چې مونږ یې دانسانانو لومړنۍ (primitive) ژبه وبولو . دومره قدر پوهېږو چې په انساني تاریخ کې نه یې ژبو انسانانو وجود درلوداونه بل حیوان دخبرو کولو استعداد لري . دانسانانو د فوسیلونو څېړنه (۱)مونږته دیوملیون کالو یا ترهغه وړاندې زمانه کې دژبې دسته والي څرک راکوي .

١) فوسیل fossil دلرغونو ژوندیو موجوداتو (حیواني یانباتي (آثار و یابقایا وو ته ویل کېږي لکه هډوکي او غاښونه چې دمځکې په طبقاتو کې پاته سوي وي .

دژبو تاریخي څېړنه

ننني حالت ته دژبو دتکاملي سیر څېړنه ځکه سخته ده ، چې په دې برخه کې زیات مواد او ارقام (data) نسته . خو له نېکه مرغه ننۍ ژبې سره پرتله کېدلای سي او که دهغو ترمنځ منظم ورته والی وموندل سي ، دده ورته والي له مخې څوک کولای سي دنو مونږ ژبو یوه مخکېنۍ او زړه مرحله پیدا کاندي . هغه پوهنه چې دغه رازمسایل څېړي ، د تاریخي ژبپوهنې (historical languistics) په نامه یادېږي او مقایسوي ژبپوهنه (comparative languistics) دهمدې علم یوه څانګه ده .
ژبې دژوندیو موجوداتو دنورو فعالیتو په شان دچاپېریال له بدلو نو څخه اغېزمنې کېږي . دوګړو دکلتوري سیستمونو په هره برخه کې چې کوم بدلون راسي ، اړونده ژبه یې هم تریوې اندازې پورې هرومرو بدلېږي. له دې سره سم دژبې زاړه لغتونه او اصطلاحات له استعماله لوېږي یا یې معناوې بدلون مومي ، نوې لغاتونه منځ ته راځي . سربېره پردې دژبې ویونکې هم تل تغیرمومي . لوییږي ، زېږېږي ، مري او نوي ویونکې منځ ته راځي . دیوې ژبې هر ویونکی فردهم دخپل عمر په اوږدو کې دژبې دویلو ځینې لارې چارې بدلوي. له دغه فرد سره بنایي نورهم دده دلارې تقلید وکړي . په دې ډول دوخت په تېریدو سره په ژبه کې ډېربدلون راځي . دابهېرورو ورو پرمخ ځي . که څوک دیوې ژبې د ډېروسپین ږیرواوزلمیوویونکوویناوې واوري ، په هغوکې به د یادونې وړتوپیروويني .
دلغتونو داستعمال په برخه کې هم ورو ورو او ناڅاپي بدلونونه پېښېږي . که چیرې دیوې ژبې لیکلې ثبتونه موجود وي ، نو څېړونکي په اسانۍ سره کولای سي چې دغه رازبدلونونه پیدا کړي .
په لغتونو کې بدلونونه په څوډوله منځ ته راځي:
ـ معناوې یې بدلون ومومي(۱ .)
ـ یو لغت له استعماله لوېږي .
ـ نوي لغتونه او اصطلاحات جوړېږي.
ـ له نورو ژبو څخه لغتونه اخیستل کېږي .

١) دمثال په توګه په انګرېزي کې د (deer) لغت چې نن دهوسۍ په معنا رواج لري ، په زړه انګلیسي کې په عمومي توګه د(حیوان) په معنا کارېدئ . په پښتو کې دسیال کلمه دپښتانه له پاره یوه درنه او دویاړ وړ کلمه وه ، نن یې دمعیار کاروباریان ددښمن له پاره کاروي .

دخیل لغتونه

له نورو ژبو څخه دلغتونو اخیستلو بهېرته (لغت پورول) وایي او کوم لغتونه چې په دې ډول ژبې ته ننوزي د(دخیلو لغتونو) په نامه یادېږي. هره ژبه خوراډېردخیل لغتونه لري او مجرده ژبه په نړۍ کې اصلاً وجودنه لري . اروابناد علامه رشاد(رح) وایي: ٌ په دنیا کې مجرده ژبه نه سته او مجرد قوم هم نه سته . تاسې وګورئ عربي داسې یوه ژبه ده چې قرآن پکښې نازل سوی دی او دعربو قدامت هم واضح دی . مګرپه قرآن کې اتلس توري غیرعربي راغلي دي . هغه دعربو نه دي او دعربي دخیلو لغاتو له پاره خفاجي یو لوی کتاب لیکلی ،

شفاءالعليل یاځینې کسان یې شفاءالغلیل لاوایي ... سید سلیمان ندوی دلغات جدیده په نامه باندي یو بل کتاب لیکلی ، چي په هغه کي یې په عربي کي نوي ور داخل سوي لغات څېړلي دي..."(۱(
انګریزي ژبي ته تر۱۰۲۲م کال وروسته خوراډېرفرانسوي لغتونه ننوتل (۲) . دمثال په توګه د (chair)لغت په همدې وخت کي انګرېزۍ ته ننوتئ چي نن ورځ څوک ددخیل لغت خیال لانه وربادي کوي. په زړه انګرېزي کي پخوا دهمدې لغت پرځای (stol) یا (stool)رواج درلود.

ددخیلولغتونوله مخي دیوې ژبي دویونکواړیکي له بلي ژبي اوبل قوم سره څرګند بدلای سي. کله چي یوې ژبي ته کوم لغت له بلي ژبي څخه ورننوت اوهوري یې په ژبه کي واخښل سو ، نوربې نودژبي ویونکی خپل لغت اودژبي خپل مال بولي .
لکه وړاندي چي موږوویل ،ژبي تل دېبریو په اوږدو کي بدلون مومي .
که دانسانانو دوه داسي ګروپونه په پام کي ونیسو ،چي په پیل کي یې یوه ژبه ویله خود ځینو عواملوله امله یوله بله سره بېل ژوندکولوته اړسول ، څوسوه کاله وروسته به یې ژبي یوله بله سره ډېرتوپیرولري اوکه داحالت همداسي روان وي نوڅورزره کاله وروسته به یې ژبي دومره سره لیري سوي وي ، چي یوازي به دژبي ماهران په پوهېږي چي ددې دووژبومورګنۍ یوه وه .

دهرقوم ژبه دهغه قوم له ټولنیز، اقتصادي اوکلتوري حالته سره تړلې ده. که یې قوم دسیالانوسیال و ، ژبه یې هم ترسیالانونه پاتېږي. پښتو دپښتنانه ژبه ده. دپښتوتاریخ دپښتنوله تاریخ سره تړلی دئ. ترقي اوپرمختګ یې هم دپښتنوله ترقۍ اوپرمختګ سره سیده اړیکی لري. پښتانه چي دخپل ټولنیزانکشاف په داسي پړاو کي وي ، چي په بېسوادۍ کي پاچهي کولای سي،خانۍ کولای سي، سوداګري کولای سي،پیري اومریدي کولای سي،نوژبه به یې څرنګه اوولي پرمختللې وي ؟
هره ژبه که دهغې له ویونکو څخه مجرده وڅېړل سي ، ګویانه ده څېړل سوې. ژبه پرویونکواغېزه کوي اوویونکي بیاژبه سره سمبالوي او سموي یې .

)۱ (ګوربت مجله ـ لومړی کال ، شپږمه ګڼه ـ ۲۳مخ
)۲ (په دغه کال انګلستان دNormansله خوافتح سو . دنورمن نوم پخوا په عمومي توګه دسکاندنیویایي خلکوله پاره کارېدئ خووروسته یوازي دناروې خلک په دغه وبلل سول .

ژبه اودملتوپه جوړښت کي دهغې رول

دیوه ملت دجوړېدواساسي عناصرګډه جغرافیایي سیمه ، ګډ تاریخ اوګډ کلتور(دین ، ژبه ، ....) دي خوددې عناصرودا غېزې درجې یورازنه دي. زیاتره پوهان په دې عقیده دي چي ژبه دیوه ملت د جوړېدو ډېرمهم عنصردئ. دمانچسټرپه پوهنتون کي دانګرېزۍ ژبي استاد ټوني کراولي (Tony Crowley ۱ (دژبي دهغې اغېزې په باب چي په نونسمه پېړۍ کي یې په اروپاکي دنوو منځ ته راغلو ملتوپه ژوندکي درلوده ، داسي لیکي :
په۱۹ پېړۍ کي په اروپاکي یوشمېرمهمي سیاسي پرمختیاوي منځ ته راغلې اودهغوپه ترڅ کي ځینې نوي ملتونه راڅرګند سول چي خپل ځانونه یې دلومړي وارله پاره وپېژندل اوله نوروڅخه یې هم دپېژندني غوښتنه وکړه. په دغه کلتوري اوسیاسي بدلون کي ژبي مهم رول ولوباوه. ځکه لکه څرنګه چي ژبه په یوه ملت کي دشاملېدلو اوله هغه څخه دوتلوله پاره یوه په زړه پوري اساسي وسیله وه ، دغه رازدیوه ملت د منځ ته راتګ لومړنۍ وسیله هم وه .
Pedersenڅرګنده کړې ده ، په نونسمه پېړۍ کي داروپاد ملي وینبتیا او دژبپوهني پیلتیا له یوه لاسه بل لاس ته کېدله اود زیاترو نوو را پیدا سوو ملتوله پاره دګرامرکتاب لیکنه یادیوې ډیکشنرۍ ترتیبول د سیاسي ارمان اعلامیې اوڅرګندوني وې .

لکه میولر Mullerچي ویلي دي ژبه دبشریت دټول تاریخ یوژوندی او ګویا شاهد دئ. دی زیاتوي چي په دې ډول به ژبه دبشریت دیوه یو موټي اوډله ییز ګروپ یاپه بل عبارت یوه ملت ژوندی اوګویا شاهد هم وي.کله چي میولر وایي،په معاصروخت کي دځینو ډېرو سرسامونکو
ټولنیزواوسیاسي لانجودحل له پاره ژبپوهني ته مراجعه سوې ده ، په حقیقت کي یې دژبي دمطالعې پرسیاسي رول باندي تبصره کړې ده. دغه رول دوااکمنوکړنیو اودهغوی دترونونوپه ګټه لوبېدلی نه دئ بلکي دهغوی پرضد یې دملتونواوژبوپه ګټه عمل کړی دئ.
دنونسمي پېړۍ په دغه عصرکي دغي مفکورې ډېره وده وکړه چي "ژبه ملي هویت اوتشخص منعکسوي". دمثال په توګه G.F.Graham د ژبي د رول اواهمیت په باب داسي څرګندوني لري :
ژبه دیوه ملت دتمایلاتو اوعادتونوڅرګنده څېره ده اوددوی دپوهي اواحساساتو ډېرغوره محک دئ. که داتشریح ومنله سي نوطبیعي نتیجه یې داراوزي چي داولسواودهغوژبي ترمنځ اړیکی دومره سره نږدې دئ چي یو یې بایدبل له مخي وپېژندل سي. ژبه داولس

دخوی او خصلت وروستی یادګاردئ. دی ور پسي زیاتوي چي ژبه دیوه ملت له یووالي سره په غوځه توګه تړلې ده.
G.P.Marsh لیکلي دي: څرګنده ده چي دیوه اولس دیووالي له پاره د ژبي یووالی اساسي توکی دئ. دملت په جوړښت کي دژبي اشتراک د دین او حکومت تر اشتراک زیات غښتلی عنصردئ. دیوې ژبي همزمانه ملتونه که هرڅو دعقایدو او سیاسي تشکیلاتو دتوپیرونو له امله دشکل له مخي سره بېل سوي وي، خو په اصل کي یو کلتور، یو ارمان او دحوادثو په مقابل کي یو راز عکس العمل لري.

۱) (ټوني کراولي په لیورپول کي زېږېدلی اولوی سوی دئ. داکسفورډ، سوت ټامپټن، رتجرز، بارسیلونا او سانډیاګو په پوهنتونو کي درس لوستی دئ. اوس (۲۰۰۵م کال) دمانچسټرپوهنتون د انګلیسي ژبي پروفیسردئ. دده په لیکلو آثاروکي Proper English?) ، Language in History and The Politics of Language in Northern Ireland، او Standard English and The Politics of Language) دیادوني وړدي.
دهمدې عنوان مطالب دټوني کراولي د Standard English & the Politics of Language دکتاب له دوهم چاپ د ۵۲ـ۵۷ مخونو څخه اخیستل سوي دي.

لهجه dialect څه ته وايي؟

لهجه دخبرو اترو طرز یا دخبرو دادافادي یو ډول دئ. لهجي ته په انګرېزي کي dialect وايي چي دیوناني لغت dialectos څخه مشتقه کلمه ده او ډیالکټوس دخبرو کولو طریقې ته ویل کیږي. لهجه دیوې ژبي محلي نوعه هم بللای سو. لهجې ته فرېزیو لوجي phraseology هم ویله سوې ده (۱) او هغه هم د افادې دڅرګندولو لارې ته ویل کیږي.

لهجې پرجغرافیایي ماحول سربېره په ټولنه کي دیوې ژبي د ویونکو له ټولنیزاو اقتصادي دریځ سره هم بدلون مومي. د کلیوالو لهجه، دبزګرو لهجه، دمامورینو لهجه، داشرافو لهجه، او نوري ډېري لهجې یې په مثالو کي راتللای سي.

دژبي پوهان په دې عقیده دي، چي دژبي لهجه هغه وخت منځ ته راځي چي ویونکي یې له خپل اصلي او طبیعي ټاټوبي څخه د بېلابېلو ټولنیزو، اقتصادي، سیاسي او نظامي عواملو له امله نورو سیمو ته ولېږدېږي او هورې دنورو ژبو په ګاونډ کي واقع سي او د نورو ژبو او ثقافت تراغېزې لاندې راسي. دځینو لهجو دانکشاف لړۍ دومره پسې اوږده سي، چي یوه بله ژبه منځ ته راوړي.

۱)ټوني کاولي ۸۳مخ

دژبو کورنۍ

ژبپوهانو دانسانانو دبېلابېلو نژادونو، قومونو او ملتونو ژبي سره مقایسه کړي دي او هغه یې پرکورنیو باندي سره وېشلي دي. دژبو دې رازمقایسې ته comparative method وايي. ددې مقایسې په نتیجه کي دوی ته څرګنده سوې ده چي په ځینو ژبو کي لغتونه یو له بل سره ورته ښکاري او له دې څخه داسي نتیجه راباسي چي دا ژبي په یوه واحده ژبنۍ کورنۍ پوري اړه لري. دوی هڅه کوي چي ددې ژبنۍ کورنۍ مبداء ژبه پیدا کړي. دغه مبداء ژبه زیاتره فرضي hypothetical ژبه وي ځکه دهغې دسته والي دثبوت له پاره پوره اندازه لیکلي مواد په لاس کي نه وي(۱.)
په ژبنیو کورنیو کي یوه دهندو اروپایي Indo-European ژبو کورنۍ ده. دهندو اروپایي ژبو مفهوم وار دوار ه دووتنوورونو جرمن ژبپوهانو ویلیام ګریم او جیکب ګریم نړۍ ته اعلان کړ. په دې ورونو کي جیکب ګریم دیو قانون پرکشف باندي بریالی سو، چي وروسته دګریم دقانون په نامه مشهور سو(۲). ګریم پخپل قانون کي وښودله چي انګلیسي، جرمني ،لاتیني او داروپا ډېري نوري ژبي په یوه کورنۍ پوري اړه لري او دا کورنۍ وروسته دهندو اروپایي کورنۍ په نامه یاده سوه. پوهانو ته لا دا خبره ښه پوره معلومه نه ده چي دهندو اروپایي ژبو مبداء چیري ده (۳). پښتو دهمدې کورنۍ د آریانۍ څانګي په ختیځ ښاخ اړه لري.

۱) (السټریټیډ ورلډ انسایکلوپیډیا ـ دیارلسم ټوک ـ ۳۰۳۱ ، ۳۰۳۳مخونه ـ نیویارک
۲)(جیکب لـــــــــودویګ ګریم (Jakob Ludwig Grimm(1785-1863 او ویلیام کارل ګـــــــــریم Wilhelm Karl Grimm(1786-1859) دوه ورونه وه چي څه دپاسه دوه سوه کاله وړاندي په جرمني کي اوسېدله. دوی پرجرمني فولکلور باندي ډېر کار وکړ او د فولکلوریکو کیسو یوه مجموعه یې راغونډه کړه چي نن Grimm�s Fairy Tales نومیږي. دا کیسې په ټوله نړۍ کي شهرت لري خو په وروستیو کلونو کي د کیسو د کرکټرونو دخشن توب له امله تر انتقاد لاندي راغلي دي. (وګ: السټرټیډ ورلډ انسایکلوپیډیا ـ لسم ټوک ـ ۲۴۲۷ مخ)

۳) هماغه اثر ـ ۲۷۴۲مخ
۴) ویکیپیډیا Wikipedia دایره المعارف ـ دانټرنیټ په حواله

لیکدود

دلیکلو(writing)عملیه پریوه وسیله باندي دکرکټرونو(تورو) کیندل یاکښل دي. له دې فعالیت څخه مراد دلغاتو اونورو هغو جوړ ښتو سره اوډل یاثبتول دي ، چي دیوې ژبي نمایندګي کوي. داوډلواو ثبتولوله پاره له ټایپ څخه هم کاراخیستل کېږي خودلیک دقیق ماهران ټایپ کولو ته دلیکلوعملیه نه وایي. ددوی په نزد لیکل (writing) اوټایپ کول (typing) دوې سره بېلي عملیې دي. په نړۍ کي دلیکلو اساسي سیسټمونه پرڅلوروبرخووېشل سوي دي: لوګو ګرافي ، سیلابي، الفبایي اوشکلي. په دې ټولوکي یې زموږ بحث وربرخه الفبایي سیسټم دئ. الفبې دسمبولونویو مجموعه ده چي هر سمبول یې دژبي دیوه فونیم (ږغ) نمایندګي کوي. بشپړي الفباوي هغه الفباووته ویل کېږي چي داړوندي ژبي ټول اوازونه او حرکتونه په بشپړه توګه سره تمثیل کړلای سي. یعني که یوه لیکونکي ته دیوه لغت تلفظ ورکړه سي ، دی یې دلیکلو ترعهده ووتلای سي اوکه یوه لوستونکي ته یولیکل سوی لغت وړاندي سي ، دی یې دتلفظ کولو تر عهده ووتلای سي.(۱ (دسیمبولونویاالفباوو په واسطه دیوې ژبي تمثیل ته د هغې ژبي لیکدودوایي. څرنګه چي دیوې ژبي اوبلي ژبي تر منځ او دغه راز په یوه ژبه کي دننه دبېلابیلو لهجوترمنځ دږغونو توپیر سته ، ځکه نولیکدودونه هم توپیرسره لري. هرڅومره چي دیوې مشخصې ژبي دلهجودویونکوترمنځ راشه درشه اونور ټولنیز او کلتوري اړیکي سره نژدې کېږي،هغومره یې دواحدي ژبي اوواحد لیکدودله پاره زمینه برابرېږي .

دیوې ژبي دلیکني سیسټم) لیکدود) تل دهغې ژبي دویونکود اړتیاوو پربنسټ بدلون اوانکشاف مومي. کله کله دوخت په تېرېدو سره دسمبولونو په شکل کي هم بدلون راځي. له همدې امله دئ چي دیوې لیکلې نسخې د انکشاف دڅېړني له لاري هم داړوندوویونکو د اړتیاوو په باب معلومات ترلاسه کولای سو اوهم یې دوخت په اوږدو کي دبدلونونو په څرنګوالي پوهېدلای سو. دهمدې حقیقت له امله باید دمتونو په ثبت اوخپرولوکي دخطاط دسلیقي یالهجې په خاطر بدلون رانه وستل سي ځکه که داکاروسي ، متون مسخه کېږي اودژبي د تاریخي مطالعې په څېړنه کي څېړونکی بې لاري کېږي اوپرخپله څېړنه باندي غلطې نتیجې بناکوي .

دالفبې تاریخي سابقه لرغوني مصرته رسېږي اوپیل یې د۲۷۰۰ ق م څخه رانښول کېږي .لرغونو مصریانودهیروغلیف ددوه ویشتو سمبولو په ایجاداوانکشاف سره دخپلې ژبي کانسونیتونه را پېژندلي دي. د لیکدودداتاریخچې اودلیک دډولونوڅېړنه زموږتربحث وتلې ده .

۱) اروانباد پوهاند ډاکټرالهام لیکلي دي: دپښتوپه اوسني لیکدودي سیسټم کي دهرکانسونانټي ږغیزواحد(فونیم) له پاره یوخاص لیکدودي واحد(ګرافیم) شته اوکومه ستونزه په کي نه احساسیږي.مګردپښتودږغیزسیسټم جوړښت واولي ږغیزواحدونه لري خودلیکدود په سیسټم کي یې یوازي پنځه ګرافیمونه موندلای شو. له بلې خواپښتوځیني داسې ږغونه هم لري چي له دوو واولونوڅخه ترکیبیږي او په لیکدودکي ګرافیمونه ورته نشته اودپښتودلیکدودستونزې له همدی کمبوتیوڅخه راولاړیږي .
)وګ : دخان شهید یاد ـ ۷۴ مخ (

دپښتولیکدودپرون اونن

دپښتوالفبې دمنځ ته راتګ پرخبره باندي کورني اوبهرني پوهان په یوه خوله نه دي. اوددې لانجې تاداوپردغه حقیقت باندي ولاړدئ چي دلیک مرحلې ته دپښتوژبي درسېدلودوخت په باب موږپوره مدارک په لاس کي نه لرو. دلیکدودپرسرباندي په اوسنۍ زمانه کي لانه توافق او یو لړ نورعیني واقعیتونه ددې خبري ښکارندویي کوي چي پښتنو دې ترنورو ګاونډیوورو سته لیک ته اړتیاموندلې وي . ددې موضوع تفصیلي څېړنه موږله خپل هدف څخه لیري کوي. د پخوانیو روایتو او اوسنیو څېړنولمخي دپښتو الفبې ایجاد ، یاپه یوه روایت سمول دغزنوي سلطان محمود(۳۸۷ ـ ۴۲۱ هـ ق)زمانې ته رسېږي . داروایت د خیراللغات دمولف قاضي خیرالله نوښاري له خوا دنوموړي کتاب په
مقدمه کي (د۱۹۰۳ع چاپ) بیان سوی اوورو سته عام سوی دئ. قاضي خیرالله ددغه روایت نه راوي ښوولی دئ اونه یې هم ماخذ ، چي څېړونکي دې دنوروڅېړنوله پاره ورته مراجعه وکړي.
علامه رشاد (۱۳۰۰ـ۱۳۸۳هـ ش) ددغو روایتوتریادوني وروسته د پیر روښان بایزید(۹۳۱ ـ ۹۸۰هـ ق) هغه ادعا رانقلوي چي وایي پر عربي تورو باندي دپښتوتوروززیاتول دده(بایزید) کارنامه ده. (۱) د پښتوتوروپه جوړولوکي دروښان پیر دغه ادعاده یوپیاوړي مرید او پیرو دولت لواني په دغه بیت سره تایید کړې ده:
افغاني لفظ مشکل و ، لوست کوېښ نه شه

ورته وشـــــوه، کننده دیارلس حرفــونه
د پښتو دا توري د روښان پیر د لوی عقیدوي او سیاسي مخالف اخوند دروېزه ننګرهاري (۹۳۹ـ۱۰۴۸هـ ق) له خوا هم کارسوي دي او له همدې استعمال څخه ګیورګ مارګنسترنې (۱۸۹۲ـ۱۹۷۸ع) داسي نتیجه اخیستې ده چي ګویا د روښان پیرپورتنۍ ادعا حقیقت نه لري (۲ .(
که د غزنوي سلطان محمود په وخت کي د پښتو الفبې په باب غښتلي اسناد ترلاسه هم سي ، له دې حقیقت څخه سترګي نسي پټېدلای چي د غي الفبې د ایجاد له زمانې (پنځمي هجري پېړۍ) څخه بیا د روښان پیر تروخته (لسمي هجري پېړۍ) پوري منظم او پرله پسې تداوم نه دئ موندلی او که یې موندلی هم وي ، زموږ په واک کي داسي اسناد نسته چي له هغو څخه دي د دغه تداوم د سته والي په باب د استدلال له پاره کار واخلو .د موجودو اسنادو له مخي د پښتو الفبې مستند لیکلی ثبت چي وروسته یې زموږ ترزمانې پوري له ډېروبدلونونو سره پرله پسې تداوم موندلئ دئ ، د خیرالبیان لیکدود دئ چي زموږ په څېړنو کي ورته روښاني لیکدود ویل سوئ دئ .روښاني لیکدود د دغه غورځنګ په نشراتو او شعري د یوانونو کي پالل سوئ دئ او په دغه لیکدود باندي لیکلي سوي نسخې د پښتو نسخو په زېرمو کي موندل کېږي. تر روښاني ادبیاتو ، چي مرادمي د روښاني غورځنګ د پیروانو د یوانونه دي ،په هاخواز موږ په لاس کي اوس داسي کومه خطي نسخه نسته چي د غه لیکدود دي یې پاللی وي.
د روښان پیرلوی مخالف اخوند دروېزه او د هغه پیروان ځان ته خپل پښتو لیکدود لري چي په خپله نوعه کي خویو جلا لیکدود ورته ویلای سو ، مګرله روښاني لیکدود سره یې په ځینو برخو کي ورته والی لیدل کېدای سي .
تر دغه لیکدود وروسته نو زموږ مخي ته د خوشحال خان خټک لیکدود (ځنځیري لیکدود) راځي .دا لیکدود د خوشحال خان خپل ایجاد دئ . د ده خپل آثار او د ده د زامنو او لمسیو آثار په دغه لیکدود لیکل سوي دي او خپرښت یې تر روښاني لیکدود ډېر زیات دئ ، چي د خوشحال خاني غورځنګ ادبي ایجادات تر روښاني غورځنګ زیات او پراخ دي. د خوشحال خاني لیکدود یوه وروستنۍ بېلګه ، چي د ده تر عصر ډېر وروسته د ده د کورنۍ د یوه پردېس غړي د وست محمد خټک په قلم را پاته ده ، د بحرالعلوم (۳) خطي نسخه (د ۱۲۹۰هـ ق کال خطاطي) ده. په دې نسخه کي د وست محمد خټک خپل قبیلوي نوم) تخلص)په خوشحال خاني لیکدود لیکلي او د خټک کلمې د (ټ) پرځای (ط) کارېږي او تر لاندي (ء (ورته ږدي .
د پښتو لیکدود د تاریخي سیر څېړونکي د پټې خزانې او د دغه عصر د لیکدود په باب هم رغېږي. خوځرنګه چي د پټې خزانې دغه اوسنۍ نسخه په دیارلسمه هجري پېړۍ کي خطاطي سوې ده ، ځکه نو د هغې له رویه د اصلي نسخې د لیکدود په باب تبصره کول ما ته مشکله ښکاري . خود هغو نسخو له مطالعې څخه چي د غه عصر ته نژدې یا تر هغه وروسته لیکل سوي دي ، داسي ښکاري چي د خوشحال خاني لیکدود ترا غېزې لاندي چي لیکلي سوي نه وي.
خو دا خبره مو باید په ټینګه په پام کي نیولې وي چي له خطي نسخو څخه په یوه عصر کي د مروج لیکدود یا پخپله د لیکوال یا شاعر لخوا کارسوي لیکدود معلومول ډېره ګرانه خبره ده. ځکه خطاطان د نسخو په کاپي کولو کي خپله ځاني سلیقه او خپله لهجه هرومرو داخلوي (۴ . (
په افغانستان کي د امیرشیرعلیخان ترزمانې پوري چي د پښتو کوم لیکدود په لږو ډېر بدلون سره رواج درلود ،هغه لیکدود دئ چي په مشخصه توګه له احمد شاهي عصره راهیسي په پښتو لیکنو کي پالل کېدئ. دې لیکدود کومه معیاري بڼه نه درلوده او ترزیاتې اندازې پوري د هرلیکوال او شاعرپه سلیقه او برداشت پوري تړلی و .
په شلمه پېړۍ کي چي افغانستان ته د تجدد او مدنیت پالني اغېزې د امیرحبیب الله خان (سراج الملت والدین) په پاچهۍ کي د سراج الاخبار د خپرو ونو له لاري ورسېدلې ، نو پرځنګ یې د پښتو نشراتو له پاره عیني زمینه برابره سوه .سراج الاخبار په لومړي سرکي په سنګي چاپ خپرېدئ او وروسته چي د عنایت مطبعه په کابل کي تاسیس سوه (۱۹۱۱ع) ، سراج الاخبار هم په حروفي تورو خپل نشرات پیل کړل. دا توري پارسي توري وه او پښتو مضامین او اشعار یې هم په همدې تورو خپرول .ځکه نو موږ د دغي دورې پر پښتو لیکدود باندي د سراج الاخبار د نشراتو پر بنسټ نه سو رغېدلای . موږ ته معلومه ده چي په سراجي عصر کي د حبیبیې مدرسې له پاره د پښتو درې کتابونه د مولوي صالح محمد په قلم لیکل سوي دي. دا کتابونه اوس زما سره نسته خو پخوا مې ترنظر تېرکړي وه. په هغو کي لومړی پښتو کتاب ښاغلي عبد الکریم بریالي (د پښتو لیکدود) په نامه پخپل نوي چاپ سوي اثر ۱۰۵ مخ کي په لنډه توګه معرفي کړی دئ. ما ته د دغه کتاب په باب د ښاغلي بریالي له بیان او خپلو مشاهداتو څخه ځرګنده سوه چي د کتاب لیکدود له هغه رسم الخط سره ورته دئ، چي وروسته د اماني عصر په (مرکه د پښتو) کي هم منل سوی وا و تاسي به یې په راتلونکو کرښو کي تفصیل ولولئ .
د امیر امان الله خان په روښانه دوره کي د پښتو لیکدود له پاره منظمه رسمي هڅه د هغې ټولني له خوا له سره را پیل سوه ، چي ٌ مرکه د پښتو ٌ نومېدله (۵ . (
مرکه د پښتو تر ۱۳۰۲ هـ ش کال د مخه منځ ته راغلې وه او لومړی رئیس یې مولوي عبد الواسع خان کاکړ او تر هغه وروسته یې دوهم رئیس عبد الرحمن خان لودین و. دې مرکې دوولس تنه غړي درلودل او د وخت په اساسي قانون (نظامنامه د تشکیلات اساسي افغانستان)

کي يې په درجېدلو سره رسمي او قانوني بڼه موندلې وه. ددې مرکې وظايف د پښتوژبې د قاعدوجوړول او د درسي کتابو ترجمه کول اونقلول وو(۲). د ښاغلي رفيع صاحب د څېړني له مخې ، دې مرکې چې د پښتو الفبې له پاره کوم ليکدود ټاکلی و ، له او سني مروج ليکدو سره يې زيات توپير نه درلود .يوازنی توپير يې داو ، چې د(ځ) ږغ له پاره يې د(ح) ګرافيم ته يو ټکی پر سربل په غبږ کې ورکاوه.
له هغو ښېلګو څخه چې ښاغلي رفيع صاحب د(يوازينی پښتو) له کتابه رااخيستي دي ، ښکاري چې مرکې د کندهاری لهجې ځانګړتياوي منلي وې.چې تفصيل به يې تاسي په راتلونکو پاڼوکي ولولئ.
دليکدود کوم اصول چې (مرکه دپښتو) ټاکلي وه ، په طلوع افغان اخبارکي هم په لږ ډېر توپير سره تعقيبېدل. خوبل چاپي دپاللوهڅه نه کوله اوترډېري اندازې د کاغذ پرمخ پاته سوي دي). ۷ (
مرکه دپښتو داماني دورې له ختمېدو سره پای ته ورسېده. کله چې په هيواد کي ترسقوي انارشي ورو سته دولتي نظم داعليحضرت محمد نادرخان او دهغه دغښتلو ورو نو په مو ټه ټينګ سو ،ورسره سم يې په کابل کي د(انجمن ادبی) ترجوړېدو(۱۳۱۰ش)يو کال وروسته په کندهارکي د پښتوانجمن خښته کښېښوول سوه.
دپښتو ادبي انجمن د۱۳۱۱ش کال دليندی په نهمه نېټه دکندهار ولايت په عامه سلامخانه کي دوزيرمحمدګل خان مومند په وينا پرانيستل سو. نو موړي په خپله پرانيستونکې ويناکي دانجمن دندې داسي بيان کړې:
۱ـ انتشاردیوه مجله علمی او ادبی او اجتماعی او تاريخي چې د پښتانه دشانه سره ښايي او مناسب ددغه کام اوژبې يی .
۲ـ جمع او تدوين دلغات متفرقه دپښتو په هرکام اوهرکلی کی د پښتنو چې هرچيری وی او دفع اوورکول دمفهوم داختلاف دلغات چې بلااندېشه دکوم مصيبت څه په ميانځ کی وی يا پيدا شی.
۳ـ جمع کول او ټولول دادبی کتابو نو دپښتو ،چې مطبوع وی يا غير مطبوع وی او تشويق دتصنيف او تاليف دداسی آثارادبيه
۴ـ ترجمه ددرسی کتابونو چې په موجب دپروګرام رسمی دوزارت معارف دافغانستان په مدرسو او مکتبوکی ويل کيږی.
۵ـ ترجمه او تاليف دنور مفيد علمی اوفنی او تاريخي اوغيره کتابونه عصری دهری ژبې چې وی په شرط ددی چې خلاف دعقايد اسلامی دمسلمان ملت دپښتون اومخالف دسياست دحکومت مستقله دافغانستان نه وی.
۶ـ تاسيس ديو (ملی کتب خانه دپښتو) اوهم ضمناً دهغه کتابو نو چې دپاسنی مطالبو دپاره مفيدوی.
۷ـ په ذريعه دنشرد((مجله ادبی)) جلب توجه دتمام ملت ودی خواته او حاصلول دنيک بينی په نسبت د((پښتو)) ″(۸ .(
دانجمن په دندو کي دليکدود په باب مشخصه يادونه نه ده سوې خو دانجمن له نشراتو څخه ځوک معلوموﻻی سي چې دليکدود يوه ټاکلې لارې تعقيبوله او ښاغلی بريالی وايي چې″ ... دليک په اندازکښی لږبدلون راوستلئ .... ″(۹). ښاغلي رفيع په ژبپالنه کي دانجمن د تشکيلاتو او نشراتو په باب ښه پوره څېړنه کړې ده خود ليکدود په باب يې څه نه دي ويلي .
دکندهارد پښتو ادبي انجمن په ۱۳۱۲ ش کال دکابل له ادبي انجمن سره يو ځای سو او ددواړو له ترکيبه څخه پښتوټولنه منځ ته راغله. پښتوټولنه د۱۳۱۶ ش کال دثورپه لومړۍ نېټه تاسيس سوه. دې ټولني خپل کار او وظايف ترخپلو مخکنيو انجمنونو منظم او پراخ کړل او هغه په دې ډول وه:
۱ـ دافغانستان دتاريخ تدوين او دافغانستان په تاريخي څرنګوالي له هره پلوه پوره ،پوره رڼا اچول.
۲ـ ژبې او ادب ته تحول او ترقي ورکول ، ملی آثار(فولکلور) دوطن له هره ګوټه راټولول او نشرول.
۳ـ ديوې عصري او علمي ژبې په حيث دپښتوژبې دراژوندی کولو او تدوينولو کار.
۴ـ دکابل مجلې او کالنۍ او نورو وطني جرائدو په واسطه ادب اوژبې ته ترقي ورکول او جهان ته په يو ابرومندصورت دافغانستان معرفي کول. (۱۰ (
په ۱۳۳۳ ش کال دپښتوټولني په اهدافو او وظايفو کي يوڅوربدلون راغی او دنويو وظايفو په لړکي يې″ دپښتوژبې دلغاتو اوقواعدو تدوين ، دضرورت له مخي دنويو اصلاحاتو او لغاتو وضع کول ، ادبي اولغوي څېړني او دپښتو په لساني علوموپورې مربوط آثارليکل او خپرول″ شامل سول). ۱۱ (
پښتوټولنه دهماغه پيل څخه دليکدود ديو کولو په لټه کي وه خو ددغه هدف ترسره کېدوله پاره يې لومړنۍ منظمه هڅه ترخپل تاسيس پنځه کاله وروسته د۱۳۲۱ ش دجوزا په مياشت (۲۱مۍ ۱۹۴۲ع) ديوې غونډې په ترځ کي چې دهيواد۲۵ تنه پوهان اوليکوال پکښې راغونډ سوي وه ، پريوويشتو اختلافي موادو باندي تربحث وروسته فيصله وکړه. ترد ې فيصلې شپږکاله وروسته يې بيا د۱۳۲۷ ش کال دسنبلې په اتمه (۳۰ اګسټ ۱۹۴۸ع) دافغانستان اولرو پښتنو يوې ۱۹کسيزې ډلې غونډه وکړه او په هغه کي يې پر يو لړ اختلافي موادو فيصله وکړه .دريمه فيصله د۱۳۳۷ ش کال دسنبلې په ۲۵ مه (۲۷ اګسټ ۱۹۵۸ع) دافغانستان ، پېښور او پښتنو ليکوالو او پوهانو په ګډون غونډه وکړه او دلومړۍ فيصلې پرڅلورو موادو يې له سره بيا غور وکړ او دنورو ۷۳ موادو پرسرېې موافقه سره وکړه .
په دې فيصلو کي دپښتو الفبې پرسرله (ڼ ـ نړ) پرته نور اختلاف نسته اوهغه هم په ټولو فيصلو کي (ڼ (ټاکل سوی دئ. په لومړۍ فيصله کي په (لاړ ـ ولاړ) کي د(ولاړ) شکل فيصله سوی دئ او په دوهمه کي دواړه صورتونه منل سوي دي. په لومړۍ فيصله کي په (لخ ـ لوځ

) کي) لځ) فیصله سوی دئ خو په دریمه فیصله کي بیرته په (لوځ) باندي تعدیل سوی دئ. په لومړۍ کي په (مونږ-موږ) کي (مونږ) فیصله سوی و، خو په دریمه کي دواړه منل سوي دي. دغه راز په ټولو فیصلو کي (ږغ-غږ) دواړه شکله منل سوي دي. په لومړۍ فیصله کي د ارواښاد الفت د کتاب په حواله د (شو، شي، شته، ...) اشکال منل سوي دي خود ښاغلي بریالي د کتاب په ۱۱۲ مخ کي ورته کښل سوي دي (دواړه صحیح دي) خو دد وهمي فیصلې په برخه کي یې دغه اختلاف ته (دواړه) قید نه دئ وراچولئ (۱۱۵مخ). زما لاس اوس اصلي فیصلې ته نه رسېږي چي دد غه اختلافي روایت حقیقت ځان ته معلوم کړم.
ددې فیصلو ټول اختلافي مواد راوړل دلته لازم نه دي او لوستونکي یې د ارواښاد ګل پاچا الفت په) لیکوالی، املاء او انشاء) نومي اثر کي او دغه راز د ښاغلي عبدالکریم بریالي) د پښتو لیکدود) په نامه کتاب کي لوستلای سي. لکه وړاندي چي مي مثالونه راوړل، په دغو دوو کتابو کي راغلي فیصلې یو له بله توپیر سره لري.
د لیکدود په برخه کي ددې فیصلو تطبیقي اړخ په افغانستان کي تر یوې اندازې عملي سو ځکه چي یو راز مرکزي دولتي ملاتړ ورسره موجود و. خو تر کومه ځایه چي ما ته معلومات سته په لرو پښتنو کي د آزادو مطبعو سته والي د دغو فیصلو په تطبیق کي خنډونه اچول او عملي اړخ یې نن لا هم کمزوری ښکاره سوی دئ.
زموږ معاصر ژبپوه دوکتور زیار صاحب دغو فیصلو ته دا اهمیت په سترګه نه ګوري او وایي چي "پخوا به په پښتو ټولنه یا پښتو مرکه کي داسي کار کېده چي لاس به پورته کېده، که به د کندهاریانو لاسونه زیات شوه د کندهاریانو پښتو به شوه، که به د ننګرهاریانو د ازیات وو، د هغو به شوه. خو موږ دا کار پرېښوده ... زموږ له پښتو ټولني او بیا ستر انسان محمد ګل خان سره دا توپیر و چي هغوی لومړی غوښتل چي د لاس په پورته کولو او ریفرنډم له لاري یو سټنډرډ لیکنی فورم پیدا کړي او په تېره بیا وزیر محمد ګل خان د خلکو په خولو کي ژبه ورسموله، دا امکان نه لري ...." (۱۲ (
په افغانستان کي د کره پښتو ژبې د غوړځنګ تر منځ ته راتګ وروسته د پښتو ټولني په فیصلو کي لاسونه ووهل سول او د (شو، سو، ...) فیصلې خویې د پښتو ستورو له خوا لا هم ماتي سوې. او دا کار ددې حقیقت ښکارندویي کوي چي د فیصلو پروخت د رایو اتفاق نه و او د پوهاند زیار صاحب خبره پر ځای ده.
د پښتو لیکدود په باب وروستۍ فیصله د باړه ګلۍ د سیمینار فیصله ده. دا سیمینار په ۱۹۹۲ع کال په باړه ګلۍ کي د پښتونخوا او افغانستان د مهاجرو لیکوالو په ګډون جوړ سو. د سیمینار د منځ ته راتګ زمینه د هغو ټولنیزو او کلتوري اړیکو له امله برابره سوه چي په افغانستان کي د ثور د بخولي (فاجعې) له خاطره پاکستان ته د افغانانو د ډله ییز مهاجرت وروسته د لرو او برو پښتنو تر منځ ټینګې سوي وې. په دې سیمینار کي د تېرو فیصلو ځیني مواد تعدیل سول او د ښاغلي رفیع صاحب د خولې خبره ده چي په مجموع کي هغه لیکدود تر ډېري اندازې ومنل سو چي په افغانستان کي پالل کېدئ. داسي ښکاري چي د سیمینار له نتایجو سره ځینو پوهانو، چي په سیمینار کي یې برخه نه وه اخیستې، په ځینو برخو کي موافقه نه درلوده. د پېښور نامتو لیکوال ارواښاد قلندر مومند خوله لومړي سره د سیمینار پر ضد و. ځکه ده خپل ځان ته نوی لیکدود را ایستلی و او کتابونه یې (پټه خزانه فی المیزان او خیر البیان او نور) هم په خپاره کړي وه. پوهاند دوکتور زیار صاحب د باړه ګلۍ فیصلو ته انتقادي نظر لري او لیکي چي په دې سیمینار کي ځیني منلي او عامي سوي سموني بیرته باطلي سوي دي. لکه "عربي ټول پورو ییو نه په اره ښه لیکل لکه قمیص، طمع، شمط ..نیم کانسو نینټې) معدوله) واو نه لیکل لکه په خله (خوله)، ګټ (ګوټ) ... کي، همدارنګه د پښتو اوږده یا مجهول (و) پر ځای له پېښ (ضمې) او اوږدې یا مجهولې (ې) پر ځای له زېر (کسرې) کار اخیستل لکه په ګمان (ګومان)، رمان (رومان) او ګله (ګېله یا ګیله)، ډموکراسي (ډېموکراسي (او له دې ټولو سره تر (ک)، (ګ) غوره ګڼل چي یو بې سر و بوله کار دی، ځکه دا خو کوم غبرګژبیز سېمبول نه دی چي کړۍ ور واچول شي او خوشې یو توری پر پښتو ابېځې (الفباء (ور سرباری شي چي هم تخنیکي ستونزه (ټایپ، کمپوز او پرینټ په اړه) رامنځته کوي او هم اقتصادي او مهالي هغه." (۱۳ (
دې سیمینار ته د زیار صاحب "۱۲۲ معیاري آرونه" وړاندي سوي وه خو ونه منل سول چي دوکتور زیار له دې بابته خپل ناراضیتوب ښوولی دئ) . ۱۴ (
ډاکټر پالوال د باړه ګلۍ له دې فیصلې سره موافقه نه لري چي وایي په پښتو کي) مد) نسته. د پالوال صاحب په عقیده پښتو مد لري او ده د همدې موضوع او یو لړ نورو خبرو په باب خپل دلایل په تفصیل سره پخپل نوي کتاب (معیاري پښتو-۹۷ مخ) کي راوړي دي.
ښاغلی سرمحقق زلمی هیوادمل په دې برخه کي مصلحت آمېزه نظر ورکوي او لیکي: "... کومې فیصلې چي ددې سیمینار په نتایجو مرتبي شوې د تطبیق ساحه یې د پخوانیو فیصلو په پرتله ژوره او پراخه وه، خو زه ورسره دا خبره زیاتول غواړم، چي دا فیصلې ځیني تخنیکي مشکلات لري، ددې لپاره چي د تطبیق ساحه نوره هم پراخه شي د افغان، پښتونخوا (سرحد) او جنوبي پښتونخوا (بلوچستان) د متخصصو ژبپوهانو یوه ډله بیا پرې غور وکړي، هغه مشکلات او تخنیکي ګرانۍ چي پکې شته، هغه پکې رفع کړي او بیا یې د تطبیق ساحې ته وړاندي کړي وروسته تر دې باید د پښتنو د بېلو بېلو سیمو او ثقافتي حوزو رسم الخطونه سره یو وي." (۱۵ (
ښاغلي هیوادمل دا تخنیکي ګرانۍ ښوولي نه دي چي کومي دي خود بیان له سیاقه یې ښکاري چي له فیصلو سره یې بشپړ توافق نسته

.

د پښتو لیکدود په باب ځیني شخصي او انفرادي هڅي هم سوي دي لکه د شهید خان عبد الصمد خان لیکدو ، دوزیر محمد ګل خان لیکدود ، د قلندر مومند لیکدود او نور. خو د دې ټولو لیکدودونو د هغوی د مخترعینو تر وفات وروسته ورتړلي سوي دي.

د لیکدود په ټاکلو کي زه د اسي نظر لرم چي موږ باید د پښتو ږغونو (فونیمونو) له پاره د سیمبولونو پر ټاکلو فیصلې وکړو ، نه د تلفظونو په باب. د مثال په توګه پر دې خبره باید توافق وسي چي اوږده یا مجهوله (ې) څه راز ولیکل سي. په دې برخه فیصله سوې ده چي دوه ټکي دي سرپرسور کړه سي. بس همدا فیصله ده. او س که د ژبي ویونکي په هر لغت کي د اوږدې (ې (اړتیا احساس کړي ، همدغه شکل به ورته راوړي. موږ که په لیکدو کي دا خبره فیصله کوو چي اوږده(ې) دي په پلانۍ کلمه کي استعمال سي ، دا د لیکدود سمونه نه ده ، بلکي د تلفظ اصلاح کول دي. د تلفظ اصلاح کول په فیصله نسي ترسره کېدلای بلکي د هغه له پاره یو اوږد تدریجي بهیر او مشخص ژبني او تاریخي شرایط برابرېدل لازم دئ. د لیکدود پر سر د اختلاف اساسي ستونزه همدغه مسئله ده او زموږ د ژبي متخصصین ورته ډېره پاملرنه نه کوي. د پښتو ټولني په فیصله کي ویل سوي وه چي شو ، شم ، شي به لیکو ـ بخښل ، کښېښستل به لیکو ـ چې ، کې ، مې به لیکو ـ ږغ ، غږ به لیکو ، نور نو د هر چا خوښه چي هر رازېې تلفظ کوي. سو ، سم ، سي يې تلفظ کوي او که بخل او کېنستل او که چي ، کي ، مي. د دې عجیبې فیصلې له مخي نو ګویا د(ش) ګرافیم د(س) او از هم ورکولای سي،(ښ) چي په کوموتوروکي راغلی دئ ، د انګرېزي په شان ګونګ (silent) کېدلای هم سي او مجهوله (ې (د معروفي(ي) کار هم ورکولای سي. د (ښ) او (ږ) په برخه کي دا خبره پر ځای ده چي لیکلی ګرافیم باید په همدې شکل وي خو په وینګ کي دي هر لهجه خپل دا په پام ونیسي ، ځکه دا د عین ګرافیم او فونیم بېلا بېل تلفظونه دي. مګر د(سو) او(شو) په باب دا حکم چي (شو (به يې لیکو ، نور د هر چا خوښه چي څه رازېې تلفظ کوي ، یوه بې بنیاده خبره ده. ځکه (س (او(ش) دوه جلا ږغونه او دوه سره بېل ګرافیمونه دي او پښتانه د دواړو په لیکنه او لوستنه کي هیڅ راز مشکل نه لري. دا به یوه ژبنۍ مضحکه وي چي (ش) به لیکو ، که يې څوک (س (تلفظ کوي ، پروا نه لري. که دا دیوې قاعدې په توګه ومنل سي نو آیا په نوروشین لرونکو لغاتو کي به هم دا جراوړوي که یا ؟ له بلي خوا چي لهجو ته د تلفظ حق ورکول کېږي او د(س) او(ش) په تلفظ کي دوی خپل اختیار لري ، نو په لیکلو کي ولي دا حق نه ورکول کېږي. که د تلفظ له پاره د دغه شان حکم په برخه کي ژبنی جواز موجود وي ، نو ولي يې په لیکلو کي د غه راز جواز نسته. دا کار که څوک د نه پوهېدني له مخي کوي یا يې یو د بل له مراعته کوي ،په دواړو صورتو کي زما په نظر د ژبپوهني په اصولو کي یوناوړه بدعت دئ. د دې پر ځای يې معقوله فیصله دا ده چي د کېنستل او کښېناستل دواړه شکله دي ومنل سي ، چې ـ مې ـ کې که چا په مجهوله (ې) تلفظ کول ،همدا سي دي ولیکل سي او که يې په معروفه تلفظ کاوه د(چي ، مي ، کي) په شکل دي ولیکل سي. په دې صورت کي به نو د الفبې یوه ګرافیم ته د تلفظ دوه بارونه ورپه شا سوي نه وي. په انګرېزي ژبه کي د همدې ضرورت له خاطره دئ چي colour او color ـ labour او labor دواړه شکلونه هم په ورځنیو لیکنو کي کارېږي او هم يې په ډیکشنریو کي ثبت کړي دي. ما له همدې اسیته د انګرېزي ژبي د اکسفورډ کوچنۍ ډیکشنرۍ (۱۹۹۸ع کال چاپ) لومړي څلور ردیفونه سرسري وکتل او یوزیات شمېر توپیري ثبتونه مي پکښې وموندل. که مي ټول ردیفونه کتلي وای ، د توپیري لغاتو شمېر ترسوو هرومرو اوښتئ . دا توپیري لغتونه مي دا سي سره طبقه بندي کړل:

هغه لغتونه چي بریتانوي او امریکایي لیکنه يې توپیر سره لري:

Arbour	Arbor (US)
Ardour	Ardor (US)
Armour	Armor (US)
Axe	Ax (US)
Behaviour	Behavior (US)
Cesarean	Caesarean(US)
Caesium	Cesium (US)
Calk	Caulk (US)
Cancell	Cancel (US)
Catalogue	Catalog (US)
Caecum	Cecum (US)
Coenobite	Cenobite (US)
Centre	Center (US)
Centreboard	Centerboard (US)
Centrefold	Centerfold (US)
Clamour	Clamor (US)
Colour	Color (US)
Coulter	Colter (US)
Cosy	Cozy (US)
Defence	Defense (US)
Disfavour	Disfavor (US)
Dishonour	Dishonor (US)
Distil	Distill (US)

Dolour	Dolor (US)
Draughty	Drafty (US)

هغه لغاتونه چي (Z) يې په (S) باندي اوښتی وي.

Apologize	Apologise
Atomize	Atomise
Authorize	Authorise
Baptize	Baptise
Bastradize	Bastradise
Canalize	Canalise
Capsulize	Capsulise
Centralize	Centralise
Characterize	Characterise
Civilize	Civilise
Collectivize	Collectivise
Commercialize	Commercialise
Computerize	Computerise
Criticize	Criticise
Customize	Customise

دهمدې ځلورورديفونوربېلابېل توپيري لغاتونه

Artifact	Artefact
Bail	Bale
Barracouta	Barracuda
Blether	Blather
Bogeyman	Bogyman
Bogey	Bogy
Bond	Band
Botch	Bodge
Boult	Bolt
Brag	Bragg
Burk	Berk
Caddy	Caddie
Calix	Calyk
Carvel	Caravel
Castor	Caster
Combe	Comb
Coney	Cony
Dean	Dene
Dike	Dyke
Dispatch	Despatch
Doyley	Doily
Dryer	Drier
Dryly	Drily

هيڅ انګرېزي ژبې له دې توپيري لغاتو څخه هيڅ يوه ته غلط يا معياري نه وايي. ددوارړدولونو ثبت اوکارول يې په ټوله معنا اختياري دي .

موږکه ددوکتورزيارصاحب خبره ٌ ژبه دخلکو په خولو کي وراصلاح کوو ٌ، نو په دې هم بايد سرخلاص کړو ،چي دابارمزله ته نه رسېږي. عملي اومعقول حل يې هغسي دئ ، لکه ماچي بيان کړ. په دې صورت کي به له لهجوي اصطکاکونو څخه هم خلاص سوي يو او په ببځايه نا ندروبه مووخت هم نه وي ضايع سوی .

لهجوي تلفظونه دهغوخپلوويونکوته پرېږدئ. که يې دتغير اړتيا او شرايط برابرسول ،هرومروبدلون پکښې رائي. زماد خپلي مشاهدې له مخي دېرش کاله وړاندي ماله خپلو پکتياوالو ټولګيوالو څخه د پوهنتون په ليليه کي دخور، مور کلمات دخېر، مېږ په شکل اورېدل. اوس يې هغوی پخپلو منځو کي لاهم نه سره وايي. د تلفظ دا سمېده د پښتوټولني دفيصلو معجزه نه ده بلکي دهغو اجتماعي اغېزو نتيجه ده چي زما پردغو ټولګيوالو باندي د نورو لهجو له پښتنو سره د ګډ ژوند له لاري پرېوتلي وې.

دکندهارپه پارسيبانانو کي زمادوړکتوب پروخت په (غ) باندي د(ق) بدلېدل په ټوله معنا عامه خبره وه. خو اوس دا تلفظ ترزياتي اندازې پوري په تېره بيا په نوي تعليم يافته نسل کي له منځه تللی دئ. نه کومه فيصله ترمنځ سوې ده او نه تلفظ په فيصلو باندي بدلون

مومي .
۱) (خیرالبیان د کابل چاپ ـ سریزه ـ ۲۲ مخ
۲) (هماغه اثر ، هماغه مخ
۳) (بحرالعلوم د دیني عقایدو ، فرایضو ،نصیحتونو ، حکمتونو او اخلاقي ، تاریخي او عرفاني کیسو یوه منظومه مجموعه ده چي زیات وکم شل زره بیته کېږي. ددې کتاب یوازنۍ نسخه د مولف پخپل لیک د کابل په ملي آرشیف کي خوندي ده. لومړۍ برخه ،لس زره بیته یې ددې قلم چلوونکي له سریزي او حاشیو سره په ۱۳۷۳ هـ ش کي برابره کړې او په ۱۳۸۳هـ ش (۲۰۰۴ع) کي چاپ سوې ده. په دغه کتاب کي دوست محمد خټک د ځان د پېژندلو په باب وايي چي د محمد اکرم زوی ، د کرم خان لمسی او د زمان خان کړوسی دئ. په پښتانه شعراء دوهم ټوک کي یې زمان خان د زرنام خان زوی د پاینده محمد خان لمسی د عبدالقادر خان خټک کړوسی او د خوشحال خان کوسی بللی دئ . دوکتور عارف عثمانوف په خپل کتاب" خوشحال خان خټک او دده ادبي مکتب ـ ۱۸۱مخ" کي د مرحوم بېنوا د پښتونستان نومي کتاب د ۴۱۵ مخ په حواله ، زرنام خان د عبدالقادر خان زوی بللی دئ .
۴) (ددې کار مثالونه دان د پاسه دي او حتی نن ورځ چي د متن برابرولو اصول ټاکل سوي او په ټولوژبو کي خپاره سوي هم دي ، د متونو برابرونکي د شاعر په لهجه کي لاس وهي او په اصطلاح معیاري کوي یې. د (په) پرځای (پر) په ننباسي او برعکس یې لاهم. د عبدالقادر خان خټک دېوان په کندهارۍ لهجه او د احمد شاه بابا ، میرزا حنان بارکزي ، شمس الدین کاکړ او... دېوانونه په یوسفزۍ لهجه خپروي .
۵) (زموږ لیکوال دا نوم د پښتو مرکه کاږي چي سمه بڼه یې هم داده. خو موږ ته په کار ده چي د ځایو ، ټولنو او مرکزو په نومو کي لاس ونه وهو او د چاخبره معیاري یې نه کړو. دا کار موبیا بل وخت د نوموړي عصر د پښتو ژبي په ګرامري خبرنه کي خطاباسي. ډاکټرپالوال په (خوشال خان) باندي د خوشحال خان خټک د نامه بدلول هم د شاعر په نامه کي لاسوهنه بولي او کړې یې .(وګ : معیاري پښتو ـ ۴۳۲مخ(
۶) (رفیع ، حبیب الله ، ژبپالنه ـ ۸۴ مخ ، ۱۳۲۱ش ، کابل
۷) (په" رویدادلویه جرګهٔ دارالسلطنهٔ کابل ۱۳۰۳" چي د پښتو ویناوو کومه برخه خپره سوې ده ، په هغې کي د مرکې لیکدود کورټ په پام کي نه دئ نیول سوی.
۸) (ژبپالنه ـ ۹۳ مخ د پښتو مجلې لومړي کال د ۱۸ ، ۱۹ مخونو په حواله
۹) (د پښتو لیکدود ۱۰۴مخ
۱۰) (وېښ ـ راز محمد ـ پښتو کتابونه ـ ۴ مخ ـ پښتو ټولنه ـ ۱۳۳۷ ش
۱۱) (پښتو کتابونه ۱۲مخ
۱۲) (ښکلا مجله ـ څلورم کال ، دریمه ګڼه ، ۵۰مخ .
۱۳) (د پښتو ژبي دودې اړتیا او لارې چارې ـ ۸۴مخ
۱۴) (ده د سیمینار افغان برخه والو ته په انک(طعنه) سره د (لاسکتوي) لقبونه ورکړي دي او ځیني نور پېښوري برخه وال یې د (شیخ العلماء) په لقب ټکولي دي (وګ: پښتو ـ پښتانه ..... ، ۳۱۰ ـ ۳۱۱مخونه (
۱۵) (تېر ماخذ ۲۴مخ .

معیار ـ د ژبي د معیاري کولو اړتیا او اړتیا

څرنګه چي موږ پخپله ژبه کي د معیار ټاکلو له پاره په لیري زمانو کي کومه تاریخي او مسلسله عنعنه نه لرو نو مجبوریو چي د نو روژبو د معیار ټاکلو جریان د خپلي ژبي د معیاري کولو له پاره د لارښود په توګه لومړۍ زده کړو او بیا یې کوزده کړو.
ما ته او س سمدلاسه ددې امکانات سته چي د انګرېزي ژبي د معیاریت پر هځو باندي خبرنه وکړم او بیا د دغو هځو په رڼا کي د پښتو ژبي د معیاري کولو پر مسئله باندي وږغېږم. ددې څېړني په ترڅ کي به پخپله د معیار(Standard)مقوله هم لږ ډېر تشریح سي.
په اروپايي ژبو کي د معیار (standard)مفهوم په بېلابېلو معناوو سره ثبت سوئ دئ چي په هغو کي یې لږ ترلږه دوې اساسي معناوي تر نورو ډېري څرګندي دي. لومړۍ یې د نظامي سمبول مفهوم دئ چي په هغه کي بیرغ، مجسمه ډوله تصویرونه او نور راتلای سي. دغه سمبولونه د جګولکړو پرسردوانیو یا نورو ځایو پرسرخوړندوي او د یوه معتبر مرکزي ځای د ښوولو وظیفه سرته رسوي.دغه ځایونه د فوجیانو د غونډېدو مرکزونه څرګندوي لکه د پاچا دوداني ،د غټو اشرافو یا آمرینو د وداني ښنانونه. د معیار یا ستېنډرډ په دغه راز استعمال کي د عمومیت، یووالي او لږترلږه د یو راز متحدالشکل والي ژور مفهوم نغښتی دئ.
د معیار دوهمه معنا له لومړۍ څخه بېله ده. په دې معنا کي معیار د یوې اندازې یا وزن یوه نمونه راښیي. د مثال په توګه د اوږدوالي د اندازه کولو فلزي میله(نیم ګزی) ، د ظرفیت د معلومولو لوښی،د وزن د ښوولو او سپنیزه کتله(کاڼی) او نور.
یو بل معیار هم سته چي د اصل(original)په معنا د نقل (copy) په مقابل کي کارېږي. کاپي په ورځنیو چارو کي د یوه واحد قانوني څرګندوني په توګه کاروړ کولای سي خو اصل ته بایدو روستۍ او نهایي مراجعه وسي. په مثال کي یې د لیک اصل، د کتاب اصل،د فرمان اصل او نور راوړلای سو.

په دې ټولو معیاروکې د اعتبار authoritative، عمومیت commonality ، یووالي unity او متحد الشکل والي uniformity مهم مفاهیم په ګډه پراته دي.
په راتلونکو پاڼو کې به ولولو چې دغه مفاهیم څرنګه د "معیاري ژبې" په اصطلاح کې په کارا چول سوي دي او په دې ترڅ کې به وو ینو چې انګریزي لیکوال څرنګه د "معیار" اصطلاح له اوولسمې او اتلسمې پېړۍ څخه کارکړې ده او هم به د غه راز هغه هڅې وڅېړو چې په دې اړه د نونسمې او شلمې پېړۍ په ژبنیو انکشافاتو کې سرته رسېدلې دي. خبره به وار دوار ه پخپله له "معیاري ژبې" را ونښلوو چې څه ته وايي ؟

معیاري ژبه څه ته وايي ؟

معیاري ژبه هغه منلې سوې ژبه ده چې د یوه ژبني قلمرو په هره جغرافیایي سیمه کې د پوهېدلو وړ وي. معیاري ژبه د ادبیاتو او میډیا ژبه وي او د ا د یوې ژبې هغه ځانګړې نوعه (variety) ده چې قانوني یا یو څه قانوني دریځ ورکړه سوی وي. ویل کېږي چې د ا د یوې ژبې صحیح ترینه لهجه (dialect) ده. معیاري ژبه زیاتره (هر وخت نه (د یوه هیواد د پایتخت پر ژبه تکیه لري. د ژبې دغه شکل په ځانګړې توګه هغو زده کوونکو ته ورزده کېږي چې غواړي دغه ژبه زده کړي او د همدې ژبې ټول لیکلي متون هماغه د معیار په نامه منل سوې املا او ګرامري نورمونه پالي .
ځینې په نړیواله سویه منلې سوې ځانګړتیاوې چې یوه معیاري ژبه په تشخیص کېږي ، دادي:
ــ یو منل سوی قاموس یا قاموسونه چې ټول معیاري سوي لغاتونه او د هغو املاء پکښې درج وي ؛
ــ یو منل سوی ګرامر چې د ژبې ټول شکلونه ، قاعدې او جوړښتونه پکښې ثبت سوي وي او هم د اخبره پکښې څرګنده سوې وي ، چې کوم شکلونه باید استعمال سي او کوم باید نه سي ؛
ــ د تلفظ یو معیاري او منل سوی سیستم چې ویونکي ورته د یوه علمي او مناسب تلفظ په سترګه وګوري او د غه راز له سیمه ییزو اغېزو څخه پاک وي ؛

ــ یوه موسسه(institution) چې د دغې ژبې د استعمال چارې پرمخ بیایي او د هغې د استعمال د نورمونو په ټاکلو کې واک (authority) ورکړه سوی وي. لکه د فرانسې اکېډیمي Academie francaise یا رویال سپېنیش اکېډیمي Royal Spanish Academy چې صلاحیت لرونکې موسسې دي ؛
ــ د یوه داسې منشور یا قانون سته والی چې دغې ژبې ته د هیواد په قانوني سیستم کې رسمي قانوني ځای ورکړي ؛
ــ په عامه ژوندکې (په محاکمو او مقننه موسسو کې) د دغې ژبې کارول ؛
ــ د ادبیاتو یو مرکزدرلودل ؛
ــ په همدې ژبه باندې د مهمو مقدسو کتابو ژباړل چې د ویونکو له نظره سپېڅلې او معتبروي ؛
ــ په ښوونځیو کې د ژبې د معیاري ګرامر او املاء تدریسول ؛
ــ بهرنیو زده کوونکو ته د تدریس له پاره د ژبې د غه ځانګړې بڼه یا لهجه ټاکل .(۱)

د معیاري ژبې منځ ته راتلل د بېلابېلو ژبنیو تجویزونو د بریالیتوب نمایندګي کوي. د هغې ټاکل د امعنالري، چې د هغو سیمو ژبه نور له ارزښته لوېدلې یا غورځول سوې ده، چې له دغه معیار سره توپیرلري . د دې خبرې بیا معنادا ده چې په ځینو هیوادو کې د معیاري ژبې ټاکنه یوه ټولنیزه او سیاسي مسئله ده .
د مثال په توګه په ناروې کې دوې موازي معیاري ژبې سته. یوه یې Bokmal نومېږي چې تریوې اندازې پورې د ډنمارکۍ سابقې پر هغه سیمه ییز تلفظ باندې ولاړه ده چې پر ناروې باندې د ډنمارک د واکمنۍ پر وخت رواج و ، او بله یې Nynrosk نومېږي چې د ابیادلو ید یځې ناروې د لهجو له ترکیبه جوړه سوې ده. خو ایټالویان چې حتی تر ناروېژیانو زیاتې یو له بله مختلفې لهجې لري ، بیاهم یوه معیاري ایټالوي لري. عجیبه لادا ده چې د ایټالویانو معیاري ژبه د روم پر لهجه باندې تکیه نه لري ، بلکې د فلورانس پر لهجه ولاړه ده. په اسپانیا کې هم معیاري اسپانوي د ماډرید پر ګړدود باندې نه، بلکې د ډېر لیرې شمالي ولایت Valladolid پروړ ولاړه ده. په ارجنټاین او یوروګوای کې بیا معیاري اسپانوي د دغو هیوادو د پایتختو یعنې د بونیس آیریس او مونتیویدو د لهجو پر بنسټ تدوین سوې ده.

معیاري جرمني بیا د یوه ټاکلي ښار یا سیمې پر اساس منځ ته نه ده راغلې بلکې د څو سوو کلونو په اوږدو کې یې انکشاف کړی دئ. د دغو څو سوو کلونو په اوږدو کې لیکوالو هڅه کوله ، داسې راز لیکنه وکړي چې په یوه پراخه ساحه کې د پوهېدلو وړ وي. د ۱۸۰۰ ع کال تر شاو خوا پوري معیاري جرمني یوازې په لیک کې موجوده وه . په دغه وخت کې د شمالي جرمني او سېدونکو ته، چې د معیاري جرمني ژبې پر خلاف یې د ټیټې جرمنۍ ژبې لهجې ویلې ، معیاري ژبه لکه یوه بهرنۍ ژبه داسې ایسېده او د خارجي ژبې په شان یې زده کوله .
وروسته شمالي تلفظ د معیار په توګه ومنل سو او په جنوب کې یې هم خپورو کېښ. وروسته د Hanover(۲ په شان سیمو کې سیمه ییزه

لهجه يو مخيزه مړه سوه .
په معياري فينلينډي ژبه کې دلغاتو اساسي جوړښتونه زياتره د لويديځې فينلينډۍ لهجې پربنسټ جوړ سوي دي.

په يوناني ټولنه کې تراوسه لاهم دويلو يوه معياري ژبه نه ده رامنځ ته سوې ځکه په يونان کې هره کميونيتي خپل ځان پرنورو ګاونډيو ټولنو باندې دلرغونتوب ، وقار، ذکاوت اونورو ورتياوو له مخې لوړه ګڼي. دوی ټل د قدرت ، ثروت اونفوذ پرګډۍ يوله بله سيالۍ کوي اودې ته حاضرسوي نه دي چې دحکومت ترقانون په هاخوا دي دژبې قوانين هم ولري. (۳ (

په جنوبي اسيا کې دهندوستانۍ ژبې دوو معياري لهجوته رسمي بڼه ورکړه سوې ده چې هغه دوې لهجې هندي ، دهندوستان رسمي ملي ژبه ، اواردو ، دپاکستان رسمي ملي ژبه اودهندوستان رسمي محلي ژبه ده. په نتيجه کې له هندوستاني ژبې څخه زياتره هندي- اردو مراد وي.
نوري معياري ژبې ډيرپرله پسې لي اړخونه نه لري. دپاريس د فرانسوي ژبې تفوق دمعاصرفرانسوي ادب تاريخ په اوږدوکې په پراخه اندازه منل سوی دئ او چاخه پکښې ويلي نه دي .
دبريتانيا په انګرېزۍ کې معياري تلفظ دلندن ښاردممتازو طبقو پر ژبه باندې ولاړدئ اودغه رازدانګلستان دښوونځيو دخصوصي بورډ پر sociolect باندې تکيه لري.

دامريکا په متحده ايالاتو کې دامريکايي انګرېزۍ بېلابېل ډولونه سته خو عمومي امريکايي لهجه رسمي نه ده ځکه په هغې باندې زياتره امريکايان په روانه توګه پوهېږي. په داسي حال کې چې دامريکا د متحده ايالاتو فيډرال حکومت رسمي ژبه نه لري ، زياترو امريکايي ايالتونو انګرېزي ژبه درسمي دولتي ژبې په توګه ټاکلې ده اوپه هغو کي لوزييانا ،
نيومکسيکو ،هاوايي،پيرتوريکو ،ګوام، او امريکايي ساموواانګرېزي اويوه بله ژبه درسمي دولتي ژبو په توګه غوره کړې دي.
دشمالي ماياناټاپوګان درې رسمي ژبې لري.
عربي ژبه چې دپنځه ويشتو هيوادو رسمي ژبه ده اوتقريباً دوه سوه اويا ميليونه تنه وينکي لري ، دمعياري (ادبي) ژبې پرڅنګ يې خورا ډېرې سيمه ييزې لهجې، چې عاميانه عربي (Colloquial Arabic) ورته وايي ،هم سته. دعربو په نزدادبي عربي ،معياري عربي (اللغه العربيه الفصحی) ده. له ادبي عربي څخه يې مراددقرآن ژبه اوپه شمالي افريقا او منځنۍ ختيځ کې دډله ييزورسنيو(ميډيا) ژبه ده. په ميډيا کې ټول ليکلي آثار ، کتابونه، ورځپاڼې ، مجلې اورازرازاسناد راځي. عاميانه يالهجوي عربي له کلاسيکي عربۍ څخه ټولي راپيدا سوي ملي او سيمه ييزې عربۍ دي چې په شمالي افريقا او منځني ختيځ کې د ويلوورځنۍ ژبې دي. په دغولهجوي ژبوکي ښه پوره اندازه ادبي آثار ، په تېره بياډراماتيک ادبيات اوشعرونه سته.خو کلاسيکه عربي د ټولو عربي هيوادو رسمي ژبه ده اوپه ښوونځيو کې هم دا ژبه تدريس کيږي .

دهرهيواد تعليم يافته عرب هم خپله سيمه ييزه لهجه او هم په ښوونځيو کې زده کړې ادبي عربي لروډېره وايي. دعربي ژبې مصري ، مغربي ، شامي، عراقي، خليجي، اندولسي، سوداني ، حجازي، نجدي اويمني لهجې ديادوني وړدي .
تردې لنډويادونوروسته به هغه بهيرلږڅه په تفصيل سره بيان کړم چې دمعياري انګرېزۍ دمنځ ته راتګ تروخته په انګلستان کې تېر سوی دئ.
په اتلسمه پېړۍ کې دمعيار اصطلاح دانګلستان په هغوساحو کې ډېره کارېدله چې دژبې په باب څېړني اوبيانونه پکښې کېدل. دې خلکو معيارته د يوه ژبني ارزښت په توګه کتل اوزياريې ايست چې دغه ارزښت ترلاسه کړي اوپه ټولنيزه توګه په رسميت وپېژندل سي
.

معياريت دغه وخت ترزياتې اندازې پورې دتصفيې او سوچه توب په مفهوم پېژندل کېدئ.سويفټ(Swift) ،چې دااولسمي پېړۍ د فيلسوف جان لاک John Locke نزدې معاصرو ، پخپل يوه وړانديز کې دانګرېزي ژبې دتصفيه کولوغوښتنه وکړه اوڅرګنده يې کړه چې دا تصفيه به همېشنۍ وي. ده پردې خبره ټينګارکاوه چې ژبه دې تريوه ټاکلې حالته پورې تصفيه سي اوبيادې نودغه حالت پخپله ديوه اعتباري معيار په توګه ومنل سي چې دهغه له مخې دژبې وينکوته لارښوونه وسي. دده دغه ټينګارداتلسمي پېړۍ په زياتروژبنيو نظرياتوکې يوه مسلطه موضوع سوه. دسويفټ په تعقيب لارډ چسټرفيلډ Lord Chesterfieldدانګرېزي ژبې د سوچه کولواو وروستي ځل سمولوړغ وکړ. دغه رازيې څرګنده کړه چې ژبه بايد ديوه معيارله مخې تصفيه سي چې بيانوديوې نمونې په توګه کاروکړي. چسټرفيلډ له دې امله ډېرخواشينی و ،چې ترهغه ګړيه پورې ولې انګرېزي ژبې کومه ټاکلې معياري بڼه نه درلوده. خو په دې يې بيازړه ښه و ، چې دمعيارله نه سته والي سره سره په انګرېزي ژبه کې دمقدس کتاب هغه ژباړه پرته وه چې King James سر ته رسولې وه. دا تلسمي پېړۍ ګرامريان زياتره په دې عقيده وه، چې دانجيل همدغه ژباړه ډېره ښه معياري انګرېزي ده. په دغه مقدس کتاب کې کارسوي ژبې دوه رازه اعتباردرلود ، چې يويې ژبنۍ اوبل يې ديني و. پردې نظرباندې ترنونسمي پېړۍ پورې لاترزياتي

اندازې پورې توافق موجودو .

هیجنسن Higgenson په دې باب لیکلي وه چې دانجیل انګرېزي په عملي توګه زموږ دژبې معیار دئ په هغه کې دنورو زیاتو تاثیراتو تر څنګ دانګرېزي ژبې دښوونې وسایل سته چې په پرتلېزه توګه یې ددوه نیمو سووکالو په اوږدو کې بدلون نه دئ موندلئ. هیڅ یوې اکاډیمۍ یا معتبرې ډیکشنرۍ ددې توان نه دئ موندلئ چې دغه راز عام ستېنډرډ دې منځ ته راوړي ، یادې ملت ته دغه شان متحدالشکله لارښوونې وړاندې کړې.
دهیجنسن په استدلال کې دوه ډېر مهم ټکي دادي چې دمعیاردواړې معناوې پکښې په پام کې نیولې سوي دي. دی وایي چې دانجیل دغه ژباړه دانګرېزي ژبې معیار دئ او ددې معنا داده چې دغه معیار ته باید په اعظمي توګه مراجعه وسي . دی انجیل ته په دې خاطرهم دمعیار په توګه قایل دئ چې هغه دیوې راغونډونکي او یو موټي کوونکي قوې په توګه کار ورکوي،دداسې قوې په توګه چې خلګ دیولړ ځانګړو ارزښتو پرشا و خوا باندې راغونډېدلو ته رابولي .(۴ (
هغه څه چې موږ ته په دې نظریاتو کې په زړه پورې دي ،دادي ،چې په هغه کې دمعیاردواړه معناوې په ګډه سره کار سویدي. معیار له یوې خوا د داسې یوه ارزښت په توګه راڅرګند سوی دئ چې باید ترلاسه سي او بل وار بیا دیوه متحدالشکل عمل په توګه رامنځ ته سوی دئ چې باید ترسره سي . اوددې پرڅنګ داخبره هم له دلچسپۍ خالي نه ده ، چې دلیکلو او ویلو ژبه باید سره پتلېس سي . اساسي پوښتنه داده چې آیا له ژبني معیار څخه مراد یوه ځانګړې سطحه ده چې په لیکلې ژبه کې ځان باید وروررسول سي او که یوه ځانګړې سطحه ده چې دویلو په ژبه کې باید ځان وروررسول سي ؟ ددغې سخرغوټې خلاصول په حقیقت کې یوه ډېره سخته ستونزه ده اوددې ستونزې داوارولو له پاره دهغو هڅو مطالعه ضروري ده چې دمعیاري ژبې داصطلاح دکارولو په برخه کې یې د نونسمې او شلمې پېړۍ له ژبنیو څېړنو څخه څرک ایستلای سو. زه به په دې برخه کې هغه ستونزې و سپړم چې په نونسمه پېړۍ کې انګلیسي ژبپوهان ورسره مخامخ سوي وه. په دې ستونزو کې یوه د لهجې اوژبې دتشخیصولو ستونزه وه او داداسې یو مشکل و ، چې حلېده یې اسانه کارنه و .

په انګلستان کې دانګرېزي ژبې دمعیاري کولو دهلو ځلو په وخت کې دلهجې مسئله یوه جدي موضوع وه. دهغې داهمیت او په معیار ټاکنه کې وهغې ته پاملرنه دمعیاریت دخوځښت دبرخه والو په لیکنو او ویناوو کې ډېره توده مسئله وه. مایکل جان (Meiklejohn) خو حتی" ژبه یوه لویه لهجه ګڼله اولهجه یې یوه کوچنۍ ژبه بلله."(۵ (

امریکایي ژبپوه ډوایټ ویټني (W.Dwight Whitney) خو لادلهجو په برخه کې نورهم پر مخ تللی دئ اووایي" په ریښتیني معنا سره هرفرد بل فرد په نسبت بیله ژبه وایي. دژبې هر یو نکی په تلفظ او دلغاتو په درک او استعمال اودغه راز دژبې په ګرامریت grammaticality کې فردي پېچلتیاوې او ځانګړتیاوې individual quirks & peculiarities ، لري... د هر یوه مفکوره ،چې دلغاتو داستعمال له مخې یې وړاندې کوي ، له بل یوه سره توپیرلري . په دغه توپیرکې دده دکرکټر، پوهنې او احساساتو ټول فردیت شامل دئ."(۶) خودویټني نظریاتو هم جدي تناقضات درلودل. که دده له دې نظر سره ، چې ویل یې هرفرد د بل فرد په نسبت بېله ژبه وایي ، موافقه سوې وای نو دیوه هیواد د واحدې ژبې درلودل خوبیخي له امکانه وتل. دیوې واحدې او متحد الشکله ژبې دپلویانو سر هم په دغو توپیرونو باندې ښه خلاص و. دوی هڅه کوله چې ددغې ستونزې له پاره یو منلی حل پیدا کړي. دلهجو له پامه ایستل او نفی کول دمسئلې حل ورته نه ښکارېدئ. ددې معضلې لومړی حل دا و ، چې دژبې یو بشپړ قاموس تدوین سي چې په هغه کې د ژبې ټول له موجوده زېرمه دهغې له تلفظ سره یوځای خپره سي. دمخه تردې چې دغه راز یو قاموس برابرسي ، دانګرېزي لهجو یوه ټولنه جوړه سوه (۱۸۷۳ع) چې English Dialect Society نومېده او په لنډ ډول یې (EDS) بلله . ددې ټولنې هدف دهغو لغاتو راغونډول وه چې نور ورته په معیاریت باندې قایل نه وه . ددې پرڅنګ یې دغه لاندې اهداف هم ځان ته ټاکلي وه:
ــ دټولو هغو کسانو چې دانګلستان په محلي لهجو کې مطالعه کړې وه او هغو کسانو چې دمحلي انګرېزۍ له مضمون سره دلچسپي درلوده، سره راغونډول ؛
ــ دیوه عمومي مرکزدجوړېدو له لارې دمحلي لغاتو دراغونډونکو د کارونوخوندي کول څو ترهغه وروسته دټولو دغو لغاتو دثبتولو له پاره موادبرابرسي ؛
ــ دبېلابېلو هغو ډیکشنریو (collections of Provincial English Words)بیا چاپول ، چې نادرې موندل کېدلې یا په لږتېراژ چاپ سوي وې ؛

ــ دهغو سیمه ییزو لغاتو دمجموعو چاپول چې په هغه وخت کې یې خطي نسخې موجودې وې ؛

ــ دلغاتو دغونډونکو ،زده کونکو او ټولو هغو کسانو له پاره د اطلاعاتي منابعو ماخذونه برابرول چې په دې برخه کې عمومي یا ځانګړې دلچسپي ولري. (۷ (

له دې کارسره د پوهانو عمومي دلچسپي پيدا سوه. ماکس ميولر (Max Muller) تر ادبي ژبې پر لهجو باندي کار ته د لومړيتوب حق ورکړ او وې ليکل:

"... ادبي اصطلاحات مصنوعي دي ... د ژبې واقعي او طبيعي ژوند له هغه استبداد سره سره، چي د کلاسيکو او ادبي اصطلاحانو له خوا سوی دئ، د هغې په لهجو کي دئ ...". (۸). د ماکس ميولر نظريه که څه هم ډېره استقبال نه سوه خو د هغه د نظرياتو يوه برخه د ستيندرډ ژبې د پلويانو د کار په بهير کي د منلو موقع وموندله.

چي خپلې خبري سره رالنډې کړم د ستندرډ ژبې د منځ راتګ جريان په پای کي بري ته ورسېدئ او د West Saxon لهجه د معياري ژبې له پاره اساس وګرځېد او د اکسفورډ ډيکشنرۍ په برابرولو سره د بري لوړ پړاو ته ورسېد. دا ډيکشنري د معياري ادبي انګرېزۍ له پاره يوه تيوريکي منبع سوه. موريس R.Morris وليکل: "زموږ او سنۍ معياري انګرېزي په لومړي سر کي يوه سيمه ييزه لهجه وه، چي ترټاکلو شرايطو لاندي د يوې ادبي ژبې پوړ ته ورلوړه سوه. دا شرايط نورو لهجو ته ميسر نه ول."

د دې بحث په پای کي بده نه وي چي وو وايم په دغه وخت کي د انګلستان خلګ، نارينه په سلو کي ۶۲ او ښځې په سلو کي ۵۰ د ليک لوست په نعمت نازول سوي وه (د ۱۸۴۰ احصائيه). دا سلنه (فيصدي (د هماغي پېړۍ په پای کي په سلو کي ۹۷ ته لوړه سوه (۹).

دا احصائيه موږ پښتنو ته بايد راوښيي چي ژبني معيارته رسېدل د ليک لوست د سطحي څومره لوړېدل غواړي.

۱) (له Wikipedia دايره المعارف څخه د انټرنيټ په مرسته.

۲) (د هانوور او سېډونکي د لومړي جورج له وخته بيا د ويکټوريا تر زماني پوري د انګلستان په پاچاهي قلمرو کي شامل وه.

۳) (حاشيه: ټوني کراولي ـ ۱۰۷ مخ

۴) (د انجيل د غي ترجمې ته ژبپوهانو په هغه نظر کتل چي د عربي ژبې پوهان د قرآن عربي ته د ادبي او معياري ژبې په ستر ګه ګوري. په د غو دواړو نظرو کي تر ژبني اصل مذهبي تقدس ترډېري اندازې پوري طرحه دئ او د ې نظر د ژبې د معيارټاکلو په ستونزمنه لارکي د يوه توافق له پاره ډېره ښه زمينه برابره کړې وه.

۵) (ټوني کراولي ـ ۸۱ مخ

۶) (ټوني کراولي ۸۱ مخ

۷) (ټوني کراولي ـ ۸۹، ۸۸ مخونه

۸) (هماغه اثر ـ ۹۰ مخ

۹) (وګ: ټوني کراولي ۸۷ مخ.

د پښتو ژبې د معياري کولو هڅي څه وخت پيل سوې؟

د دې هڅو هدف د ژبې معياري کول و، که د ليکدود؟ (۱)

زموږ ځېړونکي چي کله د پښتو ژبې د کلتوري کېدلو لوړه و ژوره مطالعه کوي، نو په عمومي توګه يې له بايزيد روښان څخه رانښلوي. ورپسې د خوشحال خان او عبدالقادرخان نومونه اخيستل کېږي او د هغوی له خوا د لغت جوړوني هلي ځلي د پښتو د معياريت د تاريخي ځنځير يوه کړۍ ګرزول کېږي. بيا نو د پير محمد کاکړ معرفت الافغاني او ورپسې بيا د امير شيرعليخان پښتو بولۍ او عسکري او دولتي نومونه او د هغه په تعقيب مرکه د پښتو، پښتو ادبي انجمن او په پای کي پښتو ټولني ته وار رسېږي. څرنګه چي زموږ په ځېړنو کي د پښتو ژبې د صيقل کولو او سمولو هڅه ترډېري اندازې د لغت جوړوني پر عمليه باندي حواله سوې ده، ځکه نو په دغه ټول تاريخي او ادبي جريان کي په جوړو سوو لغاتو پسې څراغ و پلټه را اخيستل کېږي او که هورې پر ځينو داسي کلماتو باندي سترګي ولګېدلې، چي په لومړي وار ليدلو سره ځوک د جوړو سوو لغاتو خيال پر کولای سي، نو هم دا کار د ژبې د توحيد و لوله پاره يو تلاښ بلل کېږي.

دا چي دا لغتونه به په رشتيا سره ديوه تاريخي او ژبني ضرورت له مخي جوړ سوي وي او که نه تر دغه وخت پخوا به هم په ژبه کي موجود وه، يوه مسلکي ځېړنه ده، چي زه به يې د خپل صلاحيت په حدودو کي وروسته يو څه وشنم. دلته دومره وايم چي که د دغو لغاتو نوې جوړونه ثابته هم سي، هغه بايد د پښتو پالني او پښتو روزني په حساب کي درج سي، نه د پښتو معياريت په جمع و خرڅ کي.

د امير شيرعليخان د وخت پښتو نوموني د هغه امير له خوا په هيواد کي د نوي مدنيت او يوه منظم دولت د جوړېدو له پاره د عمومي پلان يوه کوچنوټې کړۍ ده او په رشتيا سره هم بايد د نورو امير په محاسنو او هيواد پالو هلو ځلو کي وشمېرل سي. دده دا کار د پښتو پالني يوه ستره نمونه ګڼل کېدلای سي.

مرکه د پښتو د امير امان الله خان د وخت يوه وطنپاله او پښتو پاله هڅه ده. د دې مرکې يو ازني چاپي آثار (يوازينۍ پښتو) او (پښتو پښويه) ده. يوازينۍ پښتو د سوچه توب له هغه نړيوال تمايل سره په تړاو کي منځ ته راغلې ده، چي د اماني عصر د ملي او مشروطه غوښتونکو مبارزو مخکښ ارواښاد علامه محمود طرزي په عثماني ترکيه کي د تورکي نيشنليسټانو له مبارزو څخه اخيستی او افغانستان ته يې راوړی و. په هغه وخت کي تورکي ملتپالو له عربي او فارسي ژبې څخه د خپلې ژبې د پاکولو خوراغښتلی

خوځښت را پیل کړي و .

دیوازینې پښتو په سرکي دمرکې دمشرٌ خادم العلماء عبدالواسع قندهاریٌ په قلم داسي لولو :ٌ داخبره وهریوه ته ښکاره ده چي دهر ټبر ژبه ځوخپلني نسی اولیک او لیکی په خپله ژبه نسی لوړتوب اوپوره والی نسی درلودلی اودپردی له اړی نسی وتلای ... دادی نن ورځ چي لومړی پک دپښتانه دټولواکی بلل کیږي مشرباداردپښتانه) الغازی امیرامان الله خان) چي په کلو زوی اوپه پوهانده پلارد تیرسوو او اوسنیو پښتنودی په دی راز د لوړتابه دخپل ټبراو د ودانی دخپلی مینی پوه سو چي دتوری مټ د کښی بی مټه نه ځلیږی اوپردی کټ تر ننګړی شپی دی نه خپلیږی اود هیڅ اولس میړانه دبل په ژبه پرتوله مځکه نه خپریږی نویه وټبری ژبه خپلی ته مخه سوه چي هرومرودی خپله ژبه بشپړه سی اوپه ټولواکی اوټولواکي کی دی بله ژبه نه ښوری ....ٌ (۲(
داهځي دکاغذ پرمخ پاته سوې اوپه هماغه کابل کي لا هم دپښتنو لیکوالو(برهان الدین کشککی (له خواونه پالل سوې چي تفصیل به یې تاسي دپښتو دسوچه توب په برخه کي ولولئ.
دپښتومرکې پښتوپښویه اویوازنۍ پښتود پښتوپالني یوه مخلصانه هڅه وه اودامانې عصردپښتوپالني یوثبوت دئ. دهغه وخت پښتنو د راویښولواوخپلې ژبي ته دپام اړولوله پاره یوتلاښ وخو د پښتوله معیاریت سره یې تړل داوسني نسل له ذهن څخه راوتلی قضاوت دئ ځکه ددغې مرکې نوم (مرکه دپښتو) پخپله لا هم غیر معیاري اود پښتوګرامرله اصولو سره مخالف دئ.

تردې وروسته چي دپښتوادبي انجمن دکندهاردمنورینواودتنظیمه رئیس محمدګل خان مومند په اراده منځ ته راغئ اودده په حضورکې یې دپښتولیکني کومه لارتعقیبوله ، هغه لارپخپله دوزیرصاحب مرحوم له خوا ونه پالل سوه اوپه (پښتوسیند)
او(دپښتوژبې لیار) کي یې خپله راایستلې لارتعقیب کړه . دپښتوادبي انجمن دپښتود عامېدلو اورسمي کېدلوپرلوریوه هڅه وه نه دمعیاري کولو .دژبپالني ښاغلي مولف دپښتوادبي انجمن دنشراتي اورګان (پښتو) مجلې له یوه پاراګراف څخه داسي نتیجه اخیستې ده چي ګویا ادبي انجمن غوښته پښتویې معیاري وي(۳) . په هغه پاراګراف کي داسي راغلي دي:ٌ... دمحترم کتونکودلوړنظرڅخه پټه نه ده چي په نوروژبوکی معارف په کافی اندازه سره لیکلی شوی دی ، چي دعواموضرورت اوغوښت یی په پوره دی... بالعکس په پښتو د بده مرغه دونه علمی کوټه اوذخیره موجوده نه ده چي دعوامو ضرورت دی پوره کی نوبه ضروری وی چي انجمن دی په خپله مجله کی زیات مخ دعمومو وروڼو داذهان اوعلمیت وګوری چي د(کلم الناس علی قدرعقولهم) پرمعیار برابره وی چي شکوه دګران والی اونه پوهني ځنی پیدانشی ....ٌ (۴(
په پورتني پاراګراف کي د(معیار) کلمه د(کلم الناس علی قدر عقولهم) له پاره استعمال سوې ده اومعنایې داچي دمجلې نشرات دي ددغې مقولې پرمعیاربرابروي یعني ساده دي وي. دلته یې دژبي د معیاري توب مسئله په پام کي نه ده نیولې .
دپښتوژبي له پاره دیوه واحدلیکني معیارمنظمه هڅه دکابل د پښتوټولني له جوړېدوسره سمه رامنځ ته سوې ده. په تېره بیاکله چي په ۱۳۳۳ ش کال دپښتوټولني په اهدافو اووظایفوکي یوژور بدلون راغی اودنویو وظایفوپه لړکي یېٌ دپښتوژبي دلغاتواو قواعدو تدوین ، دضرورت له مخي دنویو اصلاحاتو او لغاتووضع کول ، ادبي اولغوي څېړني اودپښتوپه لساني علوموپوری مربوط آثارلیکل او خپرولٌ شامل سول.(۵). دپښتوټولني داهڅه دلیکنۍ ژبي د معیاري کولو لومړنۍ هڅه ګڼل کېدلای سي. تردې وړاندي چي د پښتومرکې ، پښتوادبي انجمن څه کارونه کړي وه ، هغه ټول د پښتو پالني اوپښتو روزني اودلیکدوددیووالي له پاره هڅي ګڼل کېدلای سي. خوله بده مرغه پښتوټولني ونه سوای کولای چي دلیکني معیارمسئله تر (سو) او(شو) په هیسته پرمخ بوزي.
دپښتوټولني په پیشنهادسوو مادوکي د لیکدوددیووالي پرسرفیصلې سوي دي نه دژبي دمعیاریت پر موضوع ، وروسته له لیکوالو څخه دلیکدودیووالی اودتلفظ یووالی ګډ سوی دئ .

دپښتوټولني دکاواکو هڅوپرڅنګ له نن څخه زیات وکم پنځه ویشت کاله وړاندي دیوازنۍ کره لیکنۍ پښتوپه نامه یوبهیرراروان دئ چي پوهانددوکتورمجاوراحمدزیاریې دتاداواینبوولوادعاکوي اووایي چي دغه بهیر دنوموړي په اراده ، نوښت اوفعال ګډون سره راپیل سوی او تراوسه پرمخ وهل کیږي. دځوکلونوراهیسي چي پر افغانانوباندي دنوروبدمرغیوپرڅنګ دپوهانو اوعالمانودنه جبیره کېدونکي مرګوڅپې راماتي دي ،اودافغانانوپه تېره بیا د پښتنوډېري ستري هستۍ دمرګي غېږته تللي دي ، اوس دیوې پښتو له بهیرسره د نوروپوهانواودپوهنتون داستادانواوداکاډیمۍ دغړونومونه هم تړل کیږي ؟ ! داحرکت لړموافقین اوخورازیات مخالفین لري چي زماد همدې کتابګوټي په ترڅ کي به تاسي دهغه په باب بېلابېل نظرونه ولولئ .

۱) (دمخه تردې چي دپښتوژبي دمعیاریت په برخه کي وړغېږم ، دیوه ټکي یادونه ضروري ګڼم اوهغه داچي زموږپښتنوڅېړونکودوې خبري سره ګډې کړي دي اوهغه دپښتوژبي پالنه اودمعیاري پښتو ټاکنه ده. زموږڅخه دژبني فعالیت دغه دوې برخي ګډې سوي دي اوزه به په دې بحث کي دنورو موضوع ګانوپرڅنګ پرهمدې برخه هم رڼاواچوم .
۲) (بینوا ــ عبدالروف ــ پښتوروزنه ــ ۱۴۲ ، ۱۴۷ مخونه ــ دپښتوڅېړنو بین المللی مرکز ــ کابل ــ ۱۳۵۷ ش .

دغه راز وګ: ژبپالنه ـ ۸۷ مخ دیوازنۍ پښتود ۲ـ۷ مخوپه حواله
)۳ (ژبپالنه ـ ۹۵ مخ
)۴ (ژبپالنه ـ ۹۵ مخ
)۵ (پښتوکتابونه ۱۲مخ .

دمعیاري لیکني پرهڅوباندي دنیولوګیزم هښمه

په ژبه کي دنوولغتونوجوړول له باباادمه تردې دمه پوري یومعمول دوددئ. دنوواختراعاتواوکشفیاتوواونوومفاهیمولهپاره هرقوم اود هري ژبي ویونکو نوي لغتونه جوړکړي دي. زماپه نظرد "وعلم ادم الاسماء کلها" (البقره سوره۲آیت)څخه به هم مراد همدغه لغتونه جوړول اوورښوول وي. دلغت جوړولوله پاره په ننۍ ژبپوهنه کي دنیولوګیزم یانیولوجیزم neologism اصطلاح کاریږي.نیولوګیزم هغه لغت، اصطلاح یا عبارت ته ویل کېږي چي نوی جوړسوی وي اوزیاتره پریوه نوي مفهوم باندي دلالت کوي یایوې زړې اصطلاح ته نوی ژبنی رنګ ورکوي.نیولوګیزم داختراعاتو ،نووپدیدویاهغوزړومفاهیمود پېژند لوله پاره ګتوردئ چي په یوه نوې کلتوري قرینه کي واقع سوي وي. د نیولوګیزم یومثال e-mail دئ چي موږیې په مدني ټولنوکي د انټرنیټ په برکت له نامه سره ډېراشنایو. دتعریف له مخي هر نیو لو ګیزم بایدنوې بڼه ولري خو کله کله په مستقیمه توګه ځانګړو اشخاصو ، نشراتو اویا یوې حادثې ته منسوب وي . د نیولوګیزم اصطلاح د اتلسمي میلادي پېړۍ په شا و خواکي رامنځ ته سوه خود نونسمي پېړۍ د پیل تریو څه وخته پوري لا د "نیولوګیزم" لغت پخپله نیولو ګیزم و .

دطب دعقلي وعصبي ناروغیوپه څانګه (سایکیاټري (psychiatry کي دنیولوګیزم اصطلاح بل رازمعنالري اوهغه وخت کاریږي چي یو ناروغ داسي کلمات ترخولې راباسي چي له ده پرته یې بل څوک په معنانه پوهېږي.(۱) په کوچنیانوکي دغه رازپېښه غیرعادي نه ده خوپه

لویانوکي دغه رازکلمات ترخولې راایستل دافکارودبې نظمۍ یوه نخښه ده چي دشیزوفریني schizophrenia په شان دعقلي اودماغي ناروغۍ نمایندګي کوي.

دنیولوګیزم کلمات ترخولې راایستل کله کله دماغزودسټروک stroke یادانسان سرته دصدمې رسېدلو له اسیته هم پېښېږي. په دغه وخت کي دناروغ ژبه ګنګوړه سي اونامفهومه کلمات ترخولې راباسي چي په سایکیاټري کي ورته نیولوګیزمونه وایي.

په الهیاتوکي هري نوي نظریې ته په نسبي توګه د نیولوګیزم په سترګه کتل کیږي اونیولوګیسټ دعقایدود سیستم په برخه کي نوښتګرسړی وي چي دمذهبي موسساتواودودیزو روحانیونوپه نظر بیازیاتره مرتداوورانکارګڼل کېږي(۲ . (
که دژبودجوړښت جریان ته په ځیروکتل سي نوهرلغت به یووخت نیولوګیزم و. هغه لغات چي دټولني له خوامنل سوي دي ، نور نود نیولوګیزم له حالته وتلي اودژبي زېرمه ګرزېدلې ده. دنیولوګیزمونو رواجېدل زیاتره دخبري اواطلاعاتي رسنیو (media)پرلاس سرته رسیږي .

دژبوماهران کله کله له نیولوګیزمونوسره له دې اسیته مخالفت کوي چي دنوموړي مفهوم له پاره په ژبه کي پخوالغت موجودوي. دغه راز مخالفت دغیرماهرواشخاصو له خواهم سرته رسیږي اوهغوی نیو لو ګیزم وژبي ته سپکاوی ګڼي .

نیولوګیزمونه عموماً دساینس ، سیاست ، تجارت اواعلاناتوپه برخه کي ډېررواج لري. په انګریزي ژبه کي دځینوادبي کتابواودهغوی د لیکوالونومونه دنیولوګیزم په توګه کاریږي اوکله چي ددغه کتاب یاد هغه دلیکوال نوم په ورځنیومحاوروکي استعمال سي ،لوستونکي او اورېدونکي یې په یوه خاصه معنا باندي تعبیروي .

دنیولوګیزمونوپه رواجولوکي که له سمتي دلچسپیو ، لهجوي لوړتیاغوښتنواوسیاسي تمایلاتوڅخه کارواخیستل سي ، پخپل مقابل کي یې مخالفتونه رازیږي.مګرکه دیوه سالم جریان په توګه تطبیق سي ، په ژبه کي یې دپاته کېدلواومنلوچانس ډېرسته. خودا حقیقت مو بایدتل په پام کي نیولی وي چي له نیولوګیزمونوسره موافقت او مخالفت دواړه له ژبي سره دخواخوږۍ په انګېزه کیږي. که له هغه څخه یوه سیاسي اوسمتي موضوع جوړه سوه ، ترګټه یې تاوان سل واره زیاتیږي .

په افغانستان کي دپښتوژبي درواجولواوکره کېدلوجریان له هماغه پیل څخه په نووجوړوونوراشروع سو ،ځکه نوزموږدزماني لیکوالو چي کله دپښتوژبي دمعیاریت پرتاریخي سیرباندي څه کښلي دي ، نو دمعیاریت له پاره هڅي یې له هغو تلاښونوسره تړلي دي ، چي په پخواکي دپښتنوله خوادمعیاریت له پاره نه ، بلکي دیوه یابل مقصد په خاطر ترسره سوي دي. دې ذهنیت دومره ریښه ځغلولې ده چي دکره لیکنۍ پښتوبنسټګرېې لاهم دې ته اړ ایستلی دئ چي پخپل نوښت راپیل سوي خوځښت له هغو شعوري اوغیرشعوري ژبنیو بدلونوسره ونښلوي چي ترده وړاندي په بېلابېلوانګېزومنځ ته راغلي دي. ددې نښلوني تیوریکي تاداو له دغه تصورسره تړلی دئ ، چي د معاصر معیاریت هڅه پخپل ذات کي هم پرلغت جوړونه ولاړه ده او دکره ژبي له پاره ترټولو کارو مهم تره کاردنیولوګیزم پالنه ګڼل کېږي. ددغه ذهنیت دتوجیه کولوپه خاطرهڅه سوې ده چي دپښتوادبیاتو او پښتو ژبي په پخواني بهېرکي

هم د نیو لوګیزم څرکونه وموندل سي څوله دې لاري دلغت جوړوني نني جریان ته تاریخي تاداو جوړکاندي. دوخت په نرخ باندي دپخواني ادب اوادیبانو دذهنیت اوافکارود تعبیرولو نور مثالونه هم سته (۳ . . (

په دې لړکي ویل کېږي چي امیر کروړجهان پهلوان هم نوي لغاتونه جوړول. خودې نظرته چي په ډېري خوشبینۍ سره هم وکتل سي نوبه یې نتیجه داراووزي چي دانظرپراتکلونوباندي ولاړیو نظردئ. البته له دې څخه انکارنه سي کېدلای چي دامیرکروړپه ویاړنه کي داسي لغات سته چي دجوړو سوولغاتونوم پراینبوول کېدلای سي اوکه جوړوني هم وي ، ډېري طبیعي جوړوني دي. خوودې طبیعي پېښې ته دیوه شعوري حرکت رنګ ورکول یوه داسي خبره ده چي اثبات به یې یوازي له دغي ویاړني څخه مشکل وي اونوروا سنادوته به اړتیاولري. ځکه دامعلومه نه ده چي آیادغه ترکیبونه چي د امیر کروړ په ویاړنه کي راغلي دي،دده تر ویاړني دمخه هم په ژبه کي موجودوه او که دده خپلي جوړوني دي. ترڅوچي دامیرکروړدعصریا تر هغه دمخه او وروسته مواد موندل سوي نه وي ،
پردغولغاتوباندي د نیو لو جیزم د توجیه له پاره استدلال کول ، علمي ارزښت نه لري. د امیر کروړ ویاړنه بې له شکه دپښتو ادبیاتو ډېرلیري څرک راکوي. خوپه هغه وخت کي پښتو ژبه خولاڅه ، چي نوري نږدې ګاونډۍ ژبې لاهم په دې موقعیت کي نه وې چي دمعیار تاکلو اړتیادي ورته مطرح سي .

پوهاند زیارصاحب یوځای دامیرکروړپه ویاړنه کي دستایوال، دریځ ،هریوال، مخسور، پیژندوی، پلن، زړن... لغتونه" یوه ادبي بشپړه تړوني (مصنوعي) ویې جوړونه یانیولوجیزم" بللی دئ (۴)خوبل ځای یې په شک سره څرګنده کړې ده چي "ګمان نه کوم چي امیرکروړبه (اتل) له ځانه جوړکړی وي ، امکان لري (دریځ) یې جوړکړی وي." (۵)له دغه شان تذبذب سره به موږ څرنګه وکولای سوامیرکروړدنیولوګیزم په لارویانوکي ودروو.
ددې جریان دلیکني په لړکي دروښان پیرپه لاس دلغت جوړوني کارته هم اشاره سوې ده. په خیرالبیان کي رشتیاهم بایزید روښان دعربي اصطلاحاتواولغاتوله پاره پښتو معادلونه راوړي دي. دروښان پیر دا کارکه دپښتو دسوچتابه اوپښتوپالني له پاره دهڅوپه مطالعه کي راوړه سي ، لایوه خبره ده ، خودنولغاتوپه جوړونه کي یې ځکه نه سو راوړلای،چي دالغات خوټول دپښتوخپله زېرمه اوترروښان پیر وړاندي هم زمایقین دئ چي موجوده وه اوروښان پیرله خپل ټولنیز پښتني ماحول څخه راغونډ کړي اواستعمال کړي دي . علامه رشاد(رح) دخیرالبیان لغتنامې ته پخپله سریزه کي وایي چي "ددې کتاب له لیکني څخه څلورسوه کاله تېرسوي دي. ځیني لفظونه یې زماني غرابت لري اواوس یې دمعناوو موندل لوستونکي هرومروپوښتني او ګروېږني ته اړباسي.

له بلي خوادمولف کورنۍ دوزېرستان په "کاڼي ګرام" کي اوسېدله او دی په دغه غرنۍ سیمه کي ځوانۍ ته رسېدلی دی. دده لهجه دهغه وختني مسیدو(مسعودو) اووزیرولهجه ده. په دغه لهجه کي اوس هم ځیني داسي لغتونه اومحاورې سته چي ترهغې سیمي دباندي پښتنو ته یې پوهه آسان کارنه دی." (۶(
علامه استادکه دروښان پیرپه فرهنګي هڅوکي دلغت جوړولو څرک موندلای وای ، هرومرویې بیاناوه .
ښاغلي رفیع صاحب په خپل خوندورکتاب ژبپالنه- کي چي د روښاني ادب له ځینو قلمي نسخو څخه یولړکلمې (تهت سر، خسلتونه ،زرور، هرس ، بسات، غلت، الفاز...) رااخیستي دي اوپرهغویې د مفغنوکلموخیال کړی دئ،ماته دروښاني ادب دلارویانوله خوایوه ارادي هڅه نه ښکاري، بلکي دخطاطانو د بېسوادۍ نخښه یې بولم. دغه رازبېسوادانه کاپۍ نوري هم ډېري سته .
ددغه شان ارادي اودقافیوي ضرورت له مخي تصرف یومثال د میرزا حنان بارګزي اوحمید مومند په دېوانوکي مالوستی دئ ، ښایي نورهم وي.حنان وایي:

په لویي دزمانې خوشي غلط سوم
لکه دود پر سر د اور درومي عبس
)دېوان ۴۶ مخ دمحمد معصوم هوتک په زیار(
حمیدوایي:
دمظلـــــوم د آزارغشی رسالګی
هیڅ ګوزاریې خطانه درومی عبس
)دېوان ۱۲۵مخ(
خوشحال خان خټک چي پخپل یوشعرکي دکال دمیاشتومخي ته پښتوترجمې راوړي دي ، هم دده خپلي جوړوني نه دي (۷)بلکې دحمل ، ثور ، جوزا ، .... پښتو نومونه دي چي په خلکوکي یې له پخواڅخه دود درلود . دی پخپله هم وایي چي دی ددې نومونوپښتومعادل راښیي:

چي ٌ دلو ٌ ، ٌ حوت ٌ وو ايي يو ٌ بهمن ٌ بل ٌ اسفندار ٌ کړه
پښتوله مـــــانه واوره يو ٌ بوکهٌ ، دوهم ٌ ماهي ٌ
که دانومونه دخوشحال خان خپلي جوړوني وبولونو معنا به يې داوي چي په پښتوژبه کي دخوشحال باباتروخته پوري (وري ، غوايي ، زمري ، تله ، لړم ، لينده ، مرغومي ، سلواغې ، ماهي) ته نومونه موجودنه وه . داخبره خوبه هيڅوک ونه مني چي داحيوانان او خزندې اونورشيان په محيط کي هم نه وه . هرومروه . نوڅه به يې بلل ؟. آيادې موجوداتوپه محيط کي خارجي وجوددرلودخونوم يې نه درلودچي خوشحال خان مجبورسو ، نومونه يې ورته جوړکړل ؟ ! داخبري ټولي د منلونه دي .
داميرشيرعليخان دوخت پښتوبولۍاويولړپښتونومونې موږددغه وطنپال اميرپه پښتوپالنه کي شمېرلای سونه دپښتودمعياري کولوله پاره يوتلاښ . دغه وخت اميرديوه منظم لښکرد جوړولوپه فکرکي دئ اود لښکر جوړول دهغواصلاحاتوپه سرکي راتلل چي ويل کېږي امير شيرعلي خان دسيدجمال الدين افغاني په مشوره رانښلولي ول(۸ . (
ددې لښکردجوړولوله پاره مقررې اوکتابونه له انګرېزۍ څخه په فارسي ترجمه سول چي (شرح قواعد پياده ګان پلتن (،)کتاب قواعد رساله) او(کتاب قواعد پلتن) نومېږي . ددې کتابوژبه فارسي ده خوبولۍاوعسکري اصطلاحات يې پښتودي.

دوکتورحسن کاکړليکي چي داميرشيرعليخان دوخت پښتو نوموني داميرعبدالرحمان خان په وخت کي نه دي پالل سوي او ٌ امير عبدالر حمن په دغه اهمال سره په دولتي چاروکي دمداومت اصل ترپښو لاندي کړ.... ٌ ۹(داميرعبدالرحمن په وخت کي دډيورنډ خط هاخوا پښتنوسره مراوده اومکاتبه په پښتوکېدله اواميرديښتو عرايضو احکام هم په پښتوژبه دملامحمد افغاني نويس په قلم ورکول اوپخپله يې لاسکيک پرکاوه (۱۰). داميرداکارهم دپښتوپالني ياپښتو روزني په برخه کي څېړل کېدلای سي.
داميرامان الله خان دوخت د(مرکه دپښتو) نومووني مابل ځای هم څېړلي دي . دادپښتودسوچه کېدو يوه ناکامه هڅه وه چي بشپړېيان به يې تاسي پرخپل ځای ولولئ.داهڅه دهمدې حرکت دبنسټ ايښوونکو له خوالاهم پالل سوې نه ده .

دکره پښتوليکني په نامه چي کوم خوځښت په افغانستان کي د ثورانقلاب ؟تر بري وروسته زوراخيستی دئ ، په ټولولومړنيو او اوسنيوليکلواسنادوکي يې دخپل کاراساس پرځلوروستنوباندي ولاړ بللی دئ: دارکاييکولغاتوراژوندي کول ، له لهجوڅخه لغات اخيستل ، له نوروژبوڅخه پورول اودنويولغاتوجوړول. دې کارته يې فيصدي هم ايښې ده اوهري برخي ته يې په سل کي **۲۵** ونډه ټاکلې ده .
دويي پانګي دپراختياله پاره هم دغه لاري (پلټنه ، ټاکنه ، پورونه او جوړونه) غوره سوي دي(۱۱ (
ددغي ژبنۍ تګلاري اصول پخواهم دالفاظوپه لړبدلون سره منل سوي وه . مرکه دپښتوهم پردغه اصولومتفقه وه ، دپښتوادبي انجمن هم اوپښتوټولنه هم .
خوپه دې څه دپاسه دېرشوکلوکي په پلټنه،ټاکنه،پوروينه کي د دوو فيصدوپه اندازه ګوتي چا وهلي نه دي . په دې برخه کي چي څه کتابونه لکه زړه پانګه ، دلرغوني شاعرۍ ګړنې (۱۲)او نورخپاره سوي هم دي ، له هغوڅخه په اصطلاح معياري ليکنه کي چا ښخي لړ کاراخيستی دئ . خودجوړوونوپه برخه کي دحجم له مخي دومره زيات کارسوی دئ، چي پښتو خوارکۍ يې په هضمولوکي پر باکيو(کانګو) راغلې ده .
په لهجوکي لغاتونه سته خوڅوک دئ، چي راټول يې کړي. زيارصاحب وايي چي په لرواوبروپښتنوکي داسي لهجه پاته نه ده ، چي دوی دي څېړنه پکښې کړې نه وي. رشتيابه يې هم کړې وي. خوددې څېړني نتيجه په ٌ کتابچو ٌ کي بندي ده. دتحقيق ميدان ته راوتلې نه ده چي نورهم ورڅخه استفاده وکړي. په يوه ژبه کي چي دلهجو دومره پرېماني وي اوله دې پرېمانۍ سره حتی ديوې لهجې کوچنوټی قاموس چاپ سوی نه وي ، نوانفرادي هڅي به څوک څه وکړي .
پوهاندزيارصاحب وايي چي ٌ دپښتوغوندې نوې مدنی کېدونکې ژبه ترهرڅه لومړی ديوې پراخي اوبشپړې ويي پانګې (لغوي ذخيرې) تثبيت ته اړتيالري. اوهغه په دې ډول چي لومړی يې دلهجوي اومتنی څېړني اوپلټنی له لاري خپله آره اواصيله پانګه راټوله شي اوبيايي تشه (خاليګاه) له يوې خوادځينونومدنی اوعلمی نومونوپه ژباړنو اوټاکنواوله بلی خواپه پورونواواخيستنوډکه شی. ٌ (۱۳ (

تردې وړاندي يې دويي (لغت)پلټني چمونه ښوولي دي اوليکي: ٌ ... په ويي پانګې پسی دژبی ټول ګړدودونه وپلټل شی هرويی په خپله فونولوژيکی ، سيمانتيکی اوايديمی ځانګړنوسره په غږليک او غږنيوونې (ټايپ ريکاردر) ثبت کړي، که څه هم هغه ويی په يوه ويونکي پوري اړه ولري... کله چي ددې رازپلټنی له لاري ويي پانګه راټوله او جوته شوه بياواردې ته رسي چي دژبپوهنی له بنسټوسره سمه يې د قاموسونوپه بڼه خوندي کړي اوهغه هم په بيلابيلو ټوليو او کټګوريو لکه دوييوقاموس، دګړنو(محاورو (قاموس اوداسي نور. په دې توګه چي دژبې خپله آره اوسوچه ويی پانګه لاسته راغله له يوې خوابه مود خپلی ژبی داړتيايوه لويه برخه پوره کړې اوسي اوله بلی خوابه مودو يې پانګی دپراختيايوه وسيله ترلاسه شوي وي.(۱۴) داټولي هغه خبري دي چي د(خو) ځای

پکښې نسته. مګرآیاپه دغوزرینواصولوباندي عمل سوی دئ ؟آیا دلهجوي قاموسو ، چي پوهاندزیارصاحب یې سپارښتنه کوي ، یوه کوچنوټې نمونه څوک راښوولای سي چي خپره سوې دي وي ؟زه له دې انکارنه کوم چي دځینولهجوګرامري جوړښتونه به دانفرادي سلیقې اوعلاقې له مخي ثبت سوي وي. خو آیادغه ثبت سوي مواد کافي دي ؟

کره پښتواویوه پښتویوازي اویوازي لغت جوړوني ته جوغښدلې ده. نورودروبرخوته یې شاورګرزولې ده . دتېرودېرشوکلونوپه موده کي څوک دړې مغزني مقالې راښوولای نه سي چي په دغوځانګو)پلټنه ، ټاکنه ، پورونه) کي دي لیکل سوي وي خوپرلغت جوړونه باندي که ټولې مقالې راغونډې سي ، کتابونه به ځني جوړسي. اروابښاددوست شینواري په ډېروخواریوزړه پانګه راغونډه کړې ده خوزه ویلای سم چي ددغي پنډې زېرمي په سلوکي پنځه لاهم درواجولوله پاره انتخاب سوي نه دي. دکره ژبي دڅلوروبرخوترمنځ موازنه که دلغات جوړوني په ګټه دومره ورانه سي ، لکه ورانه سوې چي ده ، نودچاپه ذهن کي هرومرودا پوښتني ورګرزي چي:
آیاله لهجوڅخه اخیستنه یوازي دکاغذ پرمخ یوه بې ارزښته یادونه ده چي دخلکودخولودبندولوله پاره لیکلې سوې ده ؟آیاکره پښتود یوې لهجې سیادت دئ ؟نوري په رسمیت نه پېژني ؟
دوکتورزیارصاحب وایي: ٌنوې جوړونه بایدیواځې په علمی ، تخنیکی ، مدنی ، اداری اوداسی نورومفاهیموپوری تړلی وي چی زمورږفکري اوکلتوری زیږنده نه وي لکه ژبپوهنه (لنګویستیک) ، ټولنپوهنه (سوسیولوجی) پوهنتون (یونیورستی (، څارندوی (سکوټ اوپولیس) توغندی دراکټ اوورکتون دکودکستان لپاره. مګرکه سوکړک یاسوړسک ته دجواروډوډۍ نوم وټاکو، یوه بی ځایه ټاکنه به وي.ٌ (۱۵) مګرپه همدغه کتاب کې بیا په عمل کي دخپلي سپارښتني پرخلاف شاعر، کتاب ، قلم ، پنسل ، بلبل، تاریخ ، اونورو په سوو غیرتخنیکي اوغیرساینسي لغاتونه جوړکړي دي ! ؟

پوهاندزیارصاحب ورپسې داسي وایي: ٌبایدهره جوړونه په یوه سرنه وي ، بلکی دیوې داسي ډلی له خواوي چي دوه غړي یې دځانګی والاوي اویودوه یې ژبپوهان. په دې ماناچی که دمثال په توګه د ټولنپوهنی نومونه وي ، په کاردي دټولنپوهانواوژبپوهانوپه ګډه مرسته جوړه شی. البته که پخپله دژبپوهنی نومونه وي بیادجوړونکی ډلی غړي یواځی ژبپوهان کیدون لري. له بله پلوه داچی په پښتوکی لاتراوسه دهري علمی ځانګی اوژبپوهنی ځانګه وال دومره ډېرنه دي ، نودجوړوونکې ډلې دغړولړنی شمېردوه تنه دمنلووړدي ، یومربوط ځانګه وال اوبل ژبپوهاند. اولاداهم پیبنیږی چی په ډېراختصاصی ډول په یوه ځانګه کی یوتن هم نه وي ، په هغه ترځ کی بیادبلی ژبی له پوهانومرسته غوښتل په کاردي.ٌ (۱۶) بل ځای وایي: ٌخپللاسي یا مصنوعی ویی (نیولوګیزم) هغه دی چې په بیلښتي یاترښتي ډول د یوې علمی ټولنې له خوادتیاروبیلګوله مخی جوړشوی وی ....ٌ (۱۷)اوس نوراسئ خدای ته مخ کړئ اوبنده ته شا، چي آیادغه سپارښتنه په عمل کي نیم په سلوکي پلې سوې ده ؟دټولوپښتنوپوهانو، استادانوله چیغواو مخالفتوسره سره بیاهم داټول کاروان په فردي اراده اوتصمیم باندي روان دئ. نه د چاپرچیغوغوږنیول کیږي ، نه یې پروړاندیزونو. او دلیل هم دا راوړل کیږي ، چي تاسي لایسنس نه لرئ ؟ !هغوی چي یې بیالري،ور ته ویل کیږي چي ستاسي لایسنس دپلاني هیواددئ ، د منلو وړنه دئ (۱۸)

حقیقت دادئ چي لغت جوړونه اوس په یوې اپیډیمۍ (ساري ناروغۍ) بدله سوې ده . زه یې ژبنی سرطان (cancer) بولم. ډاکټر عبدالرازق پالوال څه کم دېرش کاله وړاندي چي دغه ناروغي لادومره عامه سوې نه وه ، دهغې دمنفي اغېزوپه باب داسي خبرداری ورکړی و: ٌ... که دغه دلغت جوړوني اوپښتوکوني عادت افراطي شکل واخلي ـ پرژبه باندي دوې منفي اغېزې ښندي: یوه منفي اغېزه یې داده چي ژبه دملنډواوتمسخروړګرځوي چي دغه هم دلیکوال اوهم دژبي وحیثیت ته صدمه رسوي. نوپرځای ددې چي دژبي قدرموکړی وي ـ سپکه کړې به مووي. دوهمه منفي نتیجه یې دژبي پره دیوالی دی. دزړویا مړو کلماتوپښتوکونه اودنوولغاتوجوړونه یورازساري او حیاتي مبتلایي ده چي اومه ځوانان لکه متعلمین اومحصلین یې په مقابل کښي معافیت نه لري. که دغه جریان په اوسني شدت سره دوام پیداکړي ، دوه درې نسله وروسته به موږپه کابل کي یوه بېله لهجه ولرو چي هغه به نوکابلۍ پښتوبلله کیږي.ٌ (۱۹)اروابښادسرمحقق محمدصدیق روهي (۱۳۱۳ـ۱۳۵۷ش) هغه وخت چي دپښتوټولني درئیس په توګه یې کارکاوه ، دنووجوړسوو لغاتوپه باب دیوې پوښتني په جواب کي ویلي دي: ٌیوزیات شمېر خلک فکرکوي چي دانوی لغتونه به دپښتو ټولنې له خواجوړشوی وی... ځیني پرمونږانتقادکوي اووایي چې مونږد رادیو په خبرونونه پوهېږو ، تاسې ولې هره ورځ نوی لغتونه جوړوئ .

پښتو ټولني په دې برخه کې له مسئولومراجعوڅخه غوښتنه وکړه چي که دوی نوي لغتونه او اصطلاحات خپروي بایددپښتوټولني سلا او مشوره وغواړي... زماشخصي نظردادی چي په افراطی بڼه دپښتو سوچه کول به ژبه له ویونکوڅخه تجرید کړی. افراطی تصفیه نه ضروري بریښی اونه ممکنه.ٌ (۲۰)
اروابښادعلامه رشاد(۱۳۰۰ـ۱۳۸۳ش) ترخپل وفات څلورکاله وړاندي دګوربت مجلې) لومړي کال ، شپږمه ګڼه۲۴مخ) دخبریال د یوې پوښتني په جواب کي داسي ویلي دي: ٌ ... مجرده ژبه په دنیاکي نه سته اومشترکات دژبي حتمي اولازمي دي مخصوصاٌ دیوې

کورنۍ ژبي په خپلو منځو کي خوراډېر مشترکات لري او موږ دا سي مشترکاتو څخه چاره نه لرو ، موږ يې بايد ومنو.... دليکني اودليکلو ژبه بايد د قوم ژبه وي ، ژبه د قوم ده ، ژبه دخاصو څو کسو ليکونکو نه ده. ″علامه مرحوم ديوې بلي پوښتني په جواب کي داسي ويلي دي : ″البته دا خبره منم چي دنويو لغاتو د راننوتلو مخه بايد ونيول سي ، دهغوی له پاره په اول کي بايد تدبيرونيول سي. مثلا زه به ډېر خوشاله وای چي د سيلو کلمه موږ ته نه وای راغلې او په هغه وخت کي دډوډۍ پخولو يا د نانپزۍ موسسه نوم پرا ايښودل سوی وای... مکروريان کلمه که موږ ته نه وای راغلې... او دغسي يوه کلمه ورته استعمال سوې وای دا به ډېره ښه وای.
نوو نويو لغاتو د راننوتلو د مخنيوي له پاره دا کار سم دئ. امادزړو مروجو لغاتو او د قوم په ژبه معمول لغاتو لپاره د نويو کلماتو جوړول ژبه واقعاً له قوم څخه ليري کوي... په وضع کي دي ډېر تلوار نه کېږي اول بايد ټولي لهجې ثبت سي او وکتل سي چي په لهجو کي د دغه مطلب لپاره څه سته او که نه سته ، که نه وي نو بيا دي وروسته وضع وسي... تلوار په وضع کي پخپله د تامل وړ خبره ده.″

دښاغلي نجيب منلی لا ، چي له خپل ګډود پرته يې له نورو سره جوړه نه ده ، هم له نيولوګيزم سره ورانه ده. دی ليکي: ″... د پښتو په هکله هم دا وېره شته چي د کره کوونکو لوړېينې به ورته د مخالفانو له ناروا او ونه ډېرتاوان ورواړوي .... ″دی ورپسې زياتوي: ″له بلې خوا زه ، چي نژدې ټول عمرمې د کتاب سره تېر کړی ، درې څلور پردۍ ژبې مې زده کړي او ځان د پښتو د تاريخ او ادب له پېژندنې هم بې برخې نه ګڼم ، که د ګوربت مجلې يوه ګڼه را واخلم او د استاد صميم مرکه يا د استاد زيار ليکنه ولولم نو په نيمايي يې هم نه پوهېږم او حيران شم چي دا خبري د چا لپاره دي ؟″ښاغلی نجيب منلی د نوو لغاتو جوړول د ژبې پر مختګ بولي خو زياتوي چي: ″... په وچ زورد هغو پورشويو ټکو پښتو کول چي ژبې د پېړيو او لسيزو په اوږدو کي خپل کړي دي د ژبې لپاره به ګټوري وي يا به نه وي خو د ژبې د ويونکو سره ظلم دی. د فرمان په زور نه چا ته کور ، ډوډۍ ، کالي رسېږي ؛نه څوک جنتي کېږي او نه ژبه کره کېږي، هر تحريک چي د فرمان او وچ زور له لارې د تاريخ يون بدلوي له ناکامۍ سره مخ کېږي ، افغان ولس ته خو تاريخ دا هم ورزده کړه چي دا ډول ماجراګانې ډېرې سختې تاواني دي

په زور د پښتو کره کول ما ته د پښتني فرهنګ جرړې ايستل ښکاري... نو د يو عادي پښتو ويونکې په حيث هغو د رنو مشرانو ته چي د نيو لوجېز مونو په لارکې بې شانه ستونزې ګالي په ډېره عاجزۍ سوال کوم چي خپله انرژي او زموږ د زده کړې وخت په داسې بې ضرورته سوغاتو نو نه لګوي تشريحي او ايتمولوژيکي قاموسونه دې راته جوړ کړي چي د خپل ولس د خبرو ژبه په ښه شان زده کړو.″
دی ، ځوانان ليکوال او فرهنګپال ″د کره پښتو د محتسبانو په مقابل کې ″مقاومت ته رابولي او وايي چي ″خپله پوهه او قلم د پښتنو خدمت ته وقف کړي په کره پښتو ليکل زموږ هيڅ درد نه رادوا کوي خود پښتنو په ژبه چي څومره د پښتنو لپاره ليکنې ډېرېږي هغومره به پرې پښتو کره کېږي.″(۲۱ (
اوس له بده مرغه دا ساري ناروغي عامه سوې او افراطي سوې ده او تردې اندازې عامه سوې ده چي پخپله پوهاند زيار صاحب هم په مشکل ورسره اخته دئ او وايي چي زه يوازې د خپلو جوړو سوو لغاتو مسئوليت اخلم ، نور په ما اړه نه لري (۲۲)تردې پخوايې ويلي وه چي ″له بده مرغه وروسته په دې برخه کی د ځينو خلکو بی سروبوله جوړونې ددې سبب شوي چي زموږ ژبنۍ ټولنې دا لړۍ ګرد سره پربږدي .... ″(۲۳) خو زه وايم ددې بې مسئوليتۍ مسئوليت به دهغه چا پر غاړه وي ، چي له مکررو خبرداريو او سپارښتونو سره يې دلغات جوړولو د کارخانو د تاسيس لار خلاصه کړه. دا پدل چي هرچامات کړی دئ ، له پښتو سره يې په رشتيا جفا کړې ده او د پوښتني مستحق دئ (۲۴) . پښتو ژبه زموږ د متخصصينو له لاسه ريشخندي کيږي . د عوامو ژبه که د ماهرانو په لاس ورانه نه سي ، پخپل تدريجي پرمختګ سره خوراسم تکاملي سير تعقيبوي. زه د پوهاند زيار صاحب دا خبره منم چي د معيار په ټاکلو او سمبالولو کي د پوهانو رول ډېرستردئ. خبره د پوهانو پر رول نه ده ، خبره د پوهانو پر بې وخته لاسوهنه ده. خبره پر هغه ټاکلې او مشخصه زمينه باندي ده چي د معيار په منځ ته راتګ کي حتمي او لازمي ګڼله کيږي. پوهاند زيار صاحب دارو اښاد پوهاند دوکتور الهام هغه خبره يادوي چي دوی ته يې د پښتو ژبې د کره ليکني د تاريخي زمينې (سرمايه داري نظام) په برخه کي کړې وه ، خو خپل هغه دلايل نه راوړي ، چي ولي يې نو د الهام مرحوم پر دغه اصولي مشوره باندي غوږ نه ونيولی. پر مشخصي تاريخي زمينې سربېره ، دژبې د معيار منځ ته راتګ دهغې دويونکو لازمه تکاملي سطحه غواړي ، دليک لوست (سواد) تعميم غواړي ، د تعليم عام رواج غواړي او په خلکو کي د مدنيت او مدني ژوند غزېده غواړي. يو قوم چي په نس موړ نه وي ، په تن پټ نه وي ، مکتب او تعليم ورته مهيا نه وي ، صحت و نه لري ، څلور لسيزې يې په جنګ کي تيري کړې وي او اوس لاهم په جګړه کي ولاړ وي ، هيوادته يې د فنا او بقا سوال مطرح وي خو څوک ورته د ژبې د معيار جوړولو او ښ لاهم چوکوي او هغه هم د(س) او(ش) په تعريف . دا کار نه څوک پر علم برابرولای سي او نه يې د عملي کېدو چانس سته .
نو څه بايد وسي ؟ لاس ترزنه خپلي ژبې ته بايد کښېنو ؟ ددې پوښتني جواب دهمدې کتابګوټي په پای کي درکوم.

)۱ (د پښتو ځيني نيولوګيزمونه کټ مټ همدغه شان وي
)۲ (وګ: نيولوګيزم ـ ويکيپيډيا دايره المعارف ـ دانټرنيټ په حواله.

۳) (په افغانستان کي دغوايي دلومړي اړودوړپه دوران کي هڅه کېدله چي په کلاسيکه شاعري کي دطبقاتي مفکوري او طبقاتي مبارزي نمونې وموندلې سي. په دې لړکي يې د صوفي عبدالرحمن بابا په شاعرۍ کي دابيت دطبقاتي مبارزي انعکاس وباله چي ويلي يې دي:

نشي دخانانــــــــــــــو ملنګو سره کلي
چيرته عزيزخان چرته ملنګ عبدالرحمان

ما په هغه وخت کي دکابل مجلې د۱۳۲۵ کال په ۱۲،۱۱ ګڼه ۹۲ مخ کي وليکل:

"... دغورورخبره ده زموږ څېړونکي کله کله له پخوانيوليکوالو څخه له خپل تفکرسره سم اثرغواړي ، او که يې دا کارونه کړنو يې محکوموي. او کله چي بيادېوډېرپخواني شاعرپه آثاروکي ځيني داسي مواد ومومي چي له ننې تفکر سره په تصادفي توګه سم راغلي وي . نوبيا دهغه په باب داډول قضاوت کوي چي دشاعراروا به لاهم په خبره نه وي. مثلا په يوه بيت يې له صوفي عبدالرحمن باباڅخه ننی متفکر جوړ کړی دی...."

۴) (وګ: د پښتو ژبي دودي اړتيا او لاري چاري_۸۱ مخ
۵) (ښکلا مجله_ څلورم کال ، دريمه ګڼه_ مرکه_ ۵۰ مخ
۶) (دکابل چاپ خيرالبيان_لغتنامه_الف ، ب مخونه .
۷) (دا شعر ښاغلي رفيع په ژبپالنه_۴۴ مخ او پوهاند زيارصاحب په ...... کي اخيستی دئ .
۸) (ښاغلی دوکتورحسن کاکړ له دې نظرسره مخالف دئ. دی ليکي: دا چي ځيني کسان وايي چي اميرشيرعلي خان اصلاحات دهغه پلان له مخي عملي کړل ، چي سيد جمال الدين ورته تهيه کړي وو حقيقت نه لري. حقيقت دا دی چي اميرشيرعلي خان سيد جمال الدين د۱۹۲۸ کال د نومبر پر۱۲مه ياني پخوا تر دې چي پر اصلاحاتو يې پيل کړی وي ، دکندهارچمن له لاري هندوستان ته شړلی و . وګ ؛ د پښتو ژبي دودي اړتيا او لاري چاري_ دپوهاند دوکتور محمد حسن کاکړ مقاله_۳۵ مخ .
۹) (هماغه مقاله_۳۷ مخ (
۱۰) (وګ: ميرزا عبدالودود هوتک_۵ مخ دحاجي محمد اکبرهوتک دعريضې متن
۱۱) (ويي پوهنه_ تر ۱۵ مخ وروسته
۱۲)(زړه پانګه دارواښاد سرمحقق دوست شينواري(۱۳۱۴ _ ۱۳۷۲ هـ ق) ليکنه او دلرغوني شاعرۍ ګڼي دا استاد محمد آصف صميم تاليف دئ .
۱۳) (ويي پوهنه_ ۲۳ مخ
۱۴) (ويي پوهنه_ ۱۹،۱۸ مخونه .
۱۵) (ويي پوهنه_ ۲۴ ، ۲۵ مخونه
۱۶) (ويي پوهنه_ ۲۵ مخ
۱۷) (ويي پوهنه_ ۹ مخ . پر کلماتو تاکيد زما دئ_م. هـ
۱۸)(پوهاند زيارصاحب په پخواني شوروي اتحاد کي روزل سوي افغاني ژبپوهان په رسميت نه پېژني او (تش په نامه ژبپوهان) يې بولي. وګ : دپښتو ژبي دودي اړتيا او لاري چاري_ ۸۷ مخ
۱۹) (پښتو چاپي آثار_ ۲۶۹ ، ۲۷۰ مخونه_ ۱۹۷۸ ع . دغه مقاله په نومورې مجموعه کي يوازنۍ مقاله ده چي صحافت يې ورګډوډ سوی دئ. خدای دي وکړي چي دا کار په ارادي توګه سرته رسېدلی نه وي .
۲۰) (وګ: دپښتو ټولنې تاريخچه ۵۱_۵۲ مخونه_ ۱۳۵۲ ش
۲۱) (ګوربت مجله ، لومړی کال ، شپږمه ګڼه ، ۱۲ مخ
۲۲) (ښکلا مجله_ څلورم کال_ دريمه ګڼه_ ۵۱ مخ
۲۳) (ويي پوهنه_ ۲۴ مخ
۲۴) (په دې برخه کي دکتاب په پای کي دضميمي برخه ولولئ

دنوو جوړوسوو لغتونو د تلفظ ستونزه

لکه دليکدود په برخه چي وړاندي اشاره ورته سوې ده ، پښتو الفبې د پښتو ژبي دټولو ږغونو دتمثيلو لو ترعهدې نسي وتلای. درادېو ويندويان نوي لغتونه دهمدې نيمګړي الفبې له لاري لولي او پخپل اټکل يې تلفظ کوي. دا اټکلي تلفظ هرومرو دلغات دجوړوونکي د تلفظ نمايندګي نه سي کولای او په دې ډول دغلط تلفظ خوراډېر احتمالات سته. دويندويانو غلطي دژبي عامو ويونکو ته لار پيدا کوي او پسي عامېږي. زه دخپلي مشاهدې له مخي وايم چي غلط تلفظ نوی جوړ سوی لغات ببخونده او پټخ کړی دئ. دلغات جوړوونکي نه

په دې جريان خبرېږي اونه يې دتعقيبولو امکانات لري . که چيرې خبرهم سي ، بيا دومره ری هم نه پکښې وهي.
که دنوو لغاتوله پاره يوې صلاحيت لرونکې موسسې وجود درلوداى ، نوبه يې لومړی ويندويانوته سم تلفظ ورښوولای اوبيابه يې
دميډيانشرات هم ورپسې تعقيبولاى(١.)

١) وګ: دضميمې دوهمه مقاله .

دژبې دسوچه توب(Purism) دوه اړخه

)هم درڅخه مرم،هم درپسې مرم(
سوچه ژبه هغه ژبه ده چې دنوروژبو اغېزې وربانديې سوي نه وي ، دخيل کلمات ونه لري اودچاخبره له خپله ځانه پوره وي. هيڅ ژبه
دخلقت له مخې بشپړه نه وي. پرژبوباندې اغېزې هرومروپېښېدونکې دي اوپيښې سوې دي. دااغېزې له ګاونډيوژبو ، قومونو ،
اولسونو او مدنيتونوسره دتولنيزي او اقتصادي راکړې ورکړې اوراشه درشي له لارې يا پراولسونو باندي دنورو اولسونوله
خوادپوځي عملياتو او فتوحاتوله لارې کيږي اوسوي دي. مغلوب اولسونه دغالبو فاتحانو ژبنې اغېزې پرځان مني اومنلي يې دي. په
نړۍ کې دهغه اولس ژبه سوچه پاتيږي چې له ځانه پرته له بل هيڅ قوم ، هيڅ ژبې ، هيڅ دين او هيڅ مدنيت سره اړيکې ونه لري . داسې
قوم پخپله مينه کې محدود او ايسارپاته سوی وي اوپه اصطلاح بدوي قوم وي.
ژبنی سوچه توب (Linguistic purism) په يوه ژبه کې له هرراز بدلون سره مخالفت يادځينوهغوبدلونونو اواغېزوله منځه وړل دي ،
چې په پخواکي په ژبه کې راغلي وي . پيوريزم ځان ته بېلابېل ډولونه لري. ريفورميست پيوريزم دژبې له پخواني حالت سره خپلې
اړيکې شلول غواړي. ددغه راز پيوريزم ښه مثال هغه ژبنی ريفورم دئ چې دترکيې دانقلابي مشر او دمعاصري ترکيې دموسس کمال
اتاتورک په وخت کې په ترکي ژبه کې راغئ اوله دې ژبې څخه يې هغه فارسي او عربي لغتونه وايستل چې دعثماني تورکانو په وخت
کې يې ژبه اخيستې وه. دپيوريزم بل ډول ته وطنپال پيوريزم (patriotic purism) وايي چې په ژبه کې دبهرنيو لغاتوکمول يا يو مخ
ليرې کول غواړي .
دغه راز پيوريزم په نړۍ کې عام دئ. دنوسمي اوشلمي پېړۍ انګرېزي ليکوالو دانګرېزۍ ژبې ددغه رازسوچه توب له پاره ډېرې هڅې
کړي وې. په فرانسوي ، جرمني اويوناني ژبوکې هم ددغه راز ميلان نخښې پياوړې وې خو جرمني ژبه ونه توانېدله چې دانګرېزي ژبې
دلغاتو د سيلاو مخه ونيسي . انقلابي پيوريزم دليکنۍ ژبې دانکشاف په لومړې سرکې راڅرګندېږي. دژبو دمعياري کولو پرمهال
باندې دغه راز پيوريزم ډېرزور (momentum) اخلي خووروسته بياله خپله زوره لوېږي(١)

١) ويکيپيډيا انسايکلوپيډيا ـ دانټرنيټ په حواله .

پښتو دسوچه توب پرپېچومو

کله چې په اروپا کې دنوو ملتونو له منځ ته راتګ سره سم دژبې پر اهميت باندې دټينګار خوځنده څپې په باړ اسکووې ، اودژبې سوچه
کول دهغه وخت دنيشنليستانو په منځ کې يوه ګرمه ورځنۍ موضوع وه ، دغه وخت پر افغانستان باندې داميردوست محمد خان
دزامنو او لمسيانوترمنځ د قدرت پرګدۍ باندي دجنګ اوجګړو سوران نازل و. نه دچاژبې ته پام و اونه هم ژبنيو پرمختياووته.
دجنګو اوپاچاګښتيو په وخت کې کلتوري اوعلمي مسايلوته دچا پام نه وراوړې. علمي اوفرهنګي هڅې آرامه فضا او دچاخبره"
دخاطراطمنان" غواړي. دغه راز نسبتاً مساعده فضا داميرحبيب الله خان (سراج الملت والدين) د پاچهۍ په وخت کې منځ ته راغله.
دغه وخت په ټول افغانستان کې بشپړ امنيت ټينګ و اوپه دې سيمه کې دآرامۍ او ثبات پرسرنړيوال توافق هم موجودو. د امير حبيب
الله خان په وخت کې هغه منوري کورنۍ چې دده دپلار دمطلقه پاچهۍ پرمهال له افغانستانه ايستل
سوې وې،بيرته هيوادته راستنې سوې. په دغو کورنيو کې د سردارانو دکندهاري ورونو د روحاني اومتصوف شخصيت اومنلي شاعر
سردار رحمدل خان ددانشمندزوی سردار غلام محمد خان طرزي کورنۍ او دغه راز دغازي محمدايوب خان دملي اوانګليسي ضد
خوځښت د وفادارپلوي جمړياني بادارکندهاري وراره غلام محی الدين افغان اونوري کورنۍ اوافرادهم شامل و . ددې خلکو پر
اذهانو باندې له افغانستان څخه دتبعيد په وخت کې د اروپايي هيوادو سياسي اوضاع اودهغې قارې ملي خوځښتونو لږو ډېره اغېزه
کړې وه . دسياسي تبعيد په دغه دوران کې ترکيه اوايران دافغان سيد جمال الدين دعلمي اوسياسي هڅوله امله دمنورينو او تجدد
غوښتونکو د نيشنليستي مبارزومرکز و . دغومبارزوته د اروپايي نيشنليستانو افکاراونظريات رسېدلي وه. په دغوهيوادو کې
دتبعيد سوو کورنيو زلميانو د تنور او وطنپالني روحيه واخيستله اوپه دې ترڅ کې يې دخپل ملت دژبو حالت ته زياته پاملرنه واوښتله
. داروپايي نيشنليستانو په پيروۍ يې دسوچه ژبې،سوچه نژاد ،سوچه ملت ملي او سياسي مفاهيم دتبعيد د وخت دارمغان په توګه
خپل هيوادته راوړل. (١) د تبعيد يانوددې کاروان قافله سالارځوان محمود طرزي و . محمود طرزي هيواد ته له راستنېدوسره سم له
شاهي کورنۍ سره دخپلو خانداني اړيکو او ښېښيو په مرسته اميرحبيب الله خان ، چې پخپله هم په افغاني پاچهانو کې ترټولو زيات

منوراوتجدد خوښوونکی پاچا و ، د نوي مدنيت له ښېګڼوڅخه استفادې ته وهڅاوه اوپه هيوادکي يې د مطبوعاتوهغه پوړندي چي دمولوي عبدالروف خان کاکړ په لاس بلي سوي وې ، له سره تازه کړې اوپه دې ډول يې د سراج الاخبار افغانيه فرهنګي مرکز جوړاو دحبيبيې مدرسې زده کوونکي اوکارکوونکي يې پرامات کړل .
دسراج الاخبارله مطالعې څخه ښوک په څرګنده توګه دهغوهلوځلو اغېزې ليدلای سي چي په اروپاپه تېره بياترکيه کي دنيشنليستي غورځنګ پلويانودژبې د سوچه کولو اوپه تعقيب يې دژبې دمعياري کولوله پاره په کارا اچولي وې .دسراج الاخبار مديراو متفکر مغز محمودطرزی د دغوهڅوپه باب معلومات اودهغو مطالعه په ترکيه کي داوسېدني پروخت اوپه تېره بياد سيد جمال الدين افغاني په محضرکي ددوه مياشتني حضور پر مهال ترلاسه کړي وه . دهمدغوهڅواغېزه وه چي محمودطرزي دسوچه فارسي اوسوچه افغاني نژادپه باب په سراج الاخبارکي نشرات پيل کړل. ده دسراج الاخبارپه يوه ګڼه کي دامير حبيب الله خان ترعکس لاندي يواوږدپاراګراف ليکلی واولوستونکو ته يې چلينج ورکړی و ،چي که چا دامیرحبيب الله ترنامه په هاخوابل کوم عربي لغت وښود ، دسراج الاخباريوکلکسيون به دانعام په توګه ورکول سي. په دې اعلان سره يې غوښتل وښيي چي فارسي ژبه ترکومي اندازې پوري له خپله ځانه پوره اوسوچه ژبه ده .سوچه ليکنه ددغه عصر دليکوال په محاسنوکي شمېرل کېده . دهمدې تمايل اغېزه وه چي علامه عبدالحي حبيبي هم کله چي دطلوع افغان اخبارچلاوه ، دې اعلان ته ورته پښتو اعلان خپورکړاولوستونکوته يې بلنه ورکړه چي که چاغير پښتولغت پکښې وموند ،دطلوع افغان کلکسيون به دانعام په توګه ورولېږي. ددې انعام پرسر د مولانا محمد شريف حبيبي اودطلوع افغان دچلوونکي ترمنځ يوه مناقشه هم منځ ته راغله.مولانا د يوې عربي کلمې مفغن شکل ته اشاره کړې وه چي داعلان په متن کي موجودواوځان يې دانعام مستحق باله خو د اخبارچلوونکي بيا مفغنات په پښتوکلماتوکي شمېرل(۲.(
په پښتوکي دعربي ژبې دلغاتوافراطي استعمال اودچاخبره ملايي پښتوهم پخپل وارسره دپښتودسوچه کولوزمينه برابره کړې وه. د عربي ژبې دلغاتوافراطي کارول دهغه وخت په ملايي ذهنيت کي د فضيلت اوعلميت نخښه وه اودغه ذهنيت زموږپه منورينوکي ځکه نفوذ وکړ، چي هغوی پخپله په يوه ديني اوملايي ماحول کي دروزني له لاري دقلم اوسياست ميدان ته راوتلي وه. دوی په مدرسه کي ښوونه اوروزنه بشپړه کړې وه. اوکله چي يې داروپايي انکشافاتوپه باب لږڅه پوهنه وموندله ، نويې سمدلاسه په ژبه کي دعربيت پرضدپاڅون وکړ. خودې پاڅون ښه نتيجه ځکه ورنه کړه چي عربيت زموږپښتنو ذهنونه دديني عقايدوله لاري تسخيرکړي وه. دهغوی له ذهنوڅخه د عربي ژبې ايستل ددين دژبې دايستلوپه معنا تعبيريدله.
دسوچتابه هڅي پر ٌمرکه دپښتو ٌهم اغېزه وکړه او ٌيوازينۍ پښتو ٌد همدغي اغېزې په نتيجه کي خپره سوه .(۳ (
خو ديوازينۍ پښتولارښووني په سرسره د ٌمرکه دپښتو ٌدمشرمولوي عبدالواسع کاکړله خوا هم عملي نه سوې. ده چي په ۱۳۰۵ش کال دجدي پر۱۲ د(تعاونوا على البر والتقوی) په نامه اوږده منظومه ويلې ده (۴)په هغه کي د سوچه توب نخښې کورټ نسته اودلاسه لا دعربيت اغېزه پرغالبه ښکاري.

حسن وقبح له ماورک ســــوه ليونی يم
زيان وګټه راته يوســــــوه بهولی يم
تعاون له قبيلې له قـــــومه ورک سو
لـــــويي رېړي مګرکارمودهلک سو

....

زماتعطيل، غفلت،نخوت که څه يوآن دئ
دعـــــالم عالم، مادي معنوي زيان دئ

زه ددې نظم له ژبې سره هيڅ مشکل نه لرم اولوستونکي يې هم زمايقين دئ ، چي نه يې لري ، خوددې دروبيتوله راوړلو مي مراددادئ چي ديوازينۍ پښتوهڅه چي پر(مرکه دپښتو) باندي تپل سوې وه ، يو تفنني اولکه دمخه چي مې يادونه وکړه ، له بهره راغلئ ذهنيت و.
د(مرکه دپښتو) بل کتاب ٌپښتوپښويه ٌو اوددې کتاب له نامه پرته نورګرامري اصطلاحات له يوه مخه عربي ياپارسي دي لکه ٌ تاکيد و مبالغه ، تفعيل ومبالغه ، فتحۀ مجهولۀ خالص ، صيغۀ مذکر ، صيغۀ مونث اونور ٌ
داچي وايي پښتوژبه سوچه ژبه پاته سوې ده. ددې ادعامعناداده چي پښتانه له هيڅ ګاونډي قوم اوهيڅ رازمدنيت سره په تماس کي راغلي نه دي. تاريخي حقايق ددې خبري پرخلاف دي. پښتانه پرداسي يوه سيمه پراته دي چي دمدنيتو ، دفاتحانودلښکرو ، دجهانکشايانو دتلو راتلو لاروه. ددوی ژبه له دغواثراتوڅخه هيڅکله هم پاکه پاتېدلای نه سي. داچي موږوايو پښتوله آره سوچه ژبه پاته سوې ده ، په حقيقت کي مو پرتاريخي پېښواوحقايقوباندي پرده اچولې ده. داڅرنګه امکان لري چي کندهاردې دپېړيوپه اوږدوکي دمغولواوپارسيانوله خوالاس پرلاس سوی وي اوپښتانه اوپارسيان دې څنګ پرڅنګ کلي اوکور سوی وي خويودبل پرژبودې اغېزنه وي ښندلی. داڅرنګه امکان لري چي په ننګرهارکي دې دتاريخي ګندهارا ژبنۍ اغېزې نه وي پاته سوي. پردغه پراخه اورشودې دپښتنوپه څنګ کي شاړي ، پشه يان ، ترکان ، اشکوڼ ،کاتير(کاتيان) پراچيان ،ګوجراونورڅنګ پرڅنګ له پېړيو

راهيسي اوسي (۵) خوژبي دي يو دبل له تاثيره په امان پاته وي. دا څرنګه امکان لري چي وردګ او هزاره دي يو دبل په چم او ګاونډ کي اوسېدلي وي اوژبو دي يې يو پربل اثر نه وي کړی. دا څرنګه امکان لري چي په لوګرکي دي دپښتنو ، تاجکو ، برکيو پوله او پټي ګډ وي خوژبي دي يې يو دبل له تاثيره خوندي او سوچه پاته وي. دا څرنګه امکان لري چي د پېښور او کوټي پښتانه دي په ورځني ژوند او ژواک کي له اردوژبو او پنجابيو او بلوڅو سره شريک وي خوژبي دې سوچه پاته وي . ژبه لکه ژوندی اورګانيزم له خپل ماحول څخه هرومرو متاثره کيږي. داکه دچا خوښه وي اوکه نه ، که دچا بد راځي ، که بد. دا دطبيعت قانون دئ زما او ستا ذهنيت ته نه ګوري اوخپل کارکوي. لکه دپردیوژبود افراطي بهېرپه مقابل کي چي دخپلي ژبي مدافعه يو ضروري کاردئ ، دغه رازدژبي افراطي سوچه توب او تصفيه هم يو غير عملي ،بې ګټي اوکله کله مضرعمل دئ .

دښاغلي رفيع خبره په خطاطانوکي دپښتو دسوچه تابه اشتها زموږد ځينو شاعرانو رنګين شعرونه له شعرتوبه ايستلي دي اولاس وپښې يې ورمات کړي دي (۶ (داکارله بده مرغه اوس هم روان دئ. اوس دپخوانيو شاعرانولهجه دمعياريت په فتوابدلېږي. (په) يې په (پر) وراړوي او (پر) يې په (په) . دکلماتو دپای ياګاني يې پخپله سليقه وراچوي (۲) . داکاربه ځوپېږي وروسته دپښتوژبي دلهجوي څېړونکي غبرګ غابنونه وروباسي او په قضاوت کي به يې دکعبې پرځای ترکستان ته ورسوي. ځکه دی به فکرکوي چي دنوموړي شاعرپه وخت کي (په) او(پر) استعمال په دغه شان و ، لکه په چاپي دېوان کي چي راغلی دئ. خبربه نه وي چي دااستعمال د معياريت په اشتهاپرتپل سوی دئ دشاعراروالاپه دغه رازاستعمال خبره نه وه . دغه شان لوبي ترموږيو نسل وړاندي د عبدالقادرخان خټک اونورو پخوانيو شاعرانو په دېوانو باندي د خطاطانوله خوا سوي دي .

ښاغلی رفيع وروسته له هغه چي دپښتو دسوچتابه هڅوته کتنه له اتمي هجري پېړۍ څخه رانيسلوي اوترنن ورځي يې رارسوي ، په پای کي ددغو هڅو اهميت پخپله له ډاګه وهي اوداسي ليکي: ‹‹ ... موږوليدل چي ددی کار(دپښتو دسوچتابه ــ م.هـ)لپاره کله،کله دتفنن لپاره لاس غزول شوی اوياهم دځينی نوروهيوادونو په اغېزکي داکارشوی دی خو له ټولو سره ـ سره يې نتيجه نه ده ورکړې اوداهڅه ناکامه شوې ده .

ددی ناکامی يو لوی علت دادی چي نړۍ ورځ په ورځ وړېږي ، انسانی راشی درشی اوراکړې ورکړې زياتيږي، دساينس له برکته تلنې راتلنې ګړندی کيږی او په اجتماعی، اقتصادی اونوروچاروکي هيوادونه يو بل ته اړکيږي اوددی راشودرشو ،راکړو ورکړو ، تلنوراتلنواواړتياؤ په ترڅ کی کلتوری اوژبنی راکړی ورکړی هم دوديږی اود تجريد او يوازيتوب ژوندله منځه ځی ... ›› ښاغلی رفيع وروسته اروابناد محمد صديق روهی يوه خبره رانقلوي ، چي ويلي يې وه ‹‹ که دژبوتکاملی سير ته وګورو په نړۍ کی خالصی ژبه نشته اوکه وی هغه به دځينی بدوی ټولنوژبی وی چی له نوری نړۍ سره علمی اوثقافتی اړيکی نه لري. ›› (۷). رفيع صاحب پرخپله څېړنه باندي داسي نتيجه بناکوي: ‹‹ په دې اساس دژبې دسوچتابه له پاره هڅه له يوې خوا ژبه اواولس يې تجريد کوی له بله خوادژبی دخارجی زده کوونکولپاره ستونزی رامنځ ته کوی اوله بله پلوه په خپله دژبی دويونکوله پاره دافهام اوتفهيم لاره اغزنه کوی نوځکه بايددی ناکامی هڅی ته زړه ښه نه کړواوپه زورخپله ژبه تجريد اوکړاومنه نه کړو.... ›› ۸(داننتيجه په رشتيا سره يوه واقعي اوله علمي اصولو سره برابره نتيجه اخيستنه ده . دژبي سوچه کول دکره پښتو ليکني تني لارويان هم په خوله غندي خوپه عمل پرهماغه لار روان دي ، چي دوی يې تربل هرچادنه عملي توب له پاره ډېرخه ويلي دي.

لکه ددې بحث په سرکي چي تاسي ولوستل دژبي سوچه توب له يوې خوادنوروقوي ژبودوارداتو په وړاندي يو عکس العمل دئ چي تريوې اندازې يې دتوجيه کولوله پاره دمېړې لارموندله کېږي.خوله بل پلوه يوه داسي ناکامه هڅه ده چي دممکناتو په ساحه کي ورته دنوک اېښوولو ځای لاهم نسته. نوددغسي يوې غيرعملي پروژې له پاره نوکان ايستل چاته دکندهار دپښتنو هغه متل ورپه يادوي ، چي وايي:

عبث دارومردک دي ،چي په ولي ده ختی (۹. (

۱) (اروابناد کانديداکاډميسن محمدصديق روهي خوحتي دظاهرشاه دپاچهۍ په سرکي پرپښتو ادبياتو باندي داروپايي افراطي ايډيالوژيو ، الماني نيشنليزم(فاشيزم (اوشوروي کمونيزم ، سيوري ته اشاره کوي اوليکي چي دې ايډيالوژيو ‹‹ په ټولو هيوادوکې دافراطي يامعتدل نيشنليزم درامنځ ته کېدو امکانات برابرکړل. په افغانستان کي يو معتدل نيشنليزم مينځ ته راغی، چي عمده مضمون يې ملت پالنه ، دتاريخي مواريثو او عنعنودرناوی، حماسي ادب ، پرځان ويسا اوملي غرورو. ››
(وګ: دپښتو ادبياتو تاريخ ـ معاصره دوره ـ ۸۵ مخ (

۲) (طلوع افغان ۱۲کال ۷۷۸ګڼه. دادوه اعلانونه ماپخپله په سرسره کتلي وه خواوس مي دسراج الاخبار کلکسيون ته لاس کوږټ نه رسېږي اود طلوع افغان حواله مي دښاغلي رفيع دژبپالنه نومي کتاب ـ ۳۲مخ څخه واخيستله .

۳) (يوازنی پښتو) په ۱۳۰۱ش کال کي د (مرکه دپښتو) له خوا دپوهني وزارت په مطبعه کي خپور سو. د کتاب ټول مخونه ۱۵۲ ښوول سوي دي چي په سرکي يې خادم العلماءمولوي عبدالواسع قندهاري سريزه کښلې ده . (وګ: ژبپالنه ـ ۲۵مخ (

۴) (وګ: دافغان ياد ـ دعلامه حبيبي مقاله ـ ۹مخ

)۵ (پالوال ـ معياري ژبه ـ ۷۸ ، ۷۹ ، ۹۰ مخونه
)۶ (ژبپالنه ـ ۴۳ مخ .
ما(هوتک) چي کله دلوی احمد شاه بابا د بوان له خوخطي او چاپي نسخو څخه ترتيباوه ، پر دغه راز لاسوهنو او دلغاتو پر ترجمو باندي
پېښي سوم او زما په نزدمي لاسوهلي ځايونه په نوي متن کي وانه خيستل . د هغو لاسوهنو يو څو مثاله دادي :
دلفريبه ـ زړه فريبه
شکرلبه ـ خوږشونډي
پريرويه ـ پري مخه
دامنگيره ـ لمن گيره
موی کمره ـ ملاو يښته
)۶ (وګ: دلوی احمد شاه بابا د بوان ـ د ۱۳۷۸ش = ۱۹۹۹ع کال چاپ
)۷ (ژبپالنه ـ ۳۲ مخ
)۸ (هماغه کتاب ـ ۳۶ مخ . نقل قول کټ مټ را نقل سوی دئ.
)۹ (ده ختيي د کندهار ښار په جنوب کي ديوه کلي نوم دئ. دامتل ځيني کسان په دي ډول هم وايي: "عبث دار و مردک دي ، فتح خان يي
ډزوي .

په خوله کړلي تصفيه په زړه منلی سوچه توب

د پيوريزم په باب تاسي په تيرو پاڼو کي ښه پوره تفصيلي بيان ولوست او دهغه د نه عملي توب او ناتواني توب په باب مو هم نظرونه ترنظر تېر کړل چي اتفاق ته په نږدي اکثريت ټولو پوهانو ورسره خپل مخالفت څرګند کړی دئ. خو په عمل کي د پيوريزم له کړني سره سره د پښتو ژبي د سوچه تابه بازار ښه تود دئ. ددې مسئلي د ښه څرګند تيا له پاره به زه يو څه شاته ولاړ سم او د ژبي له پاره به د نووو جوړو نو پر سابقه يو وار بيا مرور وکړم .
علامه محمود طرزي چي د افغاني ژبو (فارسي او پښتو) د سوچه تابه له لومړيو پلويانو څخه و ، په دې برخه کي ليکي: "... به فکر عاجزانهٔ خود ما ، يگانه وظيفه انجمن عالی معارف بايد اصلاح و ترقی و تعليم زبان وطنی و ملتی افغانی باشد ، از ارباب علم و دانش اين زبان يک گروپ مخصوص تشکيل يافته کتابهای تعليمه ضروری لازمی آموختن آنرا تدوين و حاضر بايد کرد. حتی برای تطبيق دادن کلمات فنی و صنعتی و اختراعات جديده يی که نامهای آن در زبان افغانی غير معروف است ، کلمات مناسب و نامهای متناسب به زبان افغانی پيدا بايد کرد و هر قدر اصلاح و ترقی که لازم است در آنباب اجراء بايد کرد". (۱) محمود طرزي د (فني او صنعتي کلماتو او نوو اختراعاتو) له پاره د مناسبو او متناسبو کلمو د پيدا کولو سپارښتنه کوي. په (پيدا کولو) کي د کلماتو پلټنه او جوړونه دواړه راتلای سي. خو دی د اکلمات مشخص کوي او د نوولغاتو د پيدا کولو اړتيا يوازي په (فني ،صنعتي او د اختراعاتو) په برخه کي رامحدودوي .
علامه عبدالحی حبيبي هم ، چي په طلوع افغان کي (د پښتو د علمي اصطلاحاتو يا نوو لغاتو وضع) تر سرليک لاندي د دغه کار اصول بيان کړي دي ،په هغو کي يې" د پښتو سوچه لغاتو پلټنه او دلغاتو وضع" د جلا مادو په توګه ټاکلي دي . د نوو لغاتو وضع کول يې يوازي په تخنيکي ، صنعتي او علمي برخه کي سرته رسولي دي لکه ټيلګراف (ليرليک) ، فوټوګراف (ښترليک) ، فونوګراف (ږغ ليک) او نور، چي ښې ډېري نمونې يې په ژبپالنه ۷۰ ، ۷۱ مخونو کي د طلوع افغان اخبار په حواله را نقل سوي دي. ګويا د علامه حبيبي سپارښتنه هم پر فني او تخنيکي نومونو باندي تکيه درلوده . لرو پښتنو هم خپلي جوړوني سائنسي ځانګي ته متوجه کړي دي .
ښاغلي رفيع هم په شاعرانه ژبه باندي د ساينسي علومو د اصطلاحاتو له پاره د نومونو ټاکل لازم ګڼلي دي. دی ليکي: "د ساينس او تخنيک له پرمختګ سره د نړۍ په وړاندي ټللو هيوادو کي هره ورځ نوی ـ نوی ساينسي زېږېدني کيږي او په هره زيږېدنه د همغه هيواد د ژبي يو نوم اينبودل کيږي او بيا د علم نوی پيغله له خپل نامه سره بل هيواد ته ودېږي او هلته ميشتيږي. که وروسته پاتي هيوادو ژبي پته خوله پاتي شي او په دې نوي ناوی نوم کينږدي نو ددی ناويانو سلسله خوا وړده ده او کله چي ددی هيواد خلک ستر ګي غړوي ګوري به چي ددوی د ژبې ټول انګړ به د پر مختلليو هيوادونو راغليو ساينسي ، تخنيکي او نوو منځ ته راغلو ناويو نيولی وی او اصلي ژبې ته به يوازي چوکاټ او چاړديوالي ورپاتي وی ...." (۲)
د ښاغلي رفيع له بيانه هم دا خبره واضح څرګنديږي چي ساينسي او تخنيکي" ناويانو" ته بايد نومونه کښېښوول سي.
او د پوهاند دوکتور زيار صاحب هغه نظر به بيا راوړم ، چي وړاندي مي هم را نقل کړی و . دی ليکي:
"نوي جوړونه بايد په علمي ، تخنيکي ، مدني ، اداري او داسې نورو مفاهيمو پوری تړلي وی چي زموږ فکري او کلتوری زيږنده نه وي ، لکه ژبپوهنه) لينګويستيک) ، ټولنپوهنه (سوسيولوجي) ، پوهنتون (يونيورستی) ،څارندوی (سکوټ او پوليس (،توغندي دراکټ او ورکتون د کودکستان لپاره .مګر که سوکړک يا سوږسک ته د جوارو ډوډۍ نوم وټاکو ، يوه بې ځايه ټاکنه به وي." (۳) بل ځای وايي

چي ساده وييونه په مصنوعي توگه جوړول غيراصولي کاردئ.(۴(
خوپه عمل کي چي گوروخبره بالکل له جلوه وتلي ده. حتی دکتاب ، قلم ، دیوان ، شعر ، شاعر اوپه سوونوروپه ژبه کي دودسوي لغتونه لگيادي ، نومونه جوړيږي. دپنسل له پاره يې دپښتومرکې (وچکنبی ، وچکنښ) بيرته ژوندی کړ. په ژبه کي رنځوراوناروغ سته اوعام دئ خو دوی (رنځمن) ورته راوايست، سرابښ (دحريص په معنا) په لهجو کي پروت دئ خودوی(اسويلاند) ورته اختراع کړ، په ژبه کي تلابښ سته اوعام دئ خودوی ورته (ډډون) جوړکړ، په ژبه کي طبيعت دخيل لغت په توگه دوولس پيړۍ ژوند کړی دئ خودوی ورته (پنځون) وموند ، په ژبه کي بلبل له زروکلوراهيسي سندري وايي خودوی ورته (ډانگ لکۍ) پيدا کړ اوڅه موده وروسته يې بياهمدغه ډانگ لکۍ د) ډاينازاروس) له پاروټاکه (۵). نه پوهيږم چي دبلبل اودغه ماقبل التاريخ حيوان ترمنځ کوم ورته والی سته ؟ په ژبه کي ښکلی ، ښايسته سته خونه پوهيږم دوی ورته) ښاو)له کومه کړ، په ژبه کي نياودعدل اوانصاف په معنا رواج موندلی دئ خودوی ورته) سماو) راوايست ، په ژبه کي خپتو ، خپتورسته خودوی ورته(شهاز گېډی) توليد کړ، په ژبه کي پاسپورټ سته اوعام دئ خودوی ورته (لارليک) وزبږاوه ، په ژبه کي (کرښپل) سته خودوی ورته (پښه خاپونه ، پښوخاپونه) وضع کړ (۲) ، (غوټي) په ژبه کي ژوندی لغت دئ خودوی ورته (بنگن) راوايست (۷) ، (کتابتون)جوړسوی دئ خو دوهم واروروته (کتاب خونه (جوړسوا وهغه هم دپارسۍ ټکي په ټکي ترجمه (۸) ، (بدلون)پخوا جوړسوی و ،نو(ونجون) ته څه اړتياوه ؟ ، د(بېکسۍ) پرځای ټکي په ټکي ترجمي (بېځوکتيا) ته څه ضرورت و ؟.
ځينو ډېروبې خوندو اوپېټخو ترجمه سوو لغاتوته خوزه بيخي حيران پاته يم ، چي ددې ضرورت څه و . لکه (اوسپنکښ) د (آهن ربا) له پاره ، (کوډلوبی) د(جادوگر) ، (کوډگر) له پاره ،)رنده مرږه) د (کورموش) له پاره ، (پلغټ) د(چابک) له پاره (۹). ددې وروستي لغت له پاره خوپه ژبه کي (چټک) لغت سته ، نه پوهيږم چي هغه ته يې ولي چته اوښتې ده . موږدې غ دبلي اوشرنگ سوټي له پېغوره لاخلاص سوي نه يو چي دابل سرباری هم پرولوبد اوداوارد معيارپه نامه !
پوهاند دوکتورزيارصاحب وايي چي "نړيوبزونه يانړيوال وييونه (انټرنېشنلزمونه) لکه راډيو ، تلويزيون، تيلگراف ياتېلگرام ، تېلي فوتو ، تيلي ټايپ، تېلېفون ، اکسرې يالايزر(وړانگې) کمپيوټر ، ډاکټر، اکسيجن ، هايدروجن ، نايتروجن ، الکترون ، نايترون، پوزيترون... ياځانگړي جغرافيايي نومونه اوياپه زرگونو کېمياوي او درملي نومونه... دنړۍ په زياتروعلمي ژبوکي له يوڅه جوليز(شکلي) اډاپټېشن (راخپلوني) سره يورازدودلري ، په نيولو جيزم کي راگډول بياهم دپيوريزم په مانااخيستل کېږي...."
(۱۰)يعني نوي لغاتونه ورته مه جوړوئ. خوتردغه سپارښتني دوې کربنې وروسته بيا وايي چي که څه هم په عربي ، تورکي ، پارسۍ ، هندي کي نن سباډېرانټرنېشنلېزمونه راژباړل شوي دي يعني که موچم ورته جوړسو ، ژباړئ يې . داچي تراوسه دغو نړيوالونومونوته نوي کلمات جوړسوي نه دي ، دچاخبره په چم يې نه پوهيږي چي څرنگه لاروروته وموي . دمثال په توگه اکسيجن ته به څه رازنوم جوړکړي ؟ پارسي ژبي وايي "ترک عادت موجب مرض است" په ژبه کي اوبتل سته اوعام سوی دئ خوددوی زړه په سوړسوی نه دئ او(اوبلوب) يې هم ورته جوړکړ، په ژبه ، ادب اوفولکلورکي زرگرسته خودوی ورته (زرپښ) وزبږاوه ، په ژبه کي تريڼگلی د(عبوس ، پيشانی ترش) له پاره سته اوقاموسوهم اخيستی دئ خودوی ورته (اريږه اوربوز) وزبږاوه. يوځای وايوچي بين المللي تخنيکي نومونه به پرخپل حال پرېږدوخوبيرته خپله خبره اخلواوتيلفون ته) غږون) ، تلويزيون ته (لروينون) اوتيلگراف ته(لرليگون) پېشنهادوو(۱۱ .(دمروجولغاتودژلوپه کارکي هم سيالي ښه په زورروانه ده. دپېريوپيريومروج لغات دمعيارپه فتواله رواجه لوېږي.
ماپه يوه بله ليکنه کي ددغولغاتويوه ډېره کوچنوټې برخه داسي بيان کړې ده: "زما دمشاهدې له مخي موږ په تېرو دوو درولسيزوکي (ښاي (او (موږ) لغات په (شتمن) باندي تري تم کړل ، (يرغل) موپه (بريد) له منځه يوړ ،) ايلچي) موپه (استازي) ورک کړ ، (جنگ) موپه (جگړه) وواهه ، (وطن) موپه (هيواد)نېستي کړ، (غولی) موپه(انگړ) پايمال کړ ، (تاداو) موپه(بنسټ) له بېخه وکيښ ، (رېږه) موپه) ستونزه) پسي واخيستله ، (ليکه) موپه (کربنه) پاکه کړه ، (کوچنيوالی) موپه (وړکتوب (ووژله ، (جنگيالی) موپه (جگړه مار) ښخ کړ ، (اخته) (بوخت) او(مشغول) مو په (لگيا (اليش کړل ، (تلابښ) موپه (هڅه) نفي کړ، (کرښه) موپه (غندنه) محوه کړه ، (نجلۍ) موپه) جنۍ) ترپښولاندي کړه ،(کرار) موپه (ورو) وخوړ، (په) مود(پر) په فتوامسخه کړ اولالگيايو دمسخه کولو او محوه کولودابهيرپسي پالو اوپه ځان نه پوهيږو چي دخپلي ژبي لغوي زېرمه مو د چونگښو د هغه منگوټي په شان گرزولې ده چي (يوه وراچوو ، دوې بيرته ځني غورځي)". داليست که پسي راواخلم ، خبره بل کتاب ته رسيږي.زه يوښتنه کوم چي تصفيه اوسوچه توب) (purismلکۍ لري ، ښکرلري ، څه لري ؟دغه جريان چي اوس روان دئ ، تاسي چي هرڅه نوم پراېږدئ ،خوداکټ مټ اوپه مطلق ډول تصفيه ده. او تر ټولو بيادخواشينۍ خبره داده چي که چاپه ليکنه کي دغه جريان تعقيب نه کړ ، ليکنه يې ناکره ، لهجوي ، سيمه ييزه اونوراونوربلله کيږي .
زيارصاحب هم وايي چي هرڅوک بايدلغات جوړنه کړي. ډاکټرپالوال هم دغه کارپه صلاحيت پوري تړي زماچيغي هم دهمدې بابته دي چي اوس په دې ژبني سرطان(cancer) هرڅوک اخته دي دصلاحيت والاو جوړوني اودبې صلاحيتوداسره بېلېږي نه. دنيولوگيزم دنده که افرادو ته پاته سوه ، که صلاحيت والاوه ، که بې صلاحيته ، خبره انارشيزم ته رسيږي اورسېدلې هم ده .

څه موده وړاندې مې په يوه مجله کې ديوه متوفى مشرحقدارله خولې داسې ولوستل چې که دوزيرصاحب محمدګل خان وس رسېدلى د ټول افغانستان د خلکو نومونه يې هم پښتو کول (۱۲۱) دليکنې له خوند او شخوند څخه ښوک پوهېدلای سوای چې د ژبې د تصفيې اشتهالا تر اوسه هم ښه پوره موجوده ده او همدا ذهنيت اوس هم د الفاظو ترپردې لاندې د کره ليکنې پښتو په نامه پالل کېږي . په دغه شان روحيه باندې يوې ژبې ته انکشاف ورکول ديوويشتمې پېړۍ له انکشافاتو سره جدي تناقض لري ځکه په دغه پېړۍ کې د نړۍ ژبې تر بل هر وخت زياتې يوه په بله ننوتلې دي.

موږته زياتره ويل کېږي چې د نړيوالو علمي اوفني او سياسي ټرمينالوجۍ سيلاب ته که لاس ترزنه کښېنو ، ژبه را څخه لاندې کوي . داحقيقت زه هم منم . خودنوولغاتو او په ژبه کې داخښل سوو او مروجو لغتو بريد بايد وټاکل سي . که دا کارونه سي ، نو چې بيا پرديارلس ليکي (۱۳)لاس راسره کښېږدئ ، بيا هم د دغي اوسنۍ چاري نوم ترتصفيې په هاخوا بل څه نه سي کېدلای او له دې منحرف جريان سره به د مخالفت آوازدسور تر شپېلۍ پوري روان وي . که هرڅومره ددې اوسنۍ ژبنۍ بخولي مخالفين ځانساتي ، لنډاندي ، مرتجعين وبلل سي او حتى ښکنځل (کنځاوي) ورته وسي بيابه هم هغوى د ګاليله په شان پر مځکه باندې د توبې ايستلو پروخت لاهم ووايي چې په دغه ژبه د افهام او تفهيم عمليه سرته نسي رسېدلای. له دغه راز نشراتو څخه لوستونکي سمه استفاده نسي کولای. دا پښتوپسې عامېږي او خلک ځني خوا توري کيږي . ددې چاره په کارده او همدا نن يې په کارده. د پېريانانو دې ژبې په پښتنو کې درزونه واچول ، ددې کارله پاره فکر کول په کاردي ، دا درزپراخېږي او چاره يې په دې نه کېږي چې ووايو :

"کاروان به تيرېږي او سپي به غپيږي" (۱۴) . د پښتو ژوند د پښتانه له ژوند سره تړلی دئ ، نه له نيولوګيزمونو سره . که خدای مه کړه پښتون مړسو ، پښتو او نيولوګيزمونه دواړه ورسره مري. په نيولوګيزمونو باندې د پښتوژوند نه راګرزي. ديوې شيبې له پاره يې فرض کړئ چې په پښتوژبه کې يولغت لاهم پردی نسته مګرکه پښتون همداسې شپون او عسکروي اوروزي يې د شپنيتوب او ځان وژني له لاري مقرره وي ، دغه خالصه ژبه به يې کوم درد ور دوا کړي ؟ ښاغلی پوهاند حسن کاکړ د خپلو تاريخي څېړنو په پای کې دې نتيجې ته رسېدلی دئ ، چې: "پښتو چې بيرته پاتې ده او علمي شوې نده د ژبې د ځنګه والی له امله نده ، بيرته پاتې توب يې د پښتنو له لاسه دی. د دوی بيرته پاتې توب د پښتو بيرته پاتې توب شوی دی" (۱۵) نو پرپښتو او پښتنو بايد زړه وسوځل سي. د شهرت ، د نامه ، د عقدو له پاره بايد ژبه قرباني نه سي. دغه اند ښېني دي ، چې په ماپې دا کتابګوټی وکيښ .

اوس په ځينو ليکنو او مرکوکې د نيو لوګيز مونو پر ٪۲۵ باندې ټينګار کيږي. زه تاسې ټولو درنولوستونکوته واک درکوم چې که مو هر وخت دغه فيصدې په عمل کې تطبيق وموندله ، زمادا کتاب په هماغه ورځ په اورکې وسوځئ چې نورېې ښوک ونه لولي. ځکه زما ارمان به ختلی وي او نوربه د پښتوژبې له بابته د اند ښېنو ځای راته پاته نه وي .

د کره ليکنې پښتوله ننې بهېرڅخه داسې نخښې او نښانې ليدلي کېږي چې دا خوځښت په نهايت کې په يوې لهجې باندې د نورودنفي کولوله پاره دئ. زه به ډېرخوښ سم چې که د پښتو يوه لهجه د ژبنې انکشاف هغه حالت ته ورسېږي چې ټول پښتانه يې هم وليکي او هم يې ووايي . دا که زمالهجه وي ، که د بل ، که د هابل ، ماته مهمه نه ده . مګردا کار د پېړيودئ او بايد په طبيعي توګه لکه په فارسي او نوروژبو کې چې راغلی دئ ، عملي سي. نه داوسنيوژبنيوماجراجوييوله لاري.

۱) (ژبپالنه ـ ۲۴، ۲۳مخونه د مقالات محمود طرزی د۷۷۴ مخ او سراج الاخبار په حواله
۲) (ژبپالنه ـ ۷۵مخ
۳) (ويي پوهنه ـ ۲۵، ۲۴ مخونه . نقل قول کټ مټ رانقل سو
۴) (پښتو ـ پښتانه ۳۱۲مخ
۵) (زيار ـ د پښتوژبې دودې اړتيا او لارې چارې ـ ۹۷ مخ
۶) (زيار ، پښتو پښتانه ۲۰۷مخ
۷) (ويي پوهنه ۱۲۱مخ
۸) (ويي پوهنه ۴مخ
۹) (وګ: ويي پوهنه ۲۸۸ ـ ۲۹۰ مخونه
۱۰) (د پښتوژبې دودې لارې او چارې ـ ۹۹مخ
۱۱) (ويي پوهنه ـ ۲۰ مخ
۱۲) (ورځ مجله ـ شپږم کال ، ۳ـ۴ګڼه ـ ۱۰مخ ۱۳۸۴ ش
۱۳) (په کندهارکې ددیارلس ليکي اصطلاح د قرآن عظيم له پاره کاريږي. په نوروسيموکې به هم رواج لري .
۱۴) (وګ: استاد زيار د پښتني فرهنګ يو ځلاند ستوری ـ ۱۵۵مخ ـ ۱۳۷۲ ش
۱۵) (آئينهٔ افغانستان مجله ـ ۱۰۴ مسلسله ګڼه ـ ۵۴مخ ـ ميزان ۱۳۵۸ ، اکتوبر ۲۰۰۶

پښتو نيولوګيزم ژبنۍ اړتيا ده که سياسي تقليد ؟

په یوه ژبه کې چې دنړیوالو پرمختیاوو او ساینسي وتخنیکي انکشافاتو او اختراعاتو له اسیته دنوو لغاتو دجوړوني اړتیامنځ ته راسي اودې کارته نیوګلوبیزمونه استخدام سي ،معنایې داده چې دا ژبه اوس هغوحوادثو ته ځان تیاروي چې" پرنورو تېرسوې اوپردې اوس راغلي دینه" ددې پرځنګ هره ژبه چې دخپل انکشاف په بهیرکي داسي ځای ته ورسېږي چې نورنوورته دنیولوګیزمونو اړتیامحسوسه سي ،معنا یې داده چې دې ژبې دانکشاف نوړپړاوونه وهلي دي او ویونکي یې هم دفرهنګي سطح په یوه داسي مرحله کي واقع دي چې نورتول کارونه سرته رسېدلي دي ، اوس نودژبې دسره کېدو وار رسېدلی دئ . په دغه وخت کي که دمعیاریت اوکره ژبې خبره رامنځ ته سي ، څرنګه چې له حالاتو سره موافق شعاردئ ، نه به پرچا بد ولګېږي اونه به مخالفت ورسره وکړي. خوکه دمعیاریت هڅه دسیاسي سیالیو زېږنده وي ، دانودژبنی اړتیاله مخي نه بلکي دنورو انګېزو پربنا رامنځ ته سوی تلاښ دئ او هغه ځوک چې نه غواړي په دغه انګېزو باندي خپله ژبه ولږي ، یادغه سیاسي سیالی ورته دسیاست دمداریانو سرکسونه ثابت سوي وي ، نوطبیعي ده چې لومړی خوله دي لوبي سره څوښي نه غورځوي اوکه ډېره درنه پرتمامه سوه نویې بیا په مخالفت کي درېږي.

ماچي به دپښتوژبې دکره توب له پاره دهڅو تاریخي سوابق او اوسنی هڅې له ځانه سره څېړلې ، نودچاخبره شپږم حس به راته ویل چې په دې هلوځلوکي ترژبنی اړتیانورمسایل ډېرد خیل دي. ددې نورو مسایلو پریوه برخه باندي زه د(سوچه توب) په بحث کي رېغېدلی یم. پوهاندزیارصاحب اوس پخپله یوه مرکه کي زماپردغه ګومان باندي د یقین ټاپه ووهله چې زموږنوي جوړوني له پارسي سره دسیالی اود هغې په تقلیدراپیل سوي دي. دی وایي:" پارسي چې زموږورسره یوه رغنده سیالي روانه ده ، هیڅوک په نظرکي نه نیسي ، که پارسیوان زموږسره منفي سیالي کوي ، موږورسره رغنده سیالي کوو .

تاسود پارسي پخواني او اوسنی متن وګورئ چې هرڅومره یې پارسي قوي وي ، تاسوبه ووینئ چې څومره مختنه تللې ده ، په پارسي کي څومره نوي ټکي راغلي دي ؟ نودانیوکه یوازي پرپښتوده ؟" ١(ماته د حیرانی ځای دادئ چې استادله ټول ژبني اکاډ میت سره څرنګه د دغي سیاسي لوبي په دام کي کښېوتلی دئ اونوروته یې لاتوصیه هم کوي. ددغي سیالی دسالمیت ذمه څوک ترپایه پوري وهلای سي. څرنګه امکان لري چې پارسیوان دي ددوی په وینا ، منفي سیالی کوي او پښتون دي بیاورسره سالمه سیالي وکړي. داسیالي له لویه سره پر منفي تمایلاتوراپیل سوې ده اویوه کرغېړنه لوبه ده چې دوخت غیر ملي حکومتوپښتون اوپارسیوان دواړه پکښې ستړ کړي دي .

زما په فکرخوهره ژبه دانکشاف اوپرمختګ په لارکي خپل موقعیتونه اوخپلي درجي لري. دنوروژبو په پرتله یې دانکشاف سرعت هم توپیرلري ، ژبنی اړتیاوي یې هم ځله بیلي وي. پښتوله بده مرغه اوس لاهم دخوشحال خان خټک خبره" بکره پرته ده". ددغه واقعیت په لیدلو ، کتلو اومنلو باندي بایدهیڅ پښتون نه دحقارت احساس وکړي اونه هم دخپلي ژبې دنیمګړتیا. دارو انښاد نومیالي خبره" پښتو دژبې په حیث نه ترچاپاته ده اونه ترچازیاته ده." (٢) لکه په انسانانو کي چې زوړ او ووړ سته ، په ژبوکي هم سته. دسیالی په وجه په ژبه کي بدلونونه راوستل ترګټه تاوان ډېرپېښبوي. داسیالي هغه ناوړه دود دستورته ورته ده لکه ځیني کسان چې له خپلو تربرو سره دسیالی په انګېزه خپل نابالغ زوی ته واده وروکړي اودخپل ماشوم زوی ژوندله خوراډېرودنګلوسره مخامخ کړي. وایي" شرمښکی له ماره سره غزېده ، پرمنځ دوه ځایه سوه". داراز سیالی ته ځوان مغزونه دخپل طبیعي جوش وخروش او احساساتي جذبوله امله خورازیات آماده دي اوډېرژرپه دغه رازدامونوکي لوېږي. دسړې سیني درلودونکي مسن پوهان هیڅکله باید ځوانان دغه راز بازاري لوبوته تشویق نه کړي.

پارسي ژبه په دې پرمخ نه ده تللې چې نوي لغاتونه یې جوړکړي دي. پارسي په دې وړاندي ده چې دضرورت ژبه ده ، ددربارژبه وه اوده ، د علم ژبه ده ، ویونکي یې پخپله دتعلیم اوسیاست پرمیدان تر پښتنو وړاندي دي. پېړی پېړی ورته دهند ، ایران ، ماوراء النهر اوافغانستان پاچهانو اودرباروکارکړی دئ. دې ژبې چې نیولوګیزم ته مخه لاکړې نه وه ، هم پرمختللې ژبه وه. ترعربي ژبې وروسته دمنطقې دعلم، د سیاست ، داد ب اوتجارت ژبه وه. دپارسي دپرمختګ دلایل باید د هغې په ویونکوکي ولټول سي نه په لغاتوکي. له بلي خوا دپارسي ژبې خپل پوهان بیا په دې عقیده دي چې ددې ژبې دبریالیتوب یوعلت دادئ چې دډېروژبولغات یې پخپل ځان کي هضم کړي دي اودژبې دروازه یې دنوروژبوپرمخ نړلې نه ده . اروانښادپوهاند دوکتور عبدالاحمد جاوید په دې برخه کي وایي چې په فارسي ژبه کي ددخیلو کلماتودښووني له پاره به تاسي صبحانه (سباناري) ته دعوت کړم. میزپرتګالی کلمه ده (٣) ، چاینک چینایي ، قاشق تورکي ، صندلی عربي ، نعلبکی عربي ده. اوپه پای کي په ظریفه لهجه وایي" ما مي مانیم ونان خشک". مرادیې دادئ چې یوازي(نان (فارسي کلمه ده نور یې ټولي دخیلي دي اوله نوروژبوڅخه اخیستل سوي دي. (۴) اروانښاد دې کلماتوته په کرکه نه ګوري بلکي داد پارسي ژبې په کمالونوکي راوړي چې څرنګه یې دنوروژبولغات پخپل ځان کي حل کړي اوخپلي ژبې ته یې دافادې وسایل پربمانه کړي دي. زموږپوهان بیاتراوبود مخه ګاولي کاږي اووایي ، موږلغتونه ځکه جوړوو ،چې" که سبادد هقان لمسی او کړوسی تعلیم کوي د هغه لپاره (به) اسانه وي". ته دبزګرزوی ته دتعلیم زمینه برابره کړه ، بیا دپښتوتعلیم زمینه ورته مساعده کړه ، ژبه یې خیر دئ سوچه دي نه وي ؟ دسبادبزګرزوی غم به خورو خپل اوسني زامن موله خپلي ژبې څخه خواتوري کړل. موربې چي کومه ژبه ورزده کړې ده اوده ته ترهرڅه ګرانه ده ، هغه اوس په کتاب کي نسي موندلای. دکتاب ژبه ده ته د یوې خارجي ژبې دزده کولو په شان ستونزي

لري. طبیعي ده چي وخت تردې په بلي قوي ژبي (انګریزي ، اردو ، فارسي اونورو) مصرفوي ځکه په هغه ژبو یې هم اړتیا رفع کیږي او هم یې په زده کړه کي تردغي نوي پښتو مشکلات لږدي. له یو چاسره مي په دې برخه کي بحث کاوه ، را ته وې ویل : ژبه متخصصینو ته پرېږده ، چي هغه یې سمباله کړي. په جواب کي مي ورته وویل : ماخو په هغو نامرادو باندي ډېري هدیري ډکي لیدلي دي ،چي دمتخصصو ډاکترانو په نسخویې زني ورتړلي سوي وې. دمتخصص سهوه دمرګي ګولۍ ده اوبس .

۱) (ښکلا مجله ـ ۴کال، ۳ګڼه ۵۱مخ

۲) (دپښتنو دټولنیز تاریخ مبادي ـ ۱۰۹مخ

۳) (دده په نظر په فارسي کي (میز) دمبلمه په معنا دئ او په مثال کي یې (میزبان) راوړی دئ.

۴) (که زما حافظې غلطي نه وي کړې ،دا مقاله په امید جریده کي نشر سوې وه. ما یې یادونه په یوه بله مقاله کي پخوا هم کړې وه او تاسي به یې په ضمیمه کي ولولئ. له تکراره یې بخښنه غواړم .

نظري معیار عملي ګډوډي

ژبپوهان وایي دژبني معیارتټاکلو له پاره اتاریتي (authority) په کار ده. اتاریتي دوې خواوي لري. یوه یې دعلم اوصلاحیت خواده چي په ژبپوهانواړه لري او بله یې اجرائیوي اړخ دئ،چي په دولت یا اکاډمیکو ټولنواړه لري. ژبپوهان علمي اړخ څیړي اودولت یا نور اکاډمیک سازمانونه یې دترویج له پاره قانونیت ورتسجیلوي .

دپښتو په معیاریت کي ددې دواړو خواوو خلا محسوس ده. د صلاحیت په برخه کي پوهاندزیارصاحب هیڅ ته غاړه نه ده ایښې. نه الهام ته ، نه تړي ته، نه پالوال ته ، نه شپون ته ، نه ستوروته ، نه پښتو ټولني او اکاډیمۍ ته. اروا ښادالهام ورځخه دوستانه ګیله کوي او لیکي چي"... که څه هم زیارموږډېرتړي په شمول دتاریخي ـ مقایسي ژبپوهني متخصصان نه ګڼي او ښایي چي رښتیا به وایي"(۱). ګویا د معیار په برخه کي یوازي ددوی خپل نظر معیاري دئ. او داجرائیوي صلاحیت خلا خو په دغو کلونو چي کي دا خوځښت راپیل سوی دئ ، په ټوله معنا بیخي محسوسه ده. خلا خو پر لو لار پرېږدئ ، په دغو تېرو دېرشو کلونو کي خودخلقي او پرچمي دولتو په شمول ټول دولتي نظام د پښتو او پښتنو پر ضد ولاړ و .(۲)

ددغه شان دوګانه خلاوو په موجودیت کي دیوه خوځښت قانونیت او اغېزمنتوب پخپله تر پوښتني لاندي راځي. او دهمدې عامل نتیجه ده چي دغه خوځښت تردوو دروملاتړلو پلویانو زیات نورونه موندل .

داچي اوس دنولغاتو په اعتیاداخته کسان دخوځښت په پلویانو کي شمېرل کېږي او بیادهغو له مخي دا حرکت دبري لورپورته رسېدلی ګڼل کیږي ، یوه ذهني نتیجه ګیري ده چي داستنادپایه یې پرواقعیتونو ولاړه نه ده. حقیقت دادئ چي ددغه خوځښت له امله یوه نوي ژبه یا لهجه دتکوین په حال کي ده.تاسي دالاندي ګډوډیو ته ځیرسئ چي دیوه خوځښت تردېرش کلن فعالیت اوبري ته تررسېدوو روسته ! په هغو نشراتو کي موجودي دي ، چي دکره لیکني له بهیرسره په یوه یا بل دلیل ځان تړلی ګڼي.

۱) (پښتو او پښتانه ته دالهام سریزه ـ پنځم مخ

۲) (زیار صاحب په هغه خصمانه چلند ډېر ښه خبردئ چي زموږسره دباخترآژانس دپښتو خبرونو په ریاست کي د دولتي مقاماتو له خوا کېدئ .

د(په) او(پر) ګډوډي

دغه دوه سربلونه (prepositions) دپښتو په ځینو لهجو کي سره ګډیږي او یو دبل پرځای یې په نا سمه توګه کاروي. په دغو لهجو کي (په پښتولیکل (او(پرپښتو لیکل) نسبي سره بېلیدلای په داسي حال کي چي دادوې خبري جلاجلا معناوي لري . په (پښتو لیکل) معنا دلیکني ژبه پښتوده او(پرپښتو لیکل) معنادلیکني موضوع پښتوده . د پوهاند زیارصاحب په عقیده"له کندهاري او تاریخي ادبي پښتو پرته نور زیاتره ګړودونه) په) او(پر) سره ګډوي"(۱)له تاریخي ادبي پښتو څخه یې مراددکلاسیکو شاعرانو پښتوده. حقیقت هم دادئ چي په کندهاري ګړودکي ددغو دوو سربلونو استعمال دیوه نالوستي شخص څخه هم نه غلط کېږي. دوی (په خره سپور) هیڅکله هم نه وایي. په داسي حال کي د(په) دغه شان استعمال په نورولهجو کي عام دئ. (۲)

پوهاندزیار صاحب په ویې پوهنه کي ددغو سربلونو دسم استعمال ټول مواردراوړي دي چي په یوه برخه کي زه ددا سي یوه پښتانه په توګه چي دپوهاند دوکتورزیار صاحب دڅېړني په تایید مي ددغو سربلونو سم استعمال دمورله غېږي څخه زده کړی دئ ، موافق نه یـــم او هـــغه (پلاني پر کوم کال مړدئ) ، په دې برخه کي باید (په کوم کال کي مړدئ) کره شکل وي ځکه زما دڅېړني له مخي په دغه مشخصه برخه کي د کندهاري ګړود استعمال دانګریزي ژبي له (in) او (on)سره خوله په خوله برابردئ. په انګریزي ژبه کي هم (in 2006کړه دئ او(on 2006) ناسم .

اروا ښادعلامه رشاد(رح) په دې برخه کي دګوربت مجلي دلومړي کال په شپږمه ګڼه ، ۲۳مخ کي داسي څرګندوني کړي دي:"د(په) او (پر) ترمنځ توپیرسته. (پر (داستعلاتوری دی ، پرمېزباندي ، پرچوکۍ باندي کښېناست ، پرمېزیې کتاب کښېښود(۳(، پرمایې

پوربانديدیاوداسينورد(پر) په کلمه بانديراځياو(په) دظرفيت او آليت لپاره راځي (۴). مثلا په لښته يې وواهه. دلته (په) دآليت دنده اجراکوي. په کورکي دی، په مکتب کي دی، دلته دظرفيت مانا ورکوي.ˮاو کله چي مرکه چي د(په کال) او) پرکال) په برخه کي توضيحات ځني غوښتي دي، نوعلامه مرحوم ورته داسي جواب ورکړی دئ ˮ... که (کي) ور سره راسي بايد(په) وکارول سي ولي هلته دظرف زمان مفهوم ورکول کېږي. ظرف پردوه ډوله دی، يودزمان ظرف دی اوبل دمکان ظرف. په کورکي، په مکتب کي داظرف مکان دی. په پسرلي کي داسي کېږي، هغه وخت هغه دزمان ظرف دی،په کال کي داسي کېږي يا داسي وسول، داظرف مکان دی نوهلته دظرف مکان لپاره تر(پر)، (په) غوره ښکاري اوداستعلالپاره بياتر(په)، (پر) صحيح دی.ˮ

د(په) او (پر) داستعمال له پاره ترسمي لارښووني وروسته ځينو ليکوالو ديوه غلط فارمول پيروي پيل کړه اوهغه داچي که په دغو سربلونوپسي وروسته د(کي، سره) اوستربل (postposition)کارېدئ، بايد(په (وليکل سي اوکنه نو(پر) سم دئ. ددي فارمول غلطي په دې کي ده چي (په) کله کله په) آلي- (instrumental حالت کي راځي اوهورې اوستربل نه ورسره ملګرې کېږي. لکه (په لښته يې وواهه). ددغه غلط فارمول پالونکي په داتېرمثال کي هم (پر) ځکه استعمالوي چي وايي وروسته اوستربل نه دئ راغلئ. نوېږ (پرلښته يې وواهه) وليکي. د(په لښته يې وواهه) او(پرلښته يې وواهه) جملې دمعنااله مخي له مځکي تراسمانه پوري توپيرسره لري . (په لښته يې وواهه) معنا د وهلو وسيله يې (لښته) وه، لرګی ياتوره يابل څه نه وه. (پرلښته يې وواهه) معنا دوهلو انګېزه يې لښته وه . ښايي وهلی يې په سوکانو، په لغتويا په لرګي وي خوجنجال يې پرلښته سره پېښ سو(**۵**. (

ددغه ناسم استعمال ليکوال د(شينيت) له معافيت څخه په ګټه اخيستنه باندي دخپل ځان ليکنه معياري ګڼي اودنوروپرسمو مشورو غوږنه نيسي. په نتيجه کي يې دمعيارترپردې لاندي يوه لويه ګډوډي رامنځ ته کړې ده اودښاغلي منلي خبره دمعيارمحتسبانو هم غوږونه کاڼه اچولي دي. دې مثالوته ځيرسئ چي له (ورځ مجلې ۲کال، ۳-۴ ګڼې)څخه اخيستل سوي دي:

ناسم-ˮ دالله دلوی اوعظيم ذات پرامر دنړۍ ټول مسلمانان دعبوديت ...ˮ (۱مخ(

سم- دالله دلوی اوعظيم ذات په امر دنړۍ ټول مسلمانان دعبوديت ....

ناسم-ˮ دهمدغه کال دشعبان په ۲۳ دپنجشنبې پرورځ ....ˮ(هماغه مخ(

سم- دهمدغه کال دشعبان پر۲۳ دپنجشنبې په ورځ ....ˮ

ناسم-ˮ پرپښتني درنښت- اداره.ˮ (۲مخ(

سم- په پښتني درنښت- اداره.

ناسم-ˮ محمدګل خان مومندبابا داخلاقو اوشخصيت پرلحاظ دسپېڅلي کرکټر ....ˮ (۹مخ(

سم- محمدګل خان مومندبابا داخلاقو اوشخصيت په لحاظ دسپېڅلي کرکټر .....

ناسم-ˮ سردارعلي احمدجان... کابل ته واستول شو او پرتوپ وويشتل شو.ˮ(۱۰مخ(

سم- سردارعلي احمدجان... کابل ته واستول شو اوپه توپ وويشتل شو. پرتوپ وويشتل شومعناداچي پرتوپ يې ودراوه اوپه توپک يا بل څه يې وويشت. يابله معنايې داسي کېدای سي چي دتوپ پر سر باندي يې ترمنځ شخړه سوه، په نتيجه يې دهمدې شخړي له اسيته وويشت. خوپه توپ وويشتل شو، معناداچي دوژني وسيله يې توپ و. دتوپ مخي ته يې وتاړه اوتوپ ته اوروکړ.

-ناسمˮ دوزيرصاحب زيات ناچاپ آثاريې ځان سره دچاپ پرهيلې ساتلي وه.ˮ (۱۱مخ(

-سم- دوزيرصاحب زيات ناچاپ آثاريې له ځان سره دچاپ په هيله ساتلي وه.

-ناسم-ˮ... دپخواپرخبر...ˮ (۹۲ مخ(

سم- .... دپخواپه خبر

ناسم-ˮ... په عواموکښې پراستاذ صاحب (رح) مشهورو.ˮ) ۹۸مخ(

سم- ... په عواموکښې په استاذصاحب(رح) مشهورو.

)پراستاذ مشهورو)معناداچي تراستاذزيات مشهور. خو(په استاذ مشهور) ومعناداچي دوهم نوم يې استاذ و، خلکواستاذ باله.

ناسم-ˮ... پرامربالمعروف لاس پورې کړو ....ˮ) ۹۸مخ(

سم- په امربالمعروف لاس پورې کړو....

ناسم-ˮپه ګل اغاشېرزي ځان مرګي بريدشویˮ (ټول افغان ويبپاڼه-۳۱-۷-۲۰۰۶ ع(

سم- پرګل اغاشېرزي ځان مرګي بريدشوی.

په ګل اغاشېرزي بريدشوی معناداچي ګل اغاشېرزي پخپله په ځان پوري بمونه تړلي وه. اوپرګل اغاشېرزي بريدشوی معناداچي دبريد هدف ګل اغاشېرزی و، چي له منځه يې يوسي.

ناسم-ˮ د۱۳۶۶ لمريزکال پرکب مياشت ....ˮ) ښکلامجله ۲ ګڼه ۴کال ۵۸ مخ(

سم- د۱۳۶۶ لمريزکال دکب په مياشت کي ....، يا د۱۳۶۶لمريزکال په کب مياشت کي.... دلته مياشت دزمان ظرف دئ.

ناسم-ˮ دخپل مطبوعاتي کارله پيله راپردېخوا...ˮ (هماغه مجله هماغه ګڼه، ۵۹ مخ(

سم ــ دخپل مطبوعاتي کار دپيل راپه دېخوا....
ناسم ــ د ۱۳۷۹ لمريزکال دتلې پرمياشت.... " (هماغه مجله ، هماغه ګڼه ، هماغه مخ(
سم ــ د ۱۳۷۹ لمريزکال دتلې په مياشت کې . دلته هم مياشت دزمان ظرف دئ ، نه استعلا.
ناسم: "که بوميان پکې پرلږه کې (اقليت) واوړي..." (پښتو ، پښتنانه ۲۳۱مخ(
سم: که بوميان پکې په لږه کې (اقليت) باندي بدل شي . پرلږه کې
اوښتل معناداچي دبوميانو شمېرترلږه کې زياتيږي . اوښتل دزياتېدلو معنا ورکوي . په ۲۳۲مخ کي بيا داتېروتنه سمه سوې ده .
ناسم: "... دقلم پرژبه ترموږرارسولي دي." (پښتوتاج التواريخ ــ ج مخ(
سم : ... دقلم په ژبه ترموږ رارسولي دي .
دقلم ژبه دلته آله ده . په آلي(instrumental) حالت کي د(په) استعمال صحيح دئ.
ناسم: "قضاوت پرلوستونکيو اړه لري" (پورتني اثر ــ هـ مخ(
سم: قضاوت په لوستونکيو اړه لري.
په پارسي کي هم په دغسي جمله کي (به) تر (بر) سم دئ او د(به) پښتومعادل (په) دئ .
ناسم: " لس باروړونکي خره به مي تل پرغوجله ولاړوو ...." (هماغه اثر ــ ۱۱۹مخ(
سم : لس باروړونکي خره به مي په غوجل کي ولاړ وو ....
خرپه غوجل کي ولاړوي نه پرغوجل . غوجل دلته مکاني ظرف دئ اوپه ظرفي حالت کي (پر) استعمالول سم نه دي ، بلکي په in = يې کره شکل دئ. "پراوخورولاړ وي" لا اعماليږي ځکه هلته يورازاستعلايي حالت موجوددئ .
ناسم: "... پرلاندنيوژبوخبري کولای شم اوليکونه يې هم لوستلای شم" هماغه اثر ۳۱۷مخ(
سم: په لاندنيوژبوخبري کولای شم اوليکونه يې هم لوستلای شم . پر ژبوخبري کولای سم يعني دنوموړوژبوپه باب معلومات ورکولای سم ، خوپه ژبوخبري کولای سم معناداچي نوموړي ژبې مي زده دي.
ناسم: "که چېرته دافغانستان دوګروپاچادهغوی هم دين نه وي اوپه هغوی حکومت کوي...." (هماغه اثر ۳۲۹مخ (
سم: که چيرته دافغانستان دوګروپاچادهغوی هم نه وي اوپرهغوی حکومت کوي.
)په هغوی حکومت کول) يعني دهغوی په واسطه حکومت کول اوپه دې صورت کي حکومت معنادافغانستان خلک . خو(پرهغوی حکومت کول) معنادامېرله خوادافغانستان پرخلکوحکومت کيږي .
ناسم: "... دخوقندښارترنيولووروسته يې هلته نوی ښارجوړول پيل کړل اوپر(سيم) ښاريي ونوماوه ..." (هماغه اثر۱۲۴مخ (
سم ... : دخوقندښارترنيولووروسته يې هلته نوی ښارجوړول پيل کړل اوپه (سيم ښار) يې ونوماوه.
د(په) او(پر) داټول ناسم استعمالونه له ناسمي لارښوونې څخه پيښ سوي دي . دليکونکي له پاره فارمول د(کي ، سره) سته والی اونه سته والی دئ اودې خبري پرناسمه لارروان کړی دئ .
دامثالونه دومره ډېردي ، چي که ټول راوړم يوکتاب به ځني جوړسي . داورانی ټول دمعيارپه نامه ناکافي لارښوونوپيښ کړی دئ که يې له خپلي لهجې سره سم ليکلی وای ، ښايي دومره زياتي ورانی يې نه درلودلای. زه پرلهجه باندي اعتراض نه کوم . ماته پخپله لهجه کي هم ځيني ګرامري ورانی رامعلومي دي.هروخت مي چي ارتيا احساس کړې ده ، بې پردې مي بيان کړې دي اودخپلي لهجې زلميوليکوالوته مي يې دسمولوسپارښتنه کړې ده. خودلته داورانی ناسمو لارښوونو منځ ته راوړی دئ. دغه ځای دئ چي زه وايم معيارپه فيصلو او فرمانو نسي عملي کېدلای اوکه عملي سي بيادا سي دنګلې هم لري . معيار بايد دښوونځي له تاداوه تدريس اووروښوول سي. داديوې ورځي ، يوې لسيزي اويوه کال کارنه دئ په تېره بيادافغانانوپه دا اوسنۍ پاشلې ورځ کي چي دپښتونشرات يې په سلوکي نوي ترخپل هيواد دباندي سرته رسيږي. دمعيارښېری له اروپاڅخه نسي پرلار برابربدلای اومزله ته رسېدل يې هم نسلونه غواړي.
)۱ (ويږ پوهنه ــ ۴۷ مخ
)۲ (په دې برخه کي زما اودښاغلي استادصميم صاحب ترمنځ يوه دوستانه ادبي مناقشه يووخت راغلي وه. اروانښادعبدالجليل وجدي صاحب په دغه وخت کي په ټورنټوکي و . ماته به يې پخپل ټول صداقت سره ويل ، چي د(په) او(پر) په دغه مباحثه يې سرنه خلاصيږي. علت يې داوچي دده په محيط کي هم ددغو سربلونو ناسم استعمال عام واوده خپله موږنۍ زده کړې قاعده نه سوای هېرولای.
)۳ (مرکه چي د استادپه ژبه کي تصرف کړی دئ اوداستادخبري يې په خپل زعم معياري کړې دي .
)۴ (په ګوربت کي) عاليت) راغلی دئ چي دمرکه چي تېروتنه ده .
)۵ (وګ: ليمه مجله ــ کال ــ ګڼه ــ مخ ــ ددې قلم ليکنه .

دمجهولي (ي) لانجه

دختیځي اولویدیځي اوجنوب لویدیځي لهجې ترمنځ دمجهولي (ې (د استعمال په برخه کي ښه پوره محسوس اود پاملرني وړتوپیرونه ستە. دې توپیروته پاملرنه نه کول اوترسریې تېرول یاپه یوه جرأتمندانه حکم سره ګام تراړول اوهیسته غورځول دپښتوژبي په ګټه کارنه دئ. په پښتوپښویه (دریم چاپ)کي راغلي دي چي سویل ـ لویدیزه ګړدودي ډله د نورو (منځنیو ، سوېل ـ ختیزواوشمال ختیزو) ګړدودي ډلوپه وړاندي له تاریخي پلوه زیات رغاونیزلرغونوالی لري خوله دغي ارکاییکي ځانګړتیاووسره سره یې په کره لیکلارکي له پامه غورځولې ده (۱)دغه ځانګړتیاوي یې چي ببله مثالوپه ډېره مختصره توګه هیسته ودوري راوړي دي ، دکتاب دوه مخه یې نیولي دي اوپرزیاته کړې یې ده چي که دکندهاری پښتو دغه پاسنی ځانتیاوي یومخیزه په پام کي ونیسو نودغه د پښتو پښویه کتاب به دوه چنده غټ سي . دغوځانتیاوو یا ځانګړتیاووته یې بېقاعده ګی ویلي دي. اوس نوکه څوک په دې برخه کي نظرڅرګندوي خو د لایسنس نه لرلومتروکه به پرداککړی وخوري اوورته وبه ویل سي چي ته د ویلو حق نه لرې. مګرکه لږڅه دبیان آزادي موجوده وي نودیوچاپه ذهن کي هرومرود اپوښتنه پیداکیږي چي د پښتودیوې ارتې بیرتې ګړدودي ډلې هغه ځانګړتیاوي چي په یوازي سرد نوروټولو ګړدودونو په پرتله دیوه بشپړکتاب په اندازه حجم لري(۲)اوترنوروګړدودونویې تاریخي لرغونوالی هم منل سوی دئ ، د(بې قاعده ګیو) په نامه هیسته غورځول دعلم لارده ؟ دانصاف لارده ؟ عملي لارده ؟له تعصبه خالي لارده ؟ دیووالي لارده ؟کره لارده ؟ کومه لارده ؟

دپښتوپښویه کتاب دلومړي چاپ (۱۳۶۲ش) اودریم چاپ (۱۳۸۴ش) په سریزوکي دمحتویاتوله مخي خورازیات توپیرونه ستە ، چي ځیني دغه توپیرونه دلوستونکي په ذهن کي یولړنوري پوښتني هم را پیداکوي. دکندهاري ګړدود په اصطلاح بې قاعده ګی چي ښاغلی مولف یې په آب وتاب بیانوي ، دلومړي چاپ په سریزه کي نسته. له دې امله دلوستونکي په ذهن کي داخبره ورګرزي چي آیا ښاغلي مولف ته دکتاب دلومړي چاپ پروخت دغه بې قاعده ګی معلومي نه وې ؟ هرومرومعلومي وې. نودنه یادولوعلت یې څه و ؟ ښایي دابه یې مصلحت نه وي ګڼلی چي دنورولهجوپربې قاعده ګیوباندي سترګي پټي کړي اویوازي کندهاری ګړدودلوستونکوته د ببخرته بې قاعده ګیو درلوونکی وښیي . که داښایید نه رشتیاوي ، نونن هم ددې رازورانوونکوقضاوتویادونه دمصلحت پرمقوله نه سي برابرېدلای. د پښتوپه دې دونه زیاتولهجوکي یوازي دیوې لهجې په اصطلاح بې قاعده ګی بیانول ، پخپله د سکه اوناسکه مفهوم ذهن ته تداعي کوي. زمابشپړیقین دئ چي ښاغلي مولف ته دپښتود نورو لهجو ګرامري بې نظمی هرومروڅرګندي دي. پرهغوباندي غوږونه کاڼه اچول اودیوې مشخصي لهجې په مقابل کي دریځ نیول ، پخپل ذات کي مناسب کارڅه چي ، لادلاسه خصمانه عمل دئ.

دلومړي چاپ په سریزه کي ددغویادوونو دنسته والي دوهم تعبیر داسي هم کېدلای سي چي ښایي اوس به یې توبه له مېړنوخالي لیدلې وي . ځکه ددریم چاپ پروخت دهمدې مغضوبې لهجې درې ویونکي ستوري (علامه حبیبي ، استادبینوااوعلامه رشاد) اودغه رازد ژبپوهني نورټول متخصصین ډاکټران دلحدبندیان سوي ول. ګویا د پوښتني اوبازخواست څوک نه وپاته. په دغه صورت کي زه نورڅه نه سم ویلای ، یوازي به دومره قدرووایم چي خدای دي داښایید نه نه رشتیاکوي.

دپښتوپښویه ددریم چاپ دسریزي په ۱۵مخ کي څرګنده سوې ده چي دلویدیځ ګړدودځانګړتیاوو دپه پام کي نه نیولوحق یې دنوموړي لهجې د پرتلیزلرغونتیاووله امله ترلاسه کړی دئ . دحیرانتیاځای دادئ چي ددغي فتوا ورکوونکي له پښتوټولني سره لانجه پردې وه چي هغوی په ریفرنډم ژبني مسایل حلول. اوس دی پخپله داکثریت واقلیت په حکم یوه پراخه لهجه په پام کي نه نیسي اوځانګړتیاوي یې له تاریخي قدامت سره سره ، چي دی یې پخپله هم مني ، (بېقاعده ګی) بولي اوپه ګرامر کې نه راوړي. که دا ځانګړ تیاوي ټولي) بېقاعده ګی) وي ،نوددې خبري خومعناداده چي دپښتو ژبې ټول تاریخ پربې قاعده ګیوولاړدئ. له لویه سره یې ګرامربې قاعده دئ اوس دوی معیاري ګرامرورته جوړوي. ځکه ددغوځانګړتیاوو تاریخي لرغونتوب خو مولف پخپله هم منلی دئ. آیا داخبره به له امکانه وتلې وي ، چي دا ځانګړتیاوي دپښتوخپل ګرامري اصول وه ، وروسته ترځځي ولمني پکښې راغلي دي. په هرصورت دابېلتونپاله فیصله پخپله دکره لیکنی پښتومخه نیسي اوپه دغه صراحت یې یادول خود جرأتمندی یوه نمونه کېدلای سي مګرد مصلحت پر مقوله باندي یې برابرول ، لکه وړاندي چي مي هم وویل ،له عقله لیري ښکاري.بایدووایم چي داقلیت اواکثریت خبره یوه بې بنیاده ادعا ده. د پښتو دلویدیځي لهجې ویونکي یوازي) کندهار، هیلمند او سیستان...) ښوول سوي دي ، په داسي حال کي چي په دې لهجه باندي دکندهار ، هیلمند ، زابل ، ارزګان ، نیمروز، فراه ، غور ، هرات او بادغیسولایتونه،په شمالي کي دغوربند او شینوارو د ولسوالیو پښتانه، د پروان ولایت پښتانه (له ساپیواوداودزیوپرته) ، دمیمنې ، مزار، بلخ زیاتره پښتانه اودکوچیانو لوی اکثریت لږوډېر ږغیږي (۱) او ما چي یې دواک فونډیشن داحصائیوله مخي یوه تقریبي اندازه معلومه کړه نو یوازي په افغانستان کي ددې لهجې ویونکي څه دپاسه درې میلیونو تنوته رسیږي. که دډیورنډ دناولي کرښي هاخواته پښتانه ور سره یو ځای سي، نویې شمېر دوه چنده زیاتیږي. ددومره پراخ نفوس لهجه د پښتوګرامرپه یوه کتاب کي په پام کي نه نیول اوپه دې منطق ، چي د کتاب حجم په زیاتیږي !، ترهغې ګام اړول له حق خوړلو پرته بل څه نه سي بلل کېدلای. له ژبې سره که د معیار تر پردې لاندي داسي لوبې رواني وي ، نودي پښتنوته خدای خیروریښښ کړي.

په بل غشي ټوپک هيڅ ويشتلی نه يم
که ويشتلی يم خوبيا په خپل ټوپک يم
)د خوشحال خان ختک مرغلري ـ ۲۳۳مخ(

۱) (پښتو پښويه ۱۴،۱۵مخونه ـ دربيم چاپ .
۲) (پردغه لهجه باندي هربرت پنزل امريکايي ژبپوه يوبشپړکتاب کښلی دئ چي دنړۍ په ټولو مشهوروکتب خانوکي سته
اوارواښادالهام په پښتوژباړلی دئ. نه پنزل اونه الهام داخبره کړې ده چي دغه لهجه پربې قاعده ګيوولاړه ده. دوی دواړه دژبي
متخصصان وه .

چې – مې – کې

په اوسني مروج ليکدودکي دغه ضميرونه په اوږده (ي) ليکل کيږي اوپه لويديځه لهجه کي په لنډه (ي) . دلويديځي لهجې له قاعدې
سره سم ، چي ځيني کسان يې بې‌قاعده ګڼي بولي ! که په اوږده (ي) وليکل سي ، د معنا بدلون پېښوي اوچې= چي يې ، کې= کي يې ، مې
=مي يې معنا ښندي. د کره ليکنې پښتولاروياندغي قاعدې شخړه په يـــوه (نې) ورشلولې ده اوواېي چي داد کندهارګړودودئ ،
موږپه معيارکي نه دئ نيولئ. داکاربې د هغه په اصطلاح پروسيجرله مخي کړی دئ ، چي دپوهاندزيارصاحب له خولې ، دلاسليک
رنګ يې وچ سوی لانه و ، بيايوه لاسليک کوونکي ويل زه يې نه منم،ٌزه دحبيبي صاحب اوده د پيروانولارپه رسميت نه پېژنم او
بغاوت يې وکړٌ(۲) مادا پرو سيجرليدلئ نه دئ خواوربدلي مي دي ، چي په
هغه کي دلغاتو افراطي او پخپل سرجوړونه هم منل سوي نه وه .که دا خبره رشتياوي نو دکره ليکنې پښتولارويان نيم قرآن مني،نيم نه
مني . د پروسيجرهغه برخه چي ددوی له اجنډا سره موافقه وي ، مني اونوري نه مني . په هرصورت دي پربکړي له پښتودبواني ادب سره
مشکلات زېږولي دي.زه به د ديواني ادب څومثالونه تاسي ته درکړم چي شاعرانو دغه لهجوي ځانګړتيا په پام کي نيولې ده اوشعري
وزن يې په ترلې دئ .

د((کي = که يي)) مثالونه:
۱ ـ دحنان له کلامه
داګوهربه دي په کارسي کي په غوږ کړي
درته وکــــــــړه ((حنان ((خه ويل مليح
)ديوان ۲۲ مخ(
کي خبري کړي دوې سترګي خودبخوده
عجب نه ده پـــــــــــــرته واېي تل بېمار
)ديوان ۴۷ مخ(

په دواړو بيتو کي راغلي (کي) ظرفي ادات نه دي ، بلکي د (که يي) لنډ شکل (مخفف) دئ. اوس که يې څوک د (که يي) په بڼه وکاږي
، دلومړيونيم بيتيو وزن يوسېلاب زياتيږي او ميرزاحنان دومره ناپوه شاعرنه و ، چي دسېلابوپه ترلوکي دي يې ستونزي درلودې. ده
دشعرپه سيلابوکي خپله لهجوي ځانګړتيا په پام کي نيولې ده.

۲ ـ دحاجي جمعه بارکزي له کلامه
د((جمعه)) دزړه پرهاربه هلته جوړسي
کي رفـــــــوپه تاردزلفوکړي جراح
)دکابل چاپ ديوان ۵۷ مخ(
زړه مي درکئ زمـــــاياره ستاپه لاس
ستارضاده کي لوټل کړي که يې پاس
)ديوان ۶۸ مخ(
ددي ګلوتبربده دچـــاپـــــــــه يادديي
کي پرې ايښي پرځای نه وای نايبان ګل
)ديوان ۸۱ مخ(
په دې دريو مثالوکي هم (کي) د (که يي) په مفهوم کارسوی دئ. په دوهم مثال کي خوشاعر دسېلابوپه ترلوکي خپل مهارت اولهجوي

ځانګړتیا ډېره ښه ښوولې ده . لومړی (کې = که یې) یې له خپلې لهجې سره سم راوړی دئ اودوهم وار که یې خپله لهجه په پام کې
نیولې وای ، نیم بیتی یوه هجا لږېدی ، ځکه یې نود (که یې) په ښه راوړی دئ او سېلابونه یې په پوره کړي دي. لکه وړاندي چي اشاره
ورته وسوه ،د حاجي جمعه بارکزي دغه دېوان ښاغلي هیوادمل دارو اښاد علامه رشادباباتر نظر لاندي تهیه کړی دئ
اولاړښود استادیې په دغه باریکي سر ښه ورخلاص کړی دئ ځکه یې هرځای ودغه راز مورد ته په لمن لیک کي د (کې = که یې)
توضیح ورکړې ده.
د ((چې = چي یې ((مثالونه

۱ ـ دمیرزاحنان له کلامه
دفلک دباغوان لاس دپرېکېدو دئ
پرجـــــهان چې دبېلتون تخم کاره
)دېوان ۱۲۱ مخ(
ګل ورقي دخپل ځان ورکړې وبادته
چې لیدلئ ستادمخ دخـــط رقم دئ
)دېوان ، یوسل وڅلورشپېتم مخ(
په دواړوبیتوکي (چې) د (چي یې) مخفف شکل دئ.که یې د (چي یې) په ښه وکاږو ، دبیت دهجاوو شمېر دیوه په اندازه ورزیاتوي.
په دې لاندي مثالو کي بیا د (چي یې) په معنا نه دئ راوړل سوی.
چي دخط سبزې یې ځای په رخسارونیو
زمـــــــادزړه آیینې ځکه زنګارونیو
)دېوان ۱۰۱ مخ(
اوس که دپورتني بیت (چي) دمروج لیکدودله مخي (چې) ولیکل سي ګویا دشاعرمراد به (چي یې)وي اودامعنا له بیته سره سرنه
خوري.
دالیدلې یې غمزه ده ستادسترګو
چي آهوله ښاره کوچ وکړ بري ولاړ
)دېوان ۳۲ مخ(
په دې بیت که) چي) د (چې) په ښه وکښل سي ، د (چي یې) معنا ښندي اوپه دې صورت کي به نو(آهو (له عمومیته ووزي او په یوچا
یا
یوځای به اړه ولري.همدا سببونه دي ، چي زه د) چي) کلمه په دغسي مواردوکي په اوږده یاء نه کاږم.

۲ ـ دجمعه بارکزي له کلامه
چې خنداکړه په شاهۍ دبادشاهانو
په سپېرو ایـــرولړلي ملنګان ولاړ
)دېوان ۶۸ مخ(
ننګ ونام و سود و زیان ددنیاپرېږدي
چې خالص وي پـــردیداربانديي غرض
)دېوان ۷۲ مخ(

په دې دواړو بیتوکي (چې) د (چي یې) لنډیز دئ او په حاشیه کي ښاغلي مرتب ورته اشاره کړې ده.
دحاجي جمعه بارکزي په دېوان د (چې = چي یې) لمنلیکونه دان دپاسه دي. زه ددغي باریکۍ دنوري څرګندتیاله پاره نورمثالونه هم
راوړم.
د ((مې = مي یې)) مثالونه:
وکتوتـــه یې دسترګو حیرانېږم
چي مې کل هډونه کړه رېزه رېزه
)دحنان دېوان ۱۲۸ مخ(
دادبه څوکړم دبې رحم یارله جوره
پرسینه مې دتېغ کین وواهه ولاړ

)دحنان دېوان ۳۶ مخ(

په لومړي بیت کې شاعر خپلو هڅو نو ته اشاره لري ، چې کوم بل چا ور(رېزه رېزه) کړي دي . که یې دلته د (مې) پرځای (مي) راوړی وای ، نو به بیا د بیت معنا داوای ، چې حنان خپل هڅونه پخپله (رېزه رېزه (کړي دي .په دوهم بیت کې یې خپله سینه مطلب ده ، چې بې رحم یار ورباندي دکین تیغ وواهه او ترې ولاړ . که دلته هم (مې) د (مي) په بڼه وکښل سي ، مطلب به داوي ، چې حنان پر پخپله سینه باندي پخپله دکین تیغ وهلی دئ او بېرحمه یار یې دده تر دغه کار وروسته تللی دئ. دغه سبب دئ ، چې زه د جملو له سیاقه سره سم (مي) او (مې) دواړه کاروم. خو په مروج لیکدود کي ، چې کره لیکدود ! هم بلل کېږي ، یو شکل لري او په اوږده یاء یې کاږي. په دې لاندي بیت کي وګورئ ، شاعر((مي) د (مي یې) په معنا نه دئ راوړی

صحیفه مي دزړه وګـــورئ عالمه

پکښې نقش دئ کلي احوال دترکو

)دېوان ۹۷ مخ(

اوس به ددغه راز لنډيزونو نور مثالونه هم په ګډه سره ولولو.

د ((نې = نه یې)) مثالونه:

۱ ـ دحاجي جمعه بارکزي له کلامه

نه خبر دعشق په زیان یاست

نې خبر یاست پـــــه حاصل

)دېوان ۸۰ مخ(

نې ازل له ابتداء سته چې و کله

خاوند نه لـــــــري ابد نه انتها

)دېوان ۳۹ مخ(

۲ ـ دحنان له کلامه

چې نې خوري ، نه یې نوم ښه نه دخدای پاروي

دغـــــــه هسي استغناخـــــــه په کار نه ده

)دېوان ۱۱۵ مخ(

له دې خپله زړه ګیله کړم ډېره ډېره

چې دیار کـوڅې ته تئ نې کړم خبر

)دېوان ۳۰ مخ(

د دواړو شاعرانو په مثالو کي (نې) د (نه یې) مخفف دئ او که یې لنډیزه بڼه و نه کښل سي ، د نیم بیتي په وزن کي یوه یوه هجا زیاتېږي .

د ((بې = به یې)) مثالونه

۱ ـ دجمعه بارکزي په کلام کي

چې بهار بې پـــه راتللو شګفته سو

دغه هسي لاله رخه خوبرویان ولاړ

)دېوان ۲۷ مخ(

په هوا بې د دیدار کړې فراموشه

هم جنت هم یې زینت هم یې لذت

)دېوان ۴۸ مخ(

۲ ـ دحنان بارکزي په کلام کي

که مي سر که مال که عقل دئ که صبر

تردیدن بې کـــــــړم قربان دشکرلب

)دېوان ۱۳ مخ(

چې شهید په تېغ دستر ګو سي حنانه

پس له مرګه بې لګېږي پرمزار شمع
)دېوان ۵۳ مخ(
۳ ـ دعلامه رشاد بابا (رح) په کلام کې:
خودبې نه ټولېږي مرې ، خودبې ملک په وينو رنګ وي
دقـــــــوي له جوغه غـــــــاره چي هرچاده غړولې
)افغان ولس مجله ـ پنځم کال ، لومړۍ ګڼه ، ۲۹ مخ(
په دې ټولو مثالوکي) بې) د (به يې) په معنا راغلې ده او دنـــفی (بې) نه ده . په دې لاندې بيت کې (بې) د نفی په حساب کارسوې ده .
تمام عمربې له وصله بې نصيب يم
لکه زخم دناســور حاصل مې ياس
)دحنان دېوان ۴۵ مخ(

زما څخه لکه چي دمثالونو برخه لړخه اوږده سوه . پرهمدې ځای بې پای ته ورسوم او لوستونکي دې د (تې = ته يې) ، (زې = زه يې) ، (سرې = سره يې)او نورپه لسو مثالونه دحاجي جمعه بارکزي په دېوان کې ولولي . (۳ (
مادمخه داسې فکرکاوه چي داقاعده يوازي په کندهاري لهجه کي سته خود حميد مومند په کلام کې مې هم وموندله:
له آسماني ميرځمن کړم
داشـــــــنادمــــــهرداد
)دېوان ـ ۸۵ مخ د۱۳۲۲ش چاپ ـ دهيوادمل په زيار(
په حاشيه کې ورته کښلي دي: آسمانې = آسمان يې (۴ (
يا:
ماته سره په وينو خـــوله لېوه ليده شي
چي دظلم په پيسه پيرودی پان خورې
)دېوان ۳۴۳مخ(
په لمنليک کې ورته کښلي دي: چې = چي يې
يا:
لادې صافه آئينه اوســهٌ حميدهٌ
چي داهسې وهرښکلی ته حيرانې
)دېوان ۳۸۲مخ(
دې بيت يې هم په حاشيه کې کښلي دي: حيرانې = حيران يې (۵ (
له دې اوږدو ځرګندونو او مثالو څخه به لوستونکو ته روښانه سوې وي ، چي دا يوه عادي درسم الخط مسئله نه ده چي ځوک يې بس په دې خبره حل کړي چيٌ داګړدودي لانجه ده .... داموږ په لړکيو کي راوستې دهٌ او ځوکرښې وروسته بيا وايو ٌ دالوی پرابلم دی. داعجيبه ده چي په اروپايي ژبوکي دغه کليتيکس (واړه کليمات) ټول بې اکسينته دي او په کندهارکي اکسينټ لري ، دا د اکسينټ مسئله ده چي له نورو ګړدودوسره توپيرلري.ٌ (۲)) چي لوی پرابلم يې ګڼئ نوبيا يې ولې په پام کې نه نيسئ ؟ ولې حساب نه پرکوئ ؟ ولې تحليل وتجزيه نه کوئ ؟ ولې يې نفی کوئ ؟ ددې منطق څه دي ؟ دليل يې بس همدادئ چيٌ د ا موږ په لړکيو کي راوستې دهٌ . داټولې پوښتني مستدل جواب غواړي .

)۱ (پښتو او پښتانه دژبپوهني په رڼاکې ـ ۳۰۳ ، ۳۰۴ مخونه .
)۲ (ښکلا مجله ـ ۴ کال ، ۳ګڼه ۵۰مخ
)۳(دمثالو دا برخه ما په يوه مقاله کي چي ډاکټر بسم الله اميرپه جواب مي کښلې وه ، هم راوړې ده . دا مقاله په کندهار مجله څلورم کال دوهمه ګڼه ، ۱۳۸۴ل کال کي چاپ سوې ده .
)۴ (دعبدالحميد مومند په کليات کي چي دښاغلي محمد آصف صميم په زيار برابر سوی دئ ۱۳۸۳ل ، دابيت په همدې بڼه راغلی دئ خو ځرګندونه يې ورته کښلې نه ده . دکابل دپښتو ټولني د۱۳۳۰ش چاپ دېوان او دحميد درو مرجان ـ د سيد انوارالحق جيلانی ترتيب ، داغزل نه لري.

۵)د عبدالحمید مومند کلیات او در و مرجان کي دا بیت همداسي بې له توضیح راغلی دئ
۲) ښکلا مجله ـ ۴ کال ، ۳ گڼه ۵۲ مخ

ښځینه جمعي

په تحمیل سوي کره لیکنۍ پښتو کي د ښځینه جمع له پاره یې په تولو حالاتو کي اوږده(ې) په پای کي وراچولې ده لکه ښځې ، منې ، سترګې ، هوټلې ، ژړاوې ، اناګانې، میندې ، کرکیانې ، خروټې ، شینوارې اوربشې ...(۱) او دلویدیځ ګړدود ، چي د کندهاري ګړدود په نامه هم یادېږي ، ځانګړتیاوي یې د ٌبې قاعده ګیو ٌ په حساب کي شمېرلي دي. زه به تاسي لوستونکو ته ددې لهجې د ښځینه جمع قاعده بیان کړم او ددغې قاعدې مثالونه به کلاسیک ادب کي هم درکړم.
په لویدیځه لهجه کي هرغه ښځینه مفرد نوم چي په پای کي یې زوره کی او فشاریې پر لومړۍ څپه وي ، د جمع په صورت کي یې پای ته (ي) ورلوېږي. لکه:

ښځه ښځي
کونډه کونډي
پېښه پېښي
منډه منډي
تنده تندي
لنګه لنګي
لنډه لنډي
ونډه ونډي

او هرغه ښځینه مفرد نوم چي په پای کي یې زور(فتحه) او فشاریې پر وروستۍ څپه وي،د جمع په شکل کي یې پای ته (ې) ورلوېږي. لکه:

منه منې
لنده لندې
غرمه غرمې
پېښه(تقلید) پېښې
سرمه سرمې
کونده کوندې
دنده دندې
اوږده اوږدې

ددې قاعدې د څېړلو په نیامت مې د حمید مومند او اشرف خان هجري د بوانونه هم وکتل. د حمید د بوان (۱۳۲۳ش کال چاپ ـ کابل) په ۲۸۰ مخ کي یوه غزله سته چي مطلع یې ده:
چي زغمم ستا د رقیب بدې فتنې زه
یاره کله یـــم داهسې بې کینې زه
ددې غزلې نوري قافیې (یینې ، سینې ، نینې ، پښتنې ، ستنې ، آدینې ، مدینې) کلمې دي چي مفرد شکلونه یې (یینه ، سینه ،نینه ، پښتنه ، ستنه ، آدینه ، مدینه) دي او دټولو فشار پر وروستۍ څپه دئ ځکه یې نو د جمع شکلونه په اوږده یې باندي د(پښتنې) پر وزن جوړ کړي دي. په ۳۱۵ مخ کي بله غزله سته چي مطلع یې داسې ده:
څه حکمت دی چي مي نه چوي لاسینه
یـــــاره ســـــتا د رقیبانو په کینه
ددې غزلې نوري قافیې (یینه ، مدینه ، مهینه ، نینه، پشمینه ، رنګینه ، کمینه ، ارتینه) دي
په دغو ټولو قافیو کي یوه لاهم داسې نه ده ، چي فشار دي یې پر لومړۍ څپه وي او که فرضاً حمید مومند (غنمینه ، اوربشینه ، شیرینه ...) دوروستۍ څپې په فشار تلفظ کولای ، هرومرو یې په دې دوو غزلو کي راوړلې .د پښتو او پارسي په پخوانیو شاعرانو کي دا دود موجود و ، چي تر وسه وسه یې په غزل کي ټولې هم مثلي قافیې راوړلې او دا یې پر ژبه باندي د شاعر د تسلط نښانه بلله. په ۱۴۷ مخ کي

هم دتیرو دوو غزلو په شان ورته قافیې راغلي دي. له دې مثالو څخه داسي ثابتیږي چي د حمید په مومندۍ لهجه کي د اوسنۍ لویدیځي لهجې په شان د ښځینه جمع قاعده موجوده وه.
د اشرف خان هجري په دېوان کي هم دغه قاعده پالل سوې ده. دده دېوان (د ۱۹۵۸ع چاپ ـ پېښور) په ۴۷۲ مخ کي یوه غزله په دې لاندي مطلع باندي ثبت سوې ده:

دد نیا خـــــو نه د باد په مخ ایرې دي
پائنده چارې هورې دا مسخرې دي

ددې غزلي نوري قافیې یې (خورې دي ، دېرې دي ، ښهرې دي ، تېرې دي ، اسرې دي ، منارې دي ، هورې دي ، پېرې دي ، سپېرې دي ، سورې دي) سره تړلي دي . په دې قافیو کي یوه لاهم داسي نسته ، چي فشار دي یې پر لومړۍ څپه وي. که اشرف خان هجري) ښځه ، ونه ، لمنه ، ....) ددوهمي څپې په فشار تلفظ کولای ، هرومرو یې دلته راوړله
په ۴۸۲ مخ کي یوه بله غزله هم سته چي د قافیې کلمات یې (ښهرې ، تېرې ، ایرې ، دېرې ، سورې ، څېرې ، آیرې؟ ، خورې ، پرې ، پېرې ،زهرې ، اسرې ، مېرې) راوړي دي . دلومړي دفتر په ۲۱۲ مخ کي د همدې قافیې په شان راغلي کلمات (خورې ، انبارې ، سورې ، نغارې ، درې ، سفرې ، زرې ، تېرې ، طرې ، ښهرې ، دېرې ، ایرې ، اګرې ، سیرې ، ښیرې ، هدیرې ، چهرې ، مېرې ، فوارې ، سپېرې ، منارې ، آرې ، خورې ، دیورې ، مسخرې ، دهرې) دي. د ټولو فشار پر وروستۍ څپه دئ .
د مقطعاتو په ۵۴۰ مخ کي هم د (زمانې کړې ، شکرانې کړې ، رخنې کړې، معنې کړې، خزانې کړې ، ویرانې کړې) سره قافیه کړي دي.
د رباعیاتو په ۵۲۴ مخ کي یې هم (خولې کا ، قیصې کا ، پسې کا) په قافیو کي سره اوډلي دي .
له دې څخه معلومیږي چي د اشرف خان هجري په ختېکه لهجه کي هم د لویدیځ ګړدود په شان قاعده جاري وه. که اشرف خان هجري (ونه ، ښځه ، لنډه ، ونډه ، (...دوروستۍ څپې په فشار تلفظ کولای ، دلته به یې د جمع شکلونه په قافیه کي هرومرو مندل سوي وای.
خو په اوسني معیار کي دغه قاعده د(بې قاعده ګیو) په کتار کي راوړل سوې او د "کتاب د پښتو" په دلیل !بیاله پامه غورځول سوې ده.
که د پښتو معیار ټاکونکو په دې برخه کي د بې قاعده اکثریت ؟ پرځای باقاعده اقلیت ؟ او کلاسیکه ادبي پښتو په پام کي نیولې وای ، لکه د(په) او(پر) په برخه کي چي یې نیولې ده ، زما په فکر به یې ډېر معقول کار کړی وای (۲) . اوس چي یې دا کار نه دئ کړئ ، نو لېږترلږه خودي د هغه چاپرلیکنو دا اعتراض ګوته نه ږدي ، چي دا قاعده پالي .
ژبني مسایل د اکثریت په معیار (هغه لاهم شکمن اکثریت) حلول د ژبنیو اصولو پر منطق برابرېدلای نه سي او داسي ښکاري چي د دغه شان فیصلو ترشا دي د ناژبنیو اصولو بې منطقي پرته وي. د ناژبنیو اصولو د بې منطقۍ ترزهرجن شپول لاندي هر راز بلاوبتر را غونډېدلای سي. د ژبي خواخوږي باید ځوان نسل ته دغه بلاوبتر ورانتقال نه کړي .

)۱ (پښتو پښویه ـ۹۱ ،۹۲ مخونه
)۲ (دعددي جمع په برخه کي پوهاند دوکتور زیار صاحب (دوې نجوني) لیکي، نه (دوه نجوني). خو نوریې بیانه پالي او د کره لیکني محتسبین هم ډېر سرنه په ګرزوي. نېخه چي ولې ؟

التباس ته نه پاملرنه

التباس ته نه پاملرنه (دی He= ـ دی: (Is=
په اوسنۍ کره لیکنه کي ددې التباس په باب فکر نه دئ سوئ. ملاً په دې جمله کي (دی زما ورور دی (، لومړی (دی) مفرد غایب ضمیر او دوهم(دی) فعل دئ خو دواړه په (ی) لیکل کیږي. که د لهجو په وړاندي ښه نیت موجود وي ، نو دغه التباس له لویدیځ ګړدود څخه په استفادې سره په دې ډول لیري کېدلای سي:
دی He = او دئ Is=
په کره لیکنه کي وینې (می بینی (اووینې (خون) یو شان لیکي ـ سرې (سرخ) او سرې (امبار) یو شان لیکي ـ ورځې (می روی(، ورځې (روزها) ورځې (ابروان) یو ډول لیکي .
ترهغې دې وروسته (۱) ، دغه (دې) له ښځینه مفرد غایب ضمیر(دې (she = سره التباس لري.
)لړې) دلړل له مصدر څخه له) لړې)= دوریځولړې سره التباس لري ، البته که دواړي په (ې) وکښل سي.
او داسي نور ډېر مثالونه.
داچي ویل کیږي د لویدیځي لهجې (وسو) له (وسو =وسوځېد) سره په التباس کي واقع کیږي او د همدې دلیل له مخي یې په (بې قاعده ګیو) کي راوړي ، زما په خیال پوخ دلیل نه دئ. دا رنګه التباسونه په نورو لهجو کي هم سته خو هغوته څوک (بې قاعده ګۍ) نه وایي.
لکه په دې لاندي مثالو کي:

شوم (شدم) له شوم (نحس) سره ؛
شوله (دانجلۍ واده شوله) له شوله (يوډول خواږه) سره او دغه له شوله (تېره تيغ (سره ؛
شوه (دانجلۍ واده شوه) له شوه = کښته سره ؛
که شوه د (شيوه) په شکل وليکل سي نوله (شيوه = طريقه) سره ؛
کښته (پايين) له کښته (ازکشت) سره ؛
لاړ) رفت) له لاړ (دمرغلرولاړ) سره . او نوړ براالتباسونه .
زه داالتباسونه دالفبې پرنيمګړتياوراړوم. په نوروژبوکي هم دغه رازالتباسونه سته.
په پارسي کي برد(يوور) له برد(يخ ، سوړ) سره ؛
شد(سو) له شد(دفشارنخښه) سره ؛
در(دروازه (له در(مرغلري) سره.
په انګرېزي کي د (read)فعل ماضي حالت په عين سپيلينګ خو جلاتلفظ سره (د redپه شان) جوړيږي.
۱) (پښتو پښويه ـ دريېيم چاپ ـ ۲۹۷ مخ

داېي لابله

ناسم ـ ٌ او هغه ټولي هيلي او اميدونه ترښاورولاندي شول ٌ (۱)
سم ـ او هغه ټولي هيلي او اميدونه ترخاورولاندي شول.
ناسم ـ ٌ چي له کتاب ، لوست او قلم سره ددې دلېونۍ مينې اندازه تري له ورايه لرېداى شي ٌ (۲)
سم ـ چي له کتاب،لوست او قلم سره ددې دلېونۍ مينې اندازه تري له ورايه لګېداى شي . لرېدل = کمېدل
ناسم : په ټولو هغو ولايتونو کي چي سک لګکي ژوند کوي .... (۳)
سم .... : په ټولو هغو ولايتونو کي چي سک لږکي (اقليت) ژوند کوي ....
)روږد) کلمه د(عادت) پرځاى کارول يوه ډېره بيخونده ترجمه ده . (روږد) کلمه د(اموخته) په معنا استعماليږي . (موږ ک په کندو روږد سوى دئ ، يعني دکندولاربي موندلي ده هره ورځ ورته راځي . غل مو په کورروږد سوى دئ يعني خوواره يې غلا راخخه کړې ده .
غلا دغله عادت وي مګرداچي او س زموږد کورلارموندلې ده ، نوواېو چي زموږ په کورروږد سوى دئ . که(روږد (دعادت له پاره استعمال کړو يعني غله زموږله کورپرته دبل کورغلا اصلا کوي نه
ٌ داېي روږد و ٌ (پښتو تاج التواريخ ۲۲۰ مخ) په هيڅ صورت سره داسي معنا نه ورکوي چي) داېي عادت و) . له بلي خوا د(عادت) کلمې دپښتوکولو ضرورت څه دئ ؟ هره کلمه بايد پښتو نه سي.
ٌ زماروږد دا و ٌ په مطلق ډول ددې جملې ترجمه نه ده ،چي وايي) عادت
من اين بود) . داټوله بيخوندي دسوچه توب له (عادت) څخه راپيدا سوې ده .
)پل) او (قدم) يوله بله توپيرلري.
ٌ داکړدۍ دامپراتوردتره دزوى له کيږدۍ نه دېرش پله (قدمه) ... لري درول شوې وې . ٌ (هماغه اثر۱۲۳مخ(
)پل) په خاوره ياخټه کي دانسان ياحيوان دپښې اېښولوله امله جوړي سوي نخښې ته وايي چي اوږدوالى دپښې په اندازه پوري اړه لري او ښايي دانسان پل د۲۵ ـ ۳۰ سانتي مترو په شاوخواکي وي . خو ،له (قدم) څخه مراد(ګام) دئ چي اوږدوالى يې ديوه متر په شا و خوا کي اټکل کېداى سي . په تېره جمله کي يې مراد ګام دئ يعني دا کړدۍ د امپراتورله کړدۍ څخه دېرش مترہ ليري وه . که يې دېرش پله وبولو ، نو دافاصله بايد ددرومترو په شاوخواکي وي . ماته داخبره بيا هم عجيبه ښکاري چي آخر د(ګام) کلمه بايدولي استعمال نه سي ؟ د دا راز مثالو بيانول په رشتيا سره يوبل کتاب ليکل راخخه غواړي .

۱) (بينوا و يبپاڼه ـ ۱۲ جولاى ۲۰۰۲
۲) (ټول افغان ويبپاڼه ـ دبي بي سيده عارف ... کتاب ته داستادصميم سريزه ـ ۱۱ زمرى ۱۳۸۵ ش
۳) (بينوا ، ۲ نومبر ۲۰۰۲ ، دميرويس جلالزي رپوټ دبابانانک د ۵۳۹ يم تلين په مناسبت

مونږ ـ موږ ـ موږه

دليکني معيارلارويان داسي فکرکوي چي ليکنه په فيصله باندي سميږي . که دکاغذ پرمخ څه وليکل سول نوګويا معيارهم تطبيق سو . پوهاندزيارصاحب وايي ٌ �. موږ په ننګرهارکي داستونزه درلوده چي موږ، مونږاو�. موږ، دومره وکړه چي ليکدودموورسم کړ . او س ننګرهاري ليکوال ، شاعر، څېړونکي (ن) غورځولي دئ . ٌ (۱)

خودهمدي مجلې په ۱۷مخ کي د استاد يوه اروابناد شاګرد ، چي استاد يې دروزني خبره لاهم کوي ، په يوه شعرکي مونږ،موږ ، موږه درې واړه
استعمال کړی دئ .
"موږه دي وينومانهو!
خوموږدي وينوبهيږی
زمونږميلي ، پرهديروتولېدل"
زه له دغه استعمال سره هيڅ رازمشکل نه لرم. د شاعرشعر مي خوښ دئ او د پښتو شعرپه ويارونو کي شميرم. نه کوم اعتراض پرلرم اونه په زړه کي کومه خيره. نه له نوموړي لهجې سره دښمني لرم اونه بې احترامي. له يادوني څخه مي مراددادئ چي يوازي مود کاغذپرمخ په فيصلوخان خوشاله کړی دئ. ژبني ، ټولنيز ، اوسياسي اصلاحات که په فرمانوباندي منځ ته راتللای نوبه زموږهيواداوس دنړی په ډېرو پرمختللو هيوادوکي شمېرل کېدلای .
تردي يادونوروسته نوبايدپوښتنه وسي چي : آيا دمعياريت هڅه بري ته رسېدلې ده ؟
۱) ښکلامجله ۴کال ۳ګڼه ۵۰مخ

آيا دمعياريت هڅه بري ته رسېدلې ده؟

دژبې معياريت ديوه پروسيجرپه لاسليک اوديودوو دروکتابوپه تاليف بري ته نه سي رسېدلای. دا دمعياريت پرلورلومړي ګامونه دي خودا پټي سردئ ، پټی وروسته سورور دئ. بري ته لاډېرګړنګونه پاته دي چي ووهل سي. په پروسيجرکي راغلي لارښووني چي له ښوونځي نيولې بيادټولومطبوعاتواوميډيا په ګډون هرځای عملي او منل سوي نه وي ، دبری ادعاکول يوه شاعرانه باته ده. انفرادي هڅي خودډېربري ستايني وړدي مګرکافي په هيڅ ډول نه دي. ترڅوژبه له تاداوڅخه کره نه سي ، له ښوونځي څخه کره ژبه ونه ښوول سي ، په ښوونځي کي بيا ددولت پروګرام ورته عملي نه سي ، ژبه کره کېدلای نه سي. اوس به سمدلاسه هغومره ګوله اخلوچي هضمولای يې سو ، چي يوه موهضم کړه بله به اخلو. داکه کلونه نيسي، که لسيزي ، که پيړی. چاره نسته .

که مود"کډي مي باريږي ، زوی مي راملاکړه" فارمول پرتطبيقاوه ، دغسي ژبه به ځيني جوړه کړئ لکه دانن چي يې په راديوګانواوانترنيټ کي اورئ اولولئ يې .
وماعليناالی البلاغ .

دمعياري ژبي عاميانه درک

دمعياري ژبي عاميانه درک
اولهجوته په سپکه سترګه کتل
دايومنفي بهيردئ ، چي زه بېربېرم خدای مه کړه تاداوېي پرتعصب باندي ولاړنه وي. ددې بهيرلارويان دمعيارله پاره يوازي يو محک لري اوهغه دپښتوپه مرستندويو فعلونوکي په) شين (د(سين) باندي اړول اوپه هغه پوري اړوند تلفظونه دي. که چاداکار کړی وي ، ژبه يې پرمعياربرابره ګڼي ، نورکه يې هرڅه بلاوبتراوله ګرامرڅخه سرغړوني کړي وي ، دهمدغه يوه محک په خاطرورمعاف کېږي.
دې بهيرڅه د پاسه نيمه پيړی دافغانستان پرمطبوعاتو اوميډيا باندي واکمني چلولې ده. ددې منفي بهيرله املې ډېرمستعد اود خورا ښه ميکرو فونيک آوازڅښتنان پښتانه په کابل راديوکي دويانډی له حقه بې برخي سوي دي ، دډېرښکلي آوازلرونکي محلي سندرغاړي د خپل هنر دښوولوله حقه محروم سوي او ورپسي مايوس سوي دي او هغه هم په دې مضحک دليل چي د(ږغ) لغت يې دتاريخي انتخاب په حکم د مورله غېږي څخه د(غږ) په شکل زده کړی او اوريدلی نه و . (۱ (
ددې منفي بهيرلارويان په نظراوخبروکي داسي ښيي ، چي ګويا دوی ليکنی پښتويوه کول غواړي خوپه عمل کي يې دخلکوپه خولو کي دژبې دبدلولوناکامه ،بې معنا اوبې منطقه هڅه پيل کړې ده .

دې منفي جريان پښتوژبې اوپښتنوته ډېرتاوانونه رسولي دي اوکه يې مخه په يوه سالم اوټول افغاني تدبير ونه نيوله سي ، لابه يې نورهم ورسوي. دهمدغه منفي بهيرپه وړاندي دفاعي عکس العمل هم د پښتنوپه ګټه تمام سوی نه دئ اومنفي انحرافات يې زېږولي دي چي د اندېښني وړدي.
علامه رشاد(رح) دګوربت مجلې له خبريال سره دمرکي په ترڅ د مرکه چي ددې پوښتني چي"دسيمه ييزي لهجې د کارولوپه اړه موخه نظردی لکه ځيني ليکوال وشول فعل مشتقات په سول ليکي، داچي په ګڼ شميرځايونوکي ټکرمنځته راولي،لکه(وسول) چي اوريدونکي يې کيدای شي (سوځېدا) وانګيري ،ښېنه غوراړم تاسي هم دهمدې لارې پيروي کوئ" په جواب کي داسي ويلي دي :
"داسي ملتبس کلمات خوپه ژبه کي خوراډېروي. ددې مانادا سي نه ده چي وسول. ددې صحيح تلفظ خووسوځل دی. نوپه هغه شکل دي يې راولي بيابه له دې التباس څخه خلاص وي(۲) . امامسئله داده چي دلته تاريخي سلسلې بايدسرې په نظرکي ونيسي. کوم وخت چي

فیصلې سره کیږي ، هغه وخت پردې مفصل بحث په کار دی. نو د لهجاتو قطعي ترک یا بیخي ترک دا په هیڅ ژبه کې نه سته ... دا مسایل په ګرده دنیا کې سته. د دنیا په ګرده ژبو کې سته. بحث دې وربانديِ وسي او دې ته په کرکه کتل ښه کار نه دی ، مناسب کار نه دی.
(وسول) څوک لیکي ، ودې لیکي ، (وشول) څوک لیکي ، ودې لیکي ، (وشي) څوک لیکي ، ودې لیکي او (وسي) لیکي ودې لیکي.
ولې دا باعث د اختلاف نه ګرځي. موږ تا سې د غه او س فارسي چې وینو دې فارسي کې څومره تفاوتونه سته په لیکنه کې سته او یو ازې فارسي نه ده په نورو ژبو کې هم همد غه اختلافات موجود دي (۳ . (نو د غو ته دومره په اهمیت کتل زما په فکر لږ څه تنګ نظر ښیي ٌ (۴ . (
کله چې د نورې نړۍ په راډیو ګانو کې د پښتو پروګرامونه د سیاسي انګیزو په تونګ د د غه منفي بهیر تر اغېزو تلې پیل سول ، نو ځینو پښتنو ته په خپله هغه ژبه باندې دویاندی او کارموندلو زمینه برابره سوه ، چې د مورله غېږې یې زده کړې وه . خو په هما غو پردېسو موسسو کې هم کله کله د د غه منفي برداشت پلویان د خپلو پښتنو رونو د کار او زیار مخه نیسي.

)۱ (پروین فیضزاده ملال په دې برخه کې خورا ترخه حقایق بیان کړي دي . وګ : ښکلا مجله ـ ۳ کال ـ ۲ ګڼه ـ ۱۲۴ مخ
)۲ (داوسنۍ کره لیکنې التباسونه ما(هوتک) د همدې کتاب په (۱۱۲ مخ) کې راوړي دي ، د معیار محتسبین بیا په هغه کې رې نه وهي .
)۳ (دا اختلافات د همدې کتاب په (۲۹ ـ ۳۱ مخونو) کې ولولئ.
)۴ (وګ : ګوربت مجله لومړی کال ۲ ګڼه ـ ۲۵ مخ .

د کره لیکنې پښتو د اوسنۍ هڅې

د کره لیکنې پښتو د اوسنۍ هڅې
د نه تطبیق اوله هغې سره د مخالفت عوامل څه دي ؟
انګرېزي ژبې د معیاریت له پاره زاړه دیني متون (ټکستونه) درلودل ، عربي ژبې هم درلودل او ځینو نورو ژبو هم. ارواښاد علامه رشاد وایي ٌ عرب که مثلاً د قریشو لهجه غوره یا معیاري ګڼي هغه خو قرآن پکښې نازل سوی دئ اما په پښتو کې خو داسې یو متن موږ نه لرو چې هغه دې تقدس هم ولري او هغه دې دومره جامعیت هم ولري او د هغه تلفظ دې یا د هغه لیکدود دې موږ ومنو �ٌ (۱) ځکه نو کله چې د دې ژبو د معیار اړتیا منځ ته راغله ، د غوز رومتونو د معیاري ژبې دیوه تاداو په توګه ستررول ولوباوه. خو په پښتو کې موږ زاړه دیني متون نه لرو. د خیرالبیان متن خو د روښان پیر په ژوند کې لادروېزه خپلو داورلمبو ته اچاوه . تر لسمي هجري پېړۍ وروسته چې نورا دبي کلاسیک متون را پاته دي ، په هغو کې د خطا نوله خوا لاسونه وهل سوي دي . د هغو لهجې ،د جملو جوړښتونو ته د خطاط له ذهنیت سره سم تغیرورکړه سوی دئ (۲).ځکه نو د معیاري پښتو له پاره په د غه مشخصه برخه کې د نورو هیوادو د ژبپوهانو پرپلو باندې ترمزله رسیدلای نه سو. موږ باید د پښتو په برخه کې خپله مشخصه اوډ ژبې او د هغې د ویونکو له عیني او واقعي حالت سره سمه لار واخلو. لکه وړاندې چې موخوواره ویلي دي ، پښتو د پښتنو له ژوند څخه سیوا په خلاکې مطالعه کولای نه سو . دا خبره د لمر په شان یو حقیقت دئ چې پښتو د خپلو ګاونډیو ژبو په پرتله وروسته پاته سوې ده اود پوهاند دوکتورزیار دا خبره د کاني کرښه ده چې ویلي یې دي ٌ د پښتو د فرهنګي سیالۍ کمزوري اوو روسته والی د خپلې وروسته پاتې ویونکې ټولنې پایله ده. د دې جرړه باید په اړوند ټولنیزبشپړتیایي بهیر کې ولټو او هغه دا چې د یو لړ تاریخي ـ جغرافیایي او نورولاملونو پربنسټ پښتنې ټولنه په یوه وروسته پاتې مخ ځمکوا کې ټولنپیر(فورماسیون (ټېرنې پېر کې (۳)ځنډېدلې پاتې او یوه برخه یې چې ځمکوا کې (فیوډالي) هغه ته رسېدلې ، بیاهم تر ډېره پښه پرځای پاتې شوې ، نو په دې توګه پښتانه له هندي او اریاني (پارسي (خپلوانو او ګاونډیو سره په هیڅ ډګرکې د سیالۍ جوګه شوي نه دي او په ټولیزډول تري لږ تر لږه یو ټولنیزپړاو وروسته دي .... (۴) دې اودې ته ورته نورو عواملو نه یوازي دا چې پښتانه یې له خپلو ګاونډیو څخه ٌ یو ټولنیزپړاو ٌ وروسته پاته کړي دي ، بلکې د هغوی د ژبنیو ګړودو تر منځ اړیکې یې هم سره لیرې ساتل سوي دي . د پښتو د بېلا بېلو لهجو ویونکي ان تر دا نزدو کلونو پورې لا هم یو د بل په ژبه باندې په پوهېدلو کې جدي ستونزې درلودې. د یوې پښتو د منځ ته را تګ له پاره د هغې د ویونکو تر منځ یووالي اونزدېکت ته اړتیا سته . هر کله چې د غه ارمان تر سره سي بیا به د ژبې دیو کېدلو له پاره یوه کوچنۍ هڅه هم ډېر کار ورکولای سي. د ژبې د ویونکو تر منځ نزدېکت ځانته مشخصه ټولنیزه او اقتصادي زمینه غواړي. د ټولنیزا او اقتصادي ژوند په یوه مشخصه مرحله کې د غه راز نزدېکت ممکن کېدلای سي. د غه ټولنیزه او اقتصادي مرحله ځینو پوهانو د سرمایه داري نظام ټینګښت بللی دئ او د ژبې د معیاریت خبره یې د د غه راز یوه نظام په سته والي کې ممکنه او عملي ګڼلې ده چې تر ډېره ځایه یې خبره د منلو وړهم ده (۵. (
لکه وړاندې چې مې اشاره ورته وکړه ، پښتانه درې څلورلسیزې وړاندې یو د بل په لهجو ډېر لږ پوهېدل. او س دا ستونزه لږ څه مخ پر حلېدو روانه ده. زما خپله د پوهنتون تجربه دیوه عیني او اقعیت په توګه داده چې د پښتو ژبې د ویونکو تر منځ د لهجوي اختلاف له امله له بده مرغه فاصله سته. موږ چې د پوهنتون په لیلیه کې د لومړي ځل له پاره د پښتو د بېلا بېلو لهجو له ویونکو سره د یو ځای کېدو زمینه وموندله، هلته په د غه واقعیت باندې ډېر ښه پوه سوو. هورې به موږ ته یو د بل پر ټوکو خندانه راتله. که موږ کندهاریانو به پخپلو منځو کې ټوکې کولې او ژبني ظرافتونه به مو یو بل ته سره تبادله کول ، پکتیاوال او ننګرهاریان به اریان را ته تللي و او یو ښتنه به

يې كول: دا تاسي پرڅه خاندئ ؟ دغه راز موږ يو وخت دورد ګودټوكو دا وربدلو پروخت له هم داسي حالت سره مخامخ سوو . له دې څخه ښكاري چي درې څلور لسيزي وړاندي لا د پښتنو محصلينو ترمنځ د لهجو په پوهېدنه كي مشكلات موجود ول . دا ستونزي اوس ورو ورو د حلېدو پرلور رواني دي خو مزله ته لا ډېر موږ ونه پاته دي. نو ګويا هغه شرايط چي له دې ټولو لهجو څخه ديوې معياري لهجې د راوتلو له پاره لازم دي ، لا ترا وسه پوري نسته.

دنړۍ د نورو ژبو تجربو راښوولې ده او لكه تاسي چي دانګليسي ژبي په برخه كي ولوستل ،دمعياري ژبي تر ټاكلو وړاندي بايد دهغې دلهجو ټول لغات حتى المقدور راغونډ سي. په پښتو كي دا كار خولا څه كوې ، دپښتو لهجو لغوي زېرمي له سره كتلي سوي نه دي.

دپوهاند زيار صاحب انفرادي هڅي په دې برخه كي دستايني وړدي خو كافي نه دي. كه د پښتو د ټولو لهجو له كتني څخه مراد هغه هڅي وي چي د افغانستان دژبپوهني داطلس برابرولو پروخت (۱۳۴۱ ـ ۱۳۵۱ ش) سر ته رسېدلي وې ، نو دهغو څېړنو په سرنوشت خو تر ۲۰۰۰ م كال پوري ددغي موسسې مدير ارواښاد داكټر الهام لا هم خبرنه و . ارواښاد الهام په دغه كال ليكلي دي: ".. دكابل پوهنتون دژبو او ادبيا تو دپوهنځي له ځلمو پوهانو څخه يو ټيم جوړ شو ،چې اول وروزل شي او بيا دژبو په ثبتولو لګيا شي. په دې ډله كي زيار ،اڅك او پالوال هم برخه لرله. دې ډلي ... دژبني ګړدود يزا طلس دتدوين لپاره يې ښايسته ښه مواد ثبت كړل. په آخركې دغه مواد يونسكو ته وسپارل شول چې دافغانستان دآرياني اطلس ورڅخه تدوين او بيا خپور شي .خوله بده مرغه ترا وسه پوري دهغه څرك ماته ونه لګېده .")

۶ (دارواښاد الهام دغي پوښتني ته پوهاند زيار په حاشيه كي كښلي دي چي" دغو پوښتنو غبرګون دكتاب په متن كي دئ. ددغه اطلس دپروژې يو بل فعال غړي ډاكټر پالوال خولا دغه مواد كافي هم نه دي بللي . ده څو كاله وړاندي داسي ليكلي دي: "... دغه دسره او مستندو ليكنو له پاره كافي ځكه نه بولم چي يو خو يو دژبپوهني موسسې غړي ددغي وظيفې دصحيحي بشپړوني له پاره پوره نه وه تربيه سوي. دوهم ـ دوی په لازمه موادو او وسايلو مجهز نه وه. دريم ـ مم هغه دپوښتنو كتاب (Questionery) چي دموسسې غړو كارځني اخيستي دايران له پاره ترتيب سوی و نه دافغانستان له پاره. څلورم ـ كه څه هم دافغاني ژبو داطلس پروژه ديونسكو له خوا څخه حمايه كيدله مګر بيا هم د موسسې دغړو له پاره دكار او سيدني او حمل ونقل مصارف او نور تسهيلات برابر سوي نه وه. ځكه نو په نامساعدو شرايطو كي دصحيحو او مستندو كار و غوښتنه يوه غلطه توقع ده." (۷) ماله ارواښاد پوهندوی نوراحمد شاكر څخه اورېدلي وه چي ددغو څېړنو يو متن دكابل پوهنتون دژبو او ادبيا تو پوهنځي په الماريو كي ده پخپل لاس قلف كړی ساتلی و. پوهاند زيار صاحب اوس په دغه ترخه حقيقت خبر كړو چي دغه دلسو كلونو د كار ثمره دحزب وحدت په لاس د كابل دجنګو پرمهال داو رپه لمبو كي لولپه سوه او ډاكټر زيار صاحب يې كله كله چي موقع ورته ميسره سي د سويس دهيواد له كاپۍ څخه ګټه اخلي (۸) په هرصورت دمطلب خبره دا ده چي ددې ټيم دكلونو زيار او زحمت ثمره لا ترا وسه د سويس له الماريو څخه راوتلي نه ده او په پراخه توګه عامه استفادې ته وړاندي سوي نه ده. هرچاته دسويس دتګ امكانات نسته چي استفاده ځني وكړای سي. دپښتو لهجو څېړنه كه سوې هم ده نو دجوړښتو) (structures شكلونه به يې په انفرادي توګه ثبت سوي وي. دلغوي پانګي ثبت خو لا ترا وسه په كړوغا ړوو لا ړپاته دئ. كه څوك دا ادعا كوي چي دلغوي پانګي ثبت هم بشپړ سوی دئ ، دا نو تر يوې شاعرانه غټبازۍ په ها خوا بل څه نسي ګڼل كېدلای.

پوښتنه دا ده چي ديوې پښتو او يوه ليكدود له پاره هڅي ولي ځای ته نه رسېږي ؟ ولي يې مخالفين پيدا كړي دي ؟ هرومرو څه خبره سته .خامخا ځيني عيني او ترذهن دباندي علتونه موجود دي چي ددغي مخلصانه هڅي په لاركي خنډ لوېږي. ددې پوښتني جواب په دې ساده استدلال كي نسي موندل كېدلای چي له نوي بدلون سره تل زاړه عنعنه پال مخالفت كوي. دا راز استدلال تر علمي تا د اوزيات پرسياسي بنسټ ولاړ دئ. دپښتو ديوه واحد ليكدود او واحدي ژبي له پاره خود چا خبره زاړه دود پال پرلويه لار ايله كړئ ،حتى په نوې پوهنه او ژبپوهنه سمبال كسان لا پريوه لار روان نه دي او دمعياري ليكنۍ ژبي پر ټاكلو باندي په يوه خوله نه دي. ښاغلی زيار صاحب پخپله وروستۍ مركه كي وايي چي دوی يو پروسيجر دمرحوم حبيبي او مرحوم خادم او ډاكټر دولت محمد لودين په ګډون لا سليك كړ خو خادم صاحب" بيا مخالف شو او ويې ويل چي زه دحبيبي صاحب او دده د پيروانو لار په رسميت نه پېژنم او بغاوت يې وكړ ..."

(۹)حقيقت دا دئ چي زموږ دمشرانو استادانو علامه رشاد ، ارواښاد روهي ، مرحوم الهام ، ارواښاد شاكر ، مرحوم عطايي ،رفيع ،ډاكټر پالوال ، او نورو ليكنۍ ژبه له هغي ژبي سره چي موږ ته دمعيار په نامه راښوول كيږي ، له مځكي تر اسمانه توپير لري او حتى پخپلو منځو كي هم يو له بله سره فرق لري. دا پوهان چي ما يې تاسي ته نومونه وړاندي كړل ، ټول دژبي خواخوږي او پرپښتو مين كسان وه او دي. زما خپل استنتاج دا دئ چي ددې لاري اصلي خنډ پخپله دپښتو ژبي او پښتنو په اوسني ټولنيز، اقتصادي ، قبيلوي او سياسي حالت كي دئ ، دې كار ته د پښتو او پښتنو په نه امادګي كي دي. هغه راز آمادګي چي ما يې د نورو ژبو په برخه كي يادونه وكړه. له دې بنيادي عامل سره چي نور واړه او كوچني عوامل ملګري سي نو بيا د ريشا صاحب په اصطلاح" خبره ښخي غړكه سي".

تاسي وړاندي ولوستل چي په انګلستان كي دباسوادو خلګو د فيصدۍ په پام نيولو سره لا هم د ستنډرډ ژبي د خوځښت هڅي چي له ۱۴ ـ ۱۵ ميلادي پېړۍ څخه راپيل سوي وې ، ايله د ۱۹ پېړۍ په سركي دنسبي برياليتوب او عموميت مرحلې ته ورسېدې. خود پښتنو د عمومي بېسوادۍ په سته والي او د بې ثباتو حكومتو ، انقلابو او پاچا ګښتيو په موجوديت كي څرنګه ادعا كولای سو ، چي دپښتو له پاره د معيار انفرادي هڅي دبري لوړ پوړ ته رسېدونكي دئ .

په كوچنيو او ړخكي عواملو كي يو عامل پخپله ددغه خوځښت د لارويانو په عمل او كړو كي پروت دئ ، پخپله په پوهاند صاحب

زيارکي پروت دئ، چي ددغه حرکت موسس او تيوريسن دئ. (۱۰) پوهاند زيار صاحب دخپلو عقايدو او نظرياتو پر سموالي باندي دومره ډاډه دئ ، چي حتی ديوې سالمي مشورې دمنلو له پاره لاهم تيارنه دئ. دی خپل ځان ته ټاکلي اصول او خپل استنتاجونه دکاڼي کرښي بولي. پوهاند الهام په دې برخه ډېره محتاطانه اشاره لري او ليکي ٌ زيار... په ډېرو برخوکي په خورازيات باور او ټينګار غوڅ حکمونه کوي او ښايي کومه ورځ دی پخپله هم يوځل بيا پرې کتنه وکړي.ٌ) ۱۱ (پوهاند زيارصاحب په دې برخه کي دوستانه انتقاد ته لاٌ غاښ ماتونکیٌ جواب ورکوي. زه ددوی دغه عادت ددوی پر سياسي او ايډيالوژيکي تفکر باندي تاوانوم . زيارصاحب په سياسي لحاظ په يوه داسي ايډيالو ژيک محيط کي راښکېل سوی و ، چي په ليکنیٔ ژبه کي يې د سختو او حتی

پاروونکو جملو او عبارتو کارول ، له طبقاتي دښمن سره دنه پخلا کېدني مضبوط دليل ګڼل کېږي او په محاسنو کي يې شمېري. پوهاند صاحب زيارله دغي ايډيالوجۍ سره خپل عقيدتي اړيکي هيڅکله هم پټي کړي نه دي او تل يې په زغرده بيان کړي دي. دا ددوی د سياسي زړه ورتيا لوی ثبوت دئ خوله بده مرغه يې ددوی علمي دريځ ته زيانونه رسولي دي. ددغي ايډيالوژۍ په ادبياتو کي د ټولو نړيوالو نورمونو پر خلاف ، د سياسي مخالف له پاره دٌ ځنځيري سپيٌ لقب ورکول رواڅه ، چي د ستايني وړ کاردئ. دوکتورزيارد خپلي معياري ليکنیٔ ژبي د منځ ته راوړلو د حرکت مخالفان هم په دغه شان ادبياتو وهل او ټکول. ددوی له يوه جوړ سوي لغت سره چي چا مخالفت کړی دئ ، دوی يې په مقابل کي غاښ ماتونکی جواب ورکړی دئ. دوی پخواني مشران پوهان په انک (توهين)سره دو دپال و بلل او له دودپالو سره يې شعارٌ وړاندي د نوي دورانسازه .... پرلورٌ ورکاوه . له دودپال څخه بـه خلکو دٌ مرتجعينو او رجعت پسندوٌ معنا اخيستله. پوهاندصاحب په يوه مرکه کي چي په کتابي شکل چاپ سوې ده ، ددغو مخالفو دانشمندانو په باب ډېر زياتی کړی دئ چي وايي: ٌ کاروان به تيريږي او سپي به غپيږيٌ (۱۲ (

ديوې پښتو !خوځښت هغه وخت خپل علمي ارزښت له لاسه ورکړ، چي د ثور انقلاب په ارزښتونو کي وګڼل سو . دا هغه وخت دئ چي پر هيواد باندي دکمونيستي او سوېټيستي استبداد ډاروونکي څپې مسلطي وې. له هر انقلابي عمل ?سره مخالفت له سرسره لوبې وې. دا مخالفت که د سرپه زيان تمام سوی نه وای نو لږترلږه خوله وظيفې څخه د برطرفۍ او له بې سرنوشتۍ سره د مخامخ کېدلو په بيه هرومرو تمامېدئ. ددغي واهمې اغېزه وه ، چي پوهاند ډاکټرالهام لا د مقاماتو د ترټني له ډاره ځان په ٌ ذهني کارګرانوٌ کي وشمېره (۱۳)چي زما يقين دئ پخپله دالهام مرحوم په نزد به هم يوه بازاري سياسي اصطلاح وه. دژبي د معياري کولو له دغي مشخصي انقلابي هڅي سره د پښتنو پوهانو ستر غير ګوندي اکثريت مخالفت ډوله ملاحظات درلودل. دغه وخت له بده مرغه دهيواد علمي مرکزونه له صلاحيت لرونکو مقاماتو څخه خالي سوي وه. اروابناد حبيب الله تږی ، استاد شپون ، ډاکټر پالوال دمهاجرت لاره اخيستې وه. علامه رشاد د ثور انقلاب له شامته په نامردۍ سره تقاعد ته سوق سوی و. له علمي مرکزو څخه ليريتوب او هغه هم دبې وخته تقاعد په نامه،علامه مرحوم دځان په حق کي ناحقي ګڼله او دې کاردونه ځورولی و ، چي ډېر کلونه يې له خپل نامه سرهٌ متقاعد پوهاندٌ کيښ. اروابنادروهي که څه هم دهيواد خپلواکۍ ته ګواښونو سخت ځوراوه ،خونه يې غوښتل له انقلاب سره په مخامخ مخالفت کي ودرېږي. د پوهنتون غيرګوندي استادانو هسي شپه سبا کوله. دژبپوهني پرډګر يوازي پوهاندزيارپاته و او له هغه سره د انقلابي دولت ټول امکانات او مساعدتونه ملګري سول او له هغو څخه په استفادې سره يې د معيار کورنګي ته پونده ورکړه.دا حرکت يوازي او يوازي پرفردي اراده ولاړ حرکت و او دهغه وخت صلاحيت لرونکو مشرانو پوهانو ټولو ورسره ليکلی او ناليکلی مخالفت څرګند کړی دئ .

خود انقلاب ځواک دچا مخ نه کاته او نتيجه دا سوه ، چي پر پښتو خوارکۍ باندې دانابللی مېلمه وتپل سو. دا چي اوس دهغه له پاره تاريخي سوابق جوړېږي او د پخوانيو ژبپوهانو نمونه اخيستل کېږي ، دارو ابناد الفت او نورو مشرانو له خولې دموافقې په باب نقل قولونه ليکل کېږي ، ټولي هغه افتراګاني دي چي مفتري به يې خدای ته ور وړي.دا افتراګاني هغو هڅو ته ورته دي لکه د پټې خزانې مخالفينو ، چي دعلامه حبيبي ، استاد کامل او نورو مشرانو ترمړيني وروسته را منځ ته کړې وې. زما يوه ساده پوښتنه دا ده چي که دغه ژبپوهان د چا خبره ددې نوي جوړي سوي پښتو پلويان وه ، نو يې بياولي همدا ژبه نه ليکله. ددغو پوهانو او ژبپوهانو دليکنۍ ژبي په خوند خوڅوک مړېږي نه. تاسي داڅو عبارتونه وګورئ :

اروابناد بينوا په هغه ژبه ليکنه کوي ، چي دده خپل پښتانه يې په ورځنيو خبرواتروکي کاروي. تاسي دده دالاندي متن ولولئ:

ٌ د پخوانو پښتنو دعامي طبقې او غريبانو خوهمدوني دلاسه وسوه چي پښتو يې د زمانې د هر راز طوفاني هرج و مرج څخه په خپلو سينوکي وساتله او تردې وخته يې راورسوله. په سووسوو اورژبي شاعران پکښې پيدا سوه او د خپلي ژبي ادب يې ترخپله وسه پوري ، د نورو په زروکالو روزل سووژبو له ادبه سره تقريباً ځنګ پرځنګ ودراوه . که څه هم دوی شاهان نه وه ،مګربيايې هم خپل دغريبۍ په کورکي دملي پانګي زياتولو دپاره رازراز(پټې خزانې) راغونډي کړي دي ، چي اوس يې کله د سليمان ماکوله کيرډۍ څخه نيمه چپاوسوې خزانه راباسي او کله دمحمد هوتک پر(پټه خزانه (چي د پښتو د هرراز مرغلرو ډکه ده پيښيږي ....ٌ (۱۴) په دغه پښتو متن باندي به د معيار محتسبين هرومرو دسيمه ييزي لهجې نوم کښېږدي، خوزما پوره باور دئ ،چي د پښتو د هري لهجې ويونکي ته په زړه پوري دئ او خوښيږي يې .

دارو ابناد استاد ګل پاچا الفت پښتو خود) خو) ځای نه لري. سرتر نو که دا ولس پښتو ده او ټول پښتانه چي يې ولولي ، هرومرو به ژبې پر ټکوي. دا يوه نمونه به يې ولولو:

"د انسان په وجود کښې دوه شيه ډېر عزيز معلومېږي چې يوه ته زړه او بل ته دماغ وايي. له دماغ نه علم او فلسفه پيدا شوه او له زړه نه شعر او ادب.
اروپايان زړه د عواطفو او نفسي احوالو ځای ګڼي، مسلمانان د ايمان او عقيدې ځای ته زړه وايي. صبر، رحم، کرم، شجاعت، سخاوت دزړه کار دی. عشق او مينه په زړه کښې وي شعر له زړه نه الهام اخلي او له زړه سره کار لري .... دعواطفو ور زل د زړه کار دی او شعر ته دعواطفو او احساساتو د ظهور او تجلياتو کوه طور وايلی شو .... همدغه عواطف او احساسات چې د شاعر له زړه نه الفاظو ته رانقل شي شعر ترې جوړ شي او په زړونو اثر کوي". (۱۵)
علامه رشاد خولکه پخپله چې د روند او متين شخصيت و، ليکنه يې هم درنه او په عين درنښت کې بيا (که يې د معيار محتسبين په سيمه بيز تورونه کړي (خوږه ده. راځئ چې و يې لولو:
"په نړۍ کې دريابونه ډېر دي او په هغو کې د کښتيو څه کمی نسته. زه چې ګورم په دغو کښتيو کې د پښتنو کښتۍ يوه خښمېدلې تند باد پسي اخيستې ده او په ډېره تيزي سره يې د ناب ودۍ د ګرداو لورته پورې وهي. زموږ د درياب د اوبو پر مخ نوري کښتۍ هم ليدلې کيږي خو هغه دې توپاني بلانه دي پسې اخيستې. زه نه پوهېږم چې د پښتنو په کښتۍ کې د امقناطسيت څنګه پروت دی چې زموږ د درياب له هري غاړې څخه هر توپان چې پيدا سي وخپلې خواته راکشوي. زما په خيال کېدای سي توپانونه د پښتنو پر بلاوهلې کښتۍ مين وي او له هره يې بادبانو مچولو ته په ډېره لېوالتيا راداڼگي.
آد پښتنو خواخوږو! بلاموو اخلم ليخي راوغړئ او پايڅې رابډ وهئ، يوه ډله د بدبختۍ د مقناطيس په لټه کې سئ که مو ومو ند د درياب تل ته يې ارتاو کړئ چې بيا د نړۍ مخ ونه ويني، بله ډله د کښتۍ هغه بادبانونه وشکوئ چې د توپان بلا پر مينه ده. (۱۲)
اروانباد کانديد اکاډميسن سرمحقق محمد صديق روهي چې کله يوه علمي موضوع لاهم بيانوي، ژبه يې پرچانه درنېږي. تاسي دده د ليکنۍ ژبې جوړښتونو ته فکر وکړئ چې څومره روان دي: "ميتود په اصل کې د ·ميتودوس) په ښه يوناني کلمه ده چې په لغت کې طرز العمل (د يوې چارې د سرته رسولو طريقې) ته ويل کېږي. په عربي – دري – پښتو ژبو کې د ميتود په ځای د اسلوب، طريقې، روش، دود کلمې هم استعمالېږي. ميتودو لوجي د ميتود پوهنې معنی لري. ميتودولوجي د فلسفې يوه څانګه ده چې په عام ډول د علم او په خاص ډول د هرڅانګې علم د څېړنې منطقي اصول بيانوي." (۱۷). دژبې رواني يې له دې امله ده چې د سوچه توب ناروغي ورلوېدلې نه ده. دافادې له پاره يې دخيل غير پښتو لغتونه کار کړي دي هم يې مطلب په ښه توګه په بيان کړی دئ او هم يې دژبې خوند په زيات کړی دئ.
اروانباد پوهاند حبيب الله تږی هم د مطلب ادا ينه د لغاتو ترسوچه توب نه قربانوي. دی ليکي: "کوم څېړونکي او مولفين چې وايي ترکي خلجيان دزابلستان په ځايي خلکو کې منحل شوي او په نهايت کې په پښتو غلځيانو بدل شوي دي هغوی په حقيقت کې د اخبره تصديقوي چې لږترلږه د دوهمې او دريېمې هجري پېړۍ په حدودو کې وزابلستان ځايي او سېدونکي پښتانه وو، ځکه جهان نامه وايي چې ترکو خلجيانو خپله ژبه بايلوده او د زابلستان د ځايي او سېدونکو ژبه يې زده کړه. که ترکو خلجيانو د زابلستان د ځايي خلکو ژبه زده کړې وي، که د غلځيانو ژبه تر اوسه پښتو وي او غلځيان او خلجيان هم سره يو شی وي، نو د خلجيانو د مهاجرت په وخت کې به دزابلستان د ځايي او سېدونکو ژبه هرو مرو پښتو وه. که نه وي نو نه بايد خلجيانو پښتو زده کړې وي او نه بايد د غلځيانو ژبه پښتو وي.")
(.۱۸
داروانباد پوهاند دوکتور محمد رحيم الهام ژبه هم د دخيلو لغاتو پر مخ خلاصه ده: "په همدې ترڅ کې د انستيتوت ترجوړېدو مخکې او وروسته ډېر کسان د عصري ژبپوهنې د زده کړې لپاره بهرنيو هيوادو ته لېږل شوي وو او وليږل شول، چې په هغو کې عبد الاحد ياري، نور احمد شاکر، حبيب الله تږي او ما پخپله په امريکا کې، عبد الحکيم هلالي، لودين، پولاد، ماه ګل، په شوروي اتحاد کې، اڅک په هندوستان کې او زيار په يورپ کې د ژبپوهنيزو علمونو لوړې زده کړې ترسره کړې.
داخلک په هيواد کې د ژبپوهنې په بېلابېلو څانګو کې په تدريس، تحقيق او ترجمو بوخت شول او له خپلې وسې سره سم يې کم يا زيات علمي خدمتونه وکړل. د تږي او زما توجه او تمرکز به زياتره پر عمومي تشريحي ژبپوهنه باندې او تدريس موکاوه ...." (۱۹) په دې لنډ مثال کې تاسي وينئ چې اروانباد الهام مطلب په ډېره روانه ژبه بيان کړئ دئ.
د (تحقيق، تدريس، ترجمو، توجه، تمرکز ،...) لغتونه يې پيريان پر ستر ګونه دي راغلي. ځکه نه دي راغلي، چې دی پوهېدئ چې د دخيلو لغتونو ادې او باباچې د هرځای وي، خو چې ژبې ته ننوتل، د هغې ژبې خپل مال ګرځي او په استعمالو يې څوک نه ګناهکار کېږي.
د استاد شپون نثر خو بيا په بل لاېزار کشش لري. زه پکښې ورک وم چې کومه برخه يې انتخاب کړم، اخرمي د (ګټيالي) له اول مخ څخه اوله برخه راواخيسته:
"داد کا پرشی لانه وراغلی او هرشی هماغسې و چې پلرونو راپرينښی وو. غم ښادۍ ټولې آشناوې هسې نه وچې دنيا ګل و ګلزار وه خو موږ ور سره روږدي وو، قادر او حاجي زرداد لاهم خپل سودونه خوړل؛ شاه محمد دوکاندار لاهم چې مې تللې دړه يې وهله؛ موږهلکانو لاهم دګاونډو دهقانانو د پاليزنه خټکي غلا کول؛ کوډګرې او فالبينې لاهم خورجينې په شاکورپه کور ګرځېدې؛

دکلوملایان لاهم دکوندو او هلکانو سره پرتوګ ښکلي ګیرکېدل. خو هرڅه پرخپل ځای وو او که چاشکایت درلود نو دخپلي ټنډې او تقدیرنه ورپېښه شوې وه ....ٌ

پوهاندزیارصاحب چي دخپلي جوړي کړي ژبي پرخلاف لیکنه وکړي نو دهرچا لپاره ډېره خوندوره، محاوري ته نژدې او کره وي لکه دالاندي مثال چي ما په تصادفي توګه رااخیستي دئ:

ٌاستادحبیبي ددغه لرغوني فرهنګیالي هیوادد یوه پیاوړي پوهاند ، لیکوال ، څېړونکي او مؤرخ په توګه خپل ټول ژوند همدا راز علمي څېړنواو پلټنو ته وربښلی او څنګه چې (لټونکي موندونکي دي) نو د داسي ډېرو پټوخزانو پر را برسېرونه بریالی شوی هم دی. د غوریانو ، سوریانو ،لودیانو ، لویکانو ، دسوات او کونړد امیرانو او داسي نورو افغاني او بیا پښتنو واکمنانو او سوبمنانو برسېرونه او پېژندنه یې ددغوخبروڅلاندي بېلګې او ساري بلل کېږي.ٌ(۲۰ (خو چي دکره ژبي لیوالتیاورولاړه سي ، نو بیاځوانانو ته پښتو ګرامر په داسي ژبه ورزده کوي ،لکه دالاندي بېلګه:

ٌپه پښتو کې کړاوون هم له پښو بیزچار او هم له رغاونیزپلوه یو مخیز آریاني دی او مرستیالکړونه ، لکه(ول ،بودن) اوشو(شدن) هیڅکله په هندي کي نه وو ،بلکې یوازې(هو) او(تها) پکې کارول کېږي. همدارنګه په پښتو کې مخکړونه یا کړوال مختاړی (فعلي پیشوند) دودلري او په هندي کې یې څرک نه لګي. په پښتو کي اوسترمهال له وسمهال کړسره د(به) وییکي په ملتیاجوړېږي ، حال داچې په هندي کې اوسترمهال له یوه ستاینومیزروستاړي چې له آره یې کړواله ده ، رغېدنه مومي (لکه کرونګا) دغه روستاړی دستاینوم په څېرنرینه او ښځینه ، یوګړي او ډېرګړی لري او اوړون مومي.ٌ یاٌ... موخه داچې پښتود پارسۍ په پرتله داوستا او زړې پارسۍ ترمینځه یو منځوال اکر یادریځ لري اود نوماوړون له پلوه په یوه زیات لرغونې پړاوکي تیکاو مومي ؛ هرګوره د کړاوړون له پلوه پښتوزیات ونجون موندلی دی.ٌ(۲۱)نو چي له یوې خوا موضوع ترخه علمي موضوع وي او له بلي خوا یې ژبه دغسي نابلده وي ، دلوستونکي اریان دي نو خدای مل سي..

له تیرومثالوڅخه به تاسي ته څرګنده سوې وي ، چي دپښتنو ټول پوهان او ژبپوهان هغه ژبه نه لیکي ،چي موږته دمعیاري په نامه را ښوول کیږي.

لکه وړاندي چي مي وویل ،دژبي دمعیاري کولوله هڅي سره مخالفت هغه وخت زیات سو چي داهڅه دثورانقلاب له ارزښتونوسره وتړل سوه. ماته په لومړي سرکي داسي ښکاریدله چي له دې حرکت سره دمخالفت اساس به هغه دچاخبره لهٌ علي سره محبت نه بلکي له معاویه سره دښمني ويٌ خوورو سته مي پښتوژبي ته ددې حرکت په تاوانوسرخلاص سو او دپوهانو اند ښننې راته معقولي ثابتي سوې.

لکه دثورانقلاب ددفاع له پاره چي دټولني ددانسته وو کسانو پر ځای لهٌ العوامٌ څخه کاروا خیستل سو ، دغه راز د معیاري ژبي دا اوسنی خوځښت هم له څوګوتو په شمارمحدودواومعدودومنلو لیکوالو پرته نوردخالي ذهنو پښتومینو زلمیانو پراوږوبارسو او په پر مخ بېولو کي یې له هر رازماکیاولیستي لاروچاروڅخه کاروا خیستل سوا و اخیستل کېږي. ددغوزلمیانو معصومو مغزو ته دمعیارمحک داسي تلقین سوی و ، چي که چا دپښتو افعال(سو ، سي ، ....) پـــــه (شو ، شي ، ....) وکښل ، ګویا معیاري پښتویې ولیکله. څرنګه چي په دغه اوسني دچاخبره کره پښتو کي شین سالاري واکمنه ده ، ځکه یې نو دمعیارپه نامه منلې ده او نوریې په ګټه او تاوان کي ری نه دئ وهلئ.کنه ، زمایقین دئ چي همدازلمي له دغي نوي راټوکېدونکي پښتو سره دان دپاسه مشکلات لري خو پرخوله یې نه راوړي .

دمسئلې یوبل خواشینوونکی اړخ دادئ ، چي پښتنانه دنژدې یوې نیمۍ پېړۍ راهیسي دیوې نامطلوبي او تپل سوي کرښي له امله تردوو بېلابېلو اقتصادي او ټولنیزونظامونولاندي ژوند کوي. دې عیني واقعیت دکرښي ددواړوخواوو پښتنو په فرهنګي او کلتوري اوژبنۍ برخه کي توپیرونه ایجادکړي او له بده مرغه په ځینو برخوکي یې توپیرونه ژورکېږي. ددې عیني واقعیت مسخه کول او پر هغه باندي سترګي پټول دمسئلې واقعبینانه چاره نسي کېدلای. دې بېلابېلو نظامو ددواړوخواوو پښتنو ته دژبنیو او فرهنګي فعالیتویو له بله بالکل جلا زمینې برابري کړي دي.داروابنادد نومیالي داخبره خوراژوره ریښه لري چي ویلي یې وهٌ هغه آزادي چي جعفراڅګزی یې په بلوچستان کي دنظامي جنرال دکلکي دیکتاتورۍ په دوران کي لري ، نومیالي یې په ټوله ژوند کي ، حتی دمعتبرۍ په حالت کي لاهم سلمه برخه په خوب نه ده لیدلې.ٌ(۲۱) ددواړو خواوو پښتنو سیاسي دلچسپیو هم دفرهنګي اوژبني فعالیت جریان ته تاوان رسولی دئ . د کرښي په یوه خواکي دپاړسي ژبي درباروا کمنۍ او په بله کي دپنجابۍ

حاکمیت پښتوژبه دفرهنګي ژوند په ډګر کي دیوې دوهمي او دریمي ژبي درجې ته راټیټه کړې ده اود ضرورت ژبه سوې نه ده. د همدې واقعیتونوداغېزې له امله په پښتو کي دیوې معیاري لیکلاري او لیکدوددرامنځ ته کېدو او پر هغه باندي دبشپړ توافق په لاره کي خنډونه او ځنډونه لوېدلي دي.دکرښي ددواړوخواوو خواخوږو پښتنو د ډېرو لسیزو په دوران کي ددې خنډونو او ځنډونو چاره بې له دې چي د مسئلې عیني او واقعي حالت ته پاملرنه وکړي ، د مېلمستیاوو د مېز د سرپه فیصلوباندي کړې ده او طبیعي ده چي اغېزه یې نه ده ښندلې .

خبري به سره راغونډې کړم او خاتمه یې به په دې عبارت بشپړه کړم: یوه ژبه چي نه ددولت په سطحه قانوني ملاتړولري او نه دملت په سطحه کي دسواد پیاوړې سابقه ولري او ترهمدانن ورځي پوري یې لا دالفبې دبشتړتابه هڅي ته اړتیا په اولیتوکي راځي نو پرهغې

باندي د نوروژبو په تقليد د معياريت جريان ازموېل او په دې ډول يې له خپلو ويونکو څخه پردی کول به له ظلمه پرته بل څه وي. زه نه پوهېږم چي د معياريت په مينه کي ډوب ليکوال د دغه واقعيت په ليدلو او کتلوکي ولي ړانده دي، چي د دوی په دغه نوې ژبه باندي د دوی خپل پښتانه باسواده پوهنتون ليدلي او ليسانسه وروڼه نه پوهېږي .

١) وګ: ګوربت مجله، هماغه کال، هماغه ګڼه، هماغه مخ
٢) د دغه راز لاسوهنو بېلګې به پر بېلګو مثالونه د ښاغلي ډاکټر پالوال په نوي کتاب" معياري پښتو" کي لوستلای سئ.
٣) (مراد يې ماقبل فيوډالي قبيلوي پړاو دئ. م.هـ
٤) (پښتو او پښتانه د ژبپوهني په رڼا کي_١٠٤ مخ
۵) (اروا ښاد الهام هم دغه شان وړاندېزکړی و چي يادونه يې په مخ کي تاسي ولوستله
٦) (پښتو او پښتانه د ژبپوهني په رڼا کي_دويم ، دريم مخونه
٧) (پښتو چاپي آثار_٢۵٩ مخ_١٣۵٧ ش کابل
٨) (ښکلا مجله_څلورم کال_دريمه ګڼه_۵٤مخ
٩) (ښکلا مجله_٤کال، ٣ګڼه ۵٠ مخ
١٠) .(دا خبري مي بايد د عقايدو د تفتيش په معنا ونه ګڼلي سي. زه د هر انسان عقيدې او افکارو ته د زړه له کومي درناوی لرم .
١١) (پښتو او پښتانه د ژبپوهني په رڼا کي کتاب ته د پوهاند داکتر محمد رحيم الهام يادونه_پنځم مخ .
١٢) (زيار_د پښتني فرهنګ يو ځلاند ستوری_١۵۵مخ
١٣) (پښتو پښويه_ سريزه
١٤) (پښتو روزنه_ ٣٩ مخ
١۵) (ليکوالي_٧٨مخ
١٦) (د علامه مرحوم له نوي چاپ سوي اثر(ادبي نثرونه، .... ،٢٠ مخ څخه
١٧) (وګ: د پښتو ادبياتو تاريخ_١٩ مخ
١٨) (وګ: پښتانه_٨٢، ٨٣ مخونه
١٩) (د پښتو او پښتانه کتاب ته سريزه_دريم مخ
٢٠) (وګ: نو موړکي مورخين ته د پوهاند زيار صاحب سريزه_دريم مخ_١٣۵٩ش
٢١) (پښتو او پښتانه.... ٧٧_٨٢ مخونه
٢١) (د پښتنو د ټولنيز تاريخ مبادي_١٢٧مخ

څه بايد وسي ؟

اوس چي د معياريت په باب زما خبري تقريباً بشپړي سوې او د دغه خوځښت په باب مي خپل انتباهات ټول بې پردې بيان کړل، پر هغو باندي به دا خبره هم ورزياته کړم، چي زه د معياري ليکني پلوی وم، پلوی يم او پلوی به يې اوسم. د رنو لوستونکو به زما په دې کوچنوټي کتابګي کي ځيني هغه لغتونه، اصطلاحات او ترکيبونه هم لوستلي وي، چي د همدې جريان په بهير کي نوي منځ ته راغلي دي. معنا دا چي زه د هغو اصطلاحاتو استعمال ته هم حاضريم چي زما ژبه او فهم يې د هضمولو وړتيا لري. زما مخالفت له هغه اسلوب او جريان سره دئ چي اوس د معياريت په نامه د پښتو رېښې ورکاږي او تاسي ته مي د هغه په معرفي کي خپل وس نه دئ سپمولئ. خدای دې وکړي چي د زړه په خبره سره پوه سوي يو. مګر دا خبره هم ترلمر راته څرګنده ده، چي نه زما پر خبره ځوک غوږ نيسي او نه زه په يکړسر د دغه اعتياد مخه نيولای سم. د دې سرکښه بهېرلاري ته راوستل د له ييزکارا و مفاهمه غواړي، مسؤلانه عمل غواړي، د موضوع په جديت سر خلاصيدل غواړي، د پټو سترګو تقليدي کارونو د ربدل غواړي .... له دې ليکني څخه زما مراد راتلونکي نسل ته خپلي غاړي خلاصول دي. ما چي دا هر څه ليکلي دي، له خپلي خوږې پښتو سره مي د ميني په جذبه کښلي دي. اوس به د همدغي ميني په جذبه خپل څو وړانديزونه درته وړاندي کړم او د (خذ ماصفا دع ماکدر) مقولې په ويلو به در څخه رخصت واخلم.

ــ د مروجو لغاتو له پاره د نو و لغاتو له جوړولو څخه د يو څو کلونو له پاره د نصوح توبه وکاږئ. همدا چي موجو ړکړي دي، در ته بس دي. پر ېږدئ چي پښتو ا ريانه په دې کي ځونه هضمولای سي. د راتلونکي له پاره که ځوک تحسين کېدل، که نفرين کېدل، همدا جوړسوي ورته کفايت کوي.

ــ که د نوو علمي او تخنيکي لغتو له پاره دلغت جوړوني اشتها د رولاړه سوه، ترجوړولو وروسته يې سمدلاسه د ټول افغان، بينوا او نورو ويب پاڼو له لاري د نظراخيستلو له پاره وړاندي کړئ. ترمشورې د مخه يې کورټ مه عاموئ. دا کار که د ننه په هيواد کي ممکن وای خو بيخي به ښه وای. هورې اوس د پښتو او پښتنو له پاره نه حمايه سته نه زمينه. دا سي لو به روانه ده، چي که يې خدای مه کړه همدا سي دوام وکړ، نه به پښتو پاته وي نه پښتانه .

ــ د(سو) او(شو) نفاق اچوونکي اورته پيک(پکه) مه وهئ . دا بهير خپل طبيعي جريان ته پرېږدئ . که يو وخت دختيځي لهجې په شان ، چي (سو) يې ترتاريخي اوژبنيو عواملولاندي په (شو) بدل کړ او لويديځي لهجې هم دې بدلون ته غاړه کښېښووله، خوترښو به لاښه سي اوکنه ، په دې باندي نه دپښتوکورورانېږي نه دپښتنو. ختيځي لهجې دغه (سين) په فرمان جاري کولو سره په (شين) نه دئ بدل کړئ. اوس هم له هماغه تاريخي تجربې څخه کاروا خلئ . که د معياري ليکني لارويان د (شين) له کاروني سره دزړه مينه لري ، نودي پرهمدې مسئله دي ډېر ټينګارنه کوي ځکه هرڅومره چي پرهمدې موضوع ټينګار کېږي ، هغومره د) سين) عمراوږدېږي. قوي اوغښتلي تلفظونه خپل کار پخپله کوي. که (شين) خپل قوت په دغه تاريخي ازموينت کي په طبيعي ډول ثابت کړ،دلويديځي لهجې هرويونکی به يې د(مورنس پاړسي وايي) په مصداق په ويلو اوليکلو باندي فخروکړي. اوکه دا نه وي نو په زورکلي نه ودانيږي.

ــ دپښتنو پرباسواد کولو باندي دي بايدزوروا چول سي. پښتو ليکنه دي ورزده سي. دهري لهجې پښتو چي وي ، پروانه لري ځکه دلهجو د هرم سربيرته يوې پښتو ته رسيږي.

ــ دپېړيو پېړيو دخيلو لغاتو په اړولو او پښتوکولو باندي مه خپل وخت ضايع کوئ مه انرژي. دغه وخت دپښتو يو بل کتاب ليکلو ته وروباسئ .

پښتو او پښتانه دخيلو لغتونه دي خوارکړي. دخوارۍ عوامل يې نور دي ، چي ماورته په متن کي څوواره مکرري اشارې کړي دي.

ــ پښتون دمدنيت په ګېڼه سمبال کړئ چي پښتو پخپله ورسره مدني او کلتوري سي . دڅټ له خوا آس ته کيزه (قيضه) مه وراچوئ.

ــ دنشراتو دبې شمېره تعدد مخه ونيسئ . لږ خپروني ډېري حمايه کړئ ، ويې ولولئ او بل ته يې ولولئ.

ــ په پښتوژبه دهري ځانګي کتابونه وژباړئ ، ويې ليکئ او خپاره يې کړئ.

ــ دمعيارپه پلمه لغتونه مه وژنئ . پرېږدئ چي پښتو ديوه مفهوم له پاره شل لغته ولري. دټولو دکارولو هڅه وکړئ.

ــ له لهجو سره مسئولانه چلندوکړئ. دې واقعيت ته ځيرسئ ،چي لهجه په پښتنوکي لا تراوسه هم دتقدس درجه لري. له مقدساتو سره بېباکي د کورپايې نړوي . دلهجو مرګ وژوندهم طبيعي جريان ته پرېږدئ. ناحقه خپل ځانونه مه په خوني کوئ.

ــ دهري لهجې ويونکي چي ياست ، دخپلي لهجې لغتونه راټول کړئ او خپاره يې کړئ . داکارهمدا ننن شروع کړئ. له لهجوي زېرمي سره که اصطلاحات (ګړني) راخوندي سي ، خودزوی زېری به وي.(١(

)١ (زه له خپلي پلرنۍ مېني څخه په فرسخوليري پروت يم. له زلميو کندهاريو څېړونکو څخه هيله کوم چي دخپلي لهجې لغتونه راغونډکړي. که ماته دمرستي اړتيا احساس سي ، زه ملاتړلی ولاړيم .

"په پښتو" يې وکاږم که" پرپښتو"

ضميمه

په دې برخه کي زه خپلي هغه ليکني راوړم چي په ببلابيلو وختوکي مي دکره ليکني او نيولوګيزمونو په باب خپري کړي دي. په دې ډول غواړم وښيم ، چي په دې

هکله زما هڅي نوي نه دي اوله ډېره وخته مي خپل نظريات او په ځينو

برخوکي اندېښني له لوستونکو سره شريکي کړي دي.په دې ليکنو

کي به لوستونکي ځای ځای پرمکررو خبروباندي ، چي

دکتاب په متن کي هم راغلي دي ، پېښ سي .

زه دهغو له بابته بخښنه غواړم .

"په پښتو" يې وکاږم که" پرپښتو"

مورږ پښتانه بايد د ډېوې مجلې احسان ومنو ،چي په دې تياره شرايطوکي يې راته په خپله ژبه او پرخپله ژبه دڅه ليکلوزمينه برابره کړې ده . په دې لړکي مي دا استاد ډاکټرعبدالرازق پالوال هغه ليکنه په ډېره علاقه مندۍ سره ولوستله چي د ډېوې مجلې ددريم کال په لسمه ګڼه کي يې دامريکا ږغ په نامه خپره سوې ده . دپښتو نشراتو په باب زما په زړه کي له ډېره وخته ځيني خبري راګرزېدلې اود ليکلو زړه مې ځکه نه سوای کولای چي يو خود چاخبره " الم نشرح هغه الم نشرح ده خو خوله د ملاعثمان غواړي" ، بل مي په ځان کي دوني بيچ هم نه ليدئ چي ددغه رازعمومي جريان په غبرګه ډې ورسم . اوس چي مي ښاغلي استاد پالوال پدل رامات کړئ نو به زه هم خپل معروضات درته وړاندي کړم. واردواره به يې له (په)او (پر) څخه راونښلوم . د دغو دوو اداتو بيځايه کارولو ځيني بېخوندۍ ، ياباید ووايم تېروتني پېښي کړي دي . په اوسنيو زياتره نشراتوکي دغه ادات لکه څرنګه چي بايد وي ، نه استعمالېږي او ځای ځای خولاداسي هم راته ښکاره سوې ده چي(پر) د (په) پرځای په ارادي توګه راوړل سوئ او په پښتو کي ديوراز نوي انکشاف رنګ ورکول سوی دئ.

"په پښتو يې وليکم"جملې معناداده ، چي دليکني ژبه مي پښتوده ، دمفاهمې وسيله مي پښتوده ، پاړسي يا انګرېزي ياکومه بله ژبه نه

ده او ٌ پرپښتويې وليکمٌ معنا داده، چي ليکنه د پښتوژبي په باب ده ، يا يې پرګرامر ، يا يې پرتاريخ او ادب يا پر نورو اړخونو رغېږم. زه چي اوس ځيني نشرات لولم زياتره يې (پر)د (په) پرځای راوړی وي. د مثال په توګه د ډېوې مجلې په همدغه ګڼه کي چي وړاندي مې يادونه وکړه ، يوه جمله داسي دهٌ ... دمغازو اولويو ځايونو ښيښې ماتول ، د ماشومانو او ښځو تښتول، په هغوتېرى كول او بيا يې وژل ....ٌ

دلتهٌ په هغوتېرى كولٌ هغه رازمعنانه ورکوي ، چي دليکونکي مراد ده . دليکونکي مراد داده چي له بې سرپرسته ماشومانو څخه په غرب کي داسي ډلي جوړي سي ،چي د مغازو او لويو ځايونو ښيښې ماتوي ، ماشومان او ښځي تښتوي او ښځو ته بيا بدنامي وراړوي ، بې عفته کوي يې. چي دغه رازمطلب بايدٌ پرهغوتېرى كولٌ وي ، نهٌ په هغوتېرى كولٌ. دٌ په هغوتېرى كولٌ دا معنا ، چي له دغو تښتول سوو ښځو څخه د نورو ښځو د بېعفتۍ له پاره کار اخيستل کېږي. يا لکه موږ چي وو ايوٌ په ښځويې غلاوي وکړېٌ ، يعني دا غله د جنس له مخي ښځي وې.

د (پر) دغه رازبېځايه کارول په هيواد کي د ننه هم رواج سوي و . کال مې دقيق نه دئ په ياد ، چي کوم و ، په پوهنتون کي په يوه علمي سيمينار کي ښاغلي زلمي هيوادمل د فاضل استاد پوهاند رشاد صاحب د مضمون لوستل زما پرغاړه راواچول . پخپله استاد سيمينار ته تشريف نه و راوړی. مضمون د رحمان بابا د مړيني د نېټې په باب نوې څېړنه وه او عنوان يې وٌ رحمان بابا په کوم کال مړدئ ؟ٌ. له دې عنوان څخهٌ رحمان پر کوم کال مړدئ ؟ٌ جوړ سوی و . د استاد مقصد خوداو ، چي د رحمان بابا د مړيني سنه وښيي چي کومه يوه ده ؟ ۱۱۱۸ هجري قمري که ۱۱۲۸ هجري قمري. خوترلاسوهلو وروسته د جملې معنا داسي اوښتې وه چي ګويا دليکوال مطلب دادئ چي رحمان بابا په څوکلنۍ کي مړسوی دئ. ٌ پر کوم کال مړٌ همدغه مفهوم افاده کوي. په داسبا چي مي استاد ته د سيمينار بيان کاوه او په ضمن کي مي د څېړني دعنوان يادونه ورته وکړه ، په خندايې راته وويله چيٌ معياري کړی يې دئٌ. خوزه پوه سوم ،چي له دغه رازلاسوهلو څخه خوښ نه و. ٌ پر کوم کال مړٌ ترکيب مي په ډېوه مجله کي هم يووار په سترګه سوی دئ چي په ناسم ډول يې کار کړی و . ما ته ديوې پېښې دوخت دښوولو له پاره د (پر)کارول هله غوره ايسي ، چي وغواړو پر کال سربېره يې دمياشتي ورځ هم وښيو . دمثال په توګه :
زه په يوزرودرې سوه شپږويشتم هجري شمسي کال ددلوي پر شپاړسمه زېږېدلی يم. دلته چي دمياشتي و ورځي خبره راغله نو(پر) کارول پرځای کاردئ. يا روسانو په يوزرودرې سوه اته پنځوسم کال د جدي پر شپږمه پر افغانستان يرغل وکړ. د (پر)نورموارد به هم راوړم. پلانی يې په توپک وواژه او هابل يې پر توپک وواژه. په لومړي مثال کي دوژلو وسيله توپک دئ. په چاړه يا سوټي يې نه دئ وژلی او په دوهم مثال کي مطلب دادئ چي توپک ورڅخه و ، غله پر پېښ سول ، توپک يې ځني اخيستی ، ده نه ورکاوه ، څويې مړکړی او توپک يې ځني واخيست . ګويا پر توپک يې سروخوړ. دا دوه مورده بايد سره بېل سي.(۱. (

)۱ (دا مقاله د ډېوې مجلې د څلرم کال په لومړۍ ګڼه (جنوري ـ ۱۹۹۷ ع) کي خپره سوه. د همدې کال په دوهمه ګڼه کي د راغلي ليک تر عنوان لاندي پوهاند زيار صاحب زما پر پورتنۍ مقاله تبصره کړې ده. ليک ته په واضح ډول د زيار صاحب نوم نه دئ ليکل سوی .

ټکي په ټکي ژباړي ـ تلفظي بېخوندي

دډېوې په تېرو دوو ګڼو کي د (نوارغزه) پرټکي په ټکي ترجمې باندي خبري سوي دي. په دې باب زما سره يوه خاطره سته چي خپله ليکنه به په همدې پيل کړم . زه چي په کابل کي وم ، د باختر اژانس په پښتو څانګه کي مي څه موده د بالمقطع اجير په توګه او بيا وروسته درسمي غړي په صفت کار کاوه . د دفترغړي ټول د پښتوژبي خواخوږي وو . مشر مو د پښتوژبي شاعر ، ليکوال او په مطبوعاتو کي د نسبتاً اوږدي سابقې لرونکی و . چي رشتيا سي ، په ترجمه کي يې خارق العاده استعداد درلود . په دومره دقت او چټکۍ سره چي ده ترجمه کوله ، زموږ ديوه هم له وسه پوره نه وه . له دې ټولو صفتو سره بيا هم د مقاماتو په نزد کړلی و ځکه چي د واکمن ګوند غړيتوب يې نه لاره. موږ ټولو په ژباړه کي يو رازبيروکراتيک او اداري خنډونه درلودل او هغه دا چي د مطالبو په ترجمه کي موٌ ميرزايیٌ هم په پام کي نيوله. هڅه مو کوله چي اداري مسئوليت ځانو ته متوجه نه کړو . دې کار ټکي په ټکي ترجمې ته اړتيا پېښوله او هغه هم په دې دليل چي که سبا چا پوښتنه وکړه پلانی ټکي ولي دا رازترجمه سوی و ؟ ، موږ به ورته وو ايوٌ چيزی که دخط بودٌ. استاد پوهاند زيار صاحب به هر وخت زموږ له ټکي په ټکي ترجمې څخه ډېر سر ټکاوه. يو وخت د(نوارغزه)له ترکيب سره مخامخ سو . د دفتر په پکتيا والو غړو کي يوه (تړانګه (پېشنهاد کړه ، ما (ترادِه) وړاندي کړه او بل يوه بل څه. يوه خولا په ټوکـــوکي (پټۍ)سمه ترجمه ورته وبلله او د(قطع نوار) مثال يې راووړ، چي ډېرموپر وخندل. دمقاماتو له څېړي څخه د خلاصون په خاطـــر بايد د (نوار)له پاره يوه کلمه پر (غزه) باندي زياته سوې وای. کنه نو سمه خبره خوداوه چي يوازي مو) غزه)ليکلې وای. په پای کي داسي سوه ،چي که به له نوارغزه سره زه مخامخ سوم ،ترادِه مي ليکله او نورو به تړانګه او وزما په خيال د ترجمې د اصلاح په وخت کي دواړه (دغزې په ناوه) اوښتل ! چي دا به بيا ترهغو دواړو لا شوډنګ و . کله کله چي به د دفتر د مشرپه غياب کي ما يا بل چا دژباړل سوي متن د سمولو چانس موندنو به يا تړانګه تېرېدله يابه ترادِه. په داسي حال کي چي(ترادِه) او (تړانګه) دواړه له يوې جغرافيايي ساحې سره راوړل ، بېخونده ايسېدل. په پای کي لکه چي (تړانګي) ميدان يووړ او يو وخت مي له بي بي سي څخه هم واوريدله. مشکل دا و ، چي له پوهاند زيار صاحب پر ته چي هر وخت به

پرموږ راګرزېدی او ګټوري لارښووني به يې راته کولې ، نورنو نه يوه ټاکلې موسسه وه چې ژبه دې کره کړي او نه هم يوه واحده مرجع . د اژانس پښتو څانګې يو راز پښتو ليکله اوورځپاڼو بيا پرخپل سر ډنګوله او بل رازژبه يې ليکله . په داسي حال کي چې د اژانس ژبه بايد تر ټولو غوره ، کره ، خوندوره او داولس ژبې ته نژدې او په اصطلاح معياري ژبه وای داځکه چې ډېرو خلکو اورېدله . د کابل راډيوويندويو به بيا د نويو کلمو په تلفظ کي پرابلمونه درلودل چې د څونا سمو تلفظونو په باب به څو کرښې وروسته وړغېږم . په نړۍ کي د مطبوعاتو ژبه تربل هر ځای ډېره کره او فهم ته نژدې ژبه وي مګر زموږ د اژانس د ترجمې په څانګه کي ، چې غړي يې ټول زماډېرصميمي دوستان او پرپښتني کلتورمين خلک وو ، د دفتر له مشراو يودوو تنو پرته چې د پښتو ژبې په ليکنه او ژباړه کي يې سابقه درلوده ، نورټول زما په ګډون غيرفني خلک وو او يوازي د ماموريت د تغيروتبديل په لړکي ياد يوې ګولې مړۍ پيداکولو په خاطرتراژانسه رارسېدلي وو . همدا علت و ، چې د مطبوعاتو په ژبه کي ښځوندي ليدل کېدله او د خلکو له ژبې څخه ورو ورو پردی کېدله . په دې برخه کي پښتو يوازي نه ده ، بلکي پاړسي ډېره پردمخه ده . او سنۍ ليکلې پاړسي خو د اولس له ژبې سره ښځي ډېره فاصله لري.

د تلفظي بدلون په برخه کي به زه يو څو کلمې د نمونې په توګه راوړم چې اولس يې يو راز او کابلي سوو پښتنو او دهغو په تقليد يې مهاجر سوي پښتانه بل راز تلفظ کوي.

دنده ـ دې کلمې دوظيفې ، مصروفيت په معنا مطبوعاتو ته له څو کلونو راهيسې لارموندلې ده . په لويديځه لهجه کي يې د (بنده)پر وزن تلفظ کوي يعني فشاريې پردوهمه څپه راوړي . د کراچې په ښار کي مي له پښتونخوا څخه دراغلو پښتنو له خولې هم ددغې کلمې تلفظ کټ مټ د لويديځې لهجې د تلفظ په شکل اورېدلی دئ . په پښتو تشريحي قاموس کي يې هم فشارپرروستۍ څپه راوړی دئ . خو د کابل راډيو دويندويو په پيروۍ يې ځيني کسان فشارلومړۍ څپې ته ورکوي او د (لنډه ـ داوږدې ضد) پروزن يې تلفظ کوي چې زما په خيال سمېده غواړي . دغه راز:

اغېزه ، خواله، وړانګه ـ داکلمې ګرده پرروستۍ څپه فشارلري . پښتو تشريحي قاموس (اغېزه) نه ده راوړې خو (خواله)ته يې پرروستۍ څپه فشارورکړی دئ . په رواج سوي تلفظ کي يې لومړۍ څپې ته فشارورکول کېږي چې ماته دکندهاريانو په اصطلاح په زامه کي خوندنه راکوي . ځکه (خواله)که دلومړۍ څپې په فشارتلفظ سي د (خوا + له) شکل اخلي ، چې (څنګ ته)معناورکوي . ((خواله مي راسه چې خواله درسره وکړم)) يعني څنګ ته مي راسه ، چې زړه درته تش کړم . ماته خوسمدلاسه ددغو کلمو په باب په کلاسيک ادب کي د څېړني امکانات نسته خو د (هربنده خپله يې کرونده) متل مي د (هربنده خپله يې دنده) په شکل ترسترګوسوی دئ .

البته داخبره بايد وسي ، چې تلفظونه مقدسات نه دي، چې بايد بدلون ونه مومي . لکه دکلمو شکلونه چې بدلېږي ، دغه رازيې تلفظونه هم پرله اوړي . خو که د تلفظ اوښتني التباس پېښاوه ، هلته نوبيا کلکه پاملرنه غواړي چې مثال يې ما په (خواله)کي وړاندي کړ.

۱۴ د سمبر ۱۹۹۲ ع

ټورنټو ـ کاناډا(۱(

)۱ (دالنډه ليکنه مي ((ډيوې)) مجلې ته ولېږل خو لکه چې د چاپ د واري ترر سېدو وړاندي ډيوه له بده مرغه خاموشه سوه او نوره چاپ نسوه .

پر پښتو کره ليکنه باندي د نيولوجيزم سيوری

د ژبې کره کول يوه اکاډميکه اړتيا ده . د نړۍ د ټولو ژبو ويونکو دا اړتيا حس کړې او ور سره سم يې د خپلو ژبو د بېلابېلو ګړدودونو (لهجو) څخه يوه سمه، سوچه، پر اصولو برابره او ټولو ته د منلو وړ ژبه را ايستلې او عامه کړې ده . د کره کولو په بهير کي د يوې ژبې وينګ (تلفظ) لوستنګ او ليکل دريو سره په پام کي نيول کيږي . تر کومه ځايه چې ما ته معلومه ده د نړۍ په ټولو متمدنو هيوادونو کي ميډيا (Media) ژبه معياري ژبه وي او د هغې له مخې وګړي خپله ژبه سموي . د پښتو ژبې کره کېدل هم د وخت غوښتنه ده او د خوښۍ ځای دئ چې دې بهير ته له تېرو د برشو پنځه د برشو کلونو راهيسې ډېر پام اړول سوئ دئ . نيولوجيزم (لغت جوړونه) د ژبې د کره کېدني يوه برخه ده . دا چې موږ ته د پښتو نيولوجيزم څرکونه د امير کروړه رانيولي تر حمزه شينواري پوري راښول کيږي، معنا يې دا نه ده چې په دغه اوږده واټن کي د ژبې د معياري کېدلو له پاره هلي ځلي کېدلې . د امير شېر علي خان، امير حبيب الله خان او امير امان الله خان په وختونو کي چې د پښتو د رواجېدني له پاره کوم تلاښونه سوي دي د ژبې د معياري کېدني عنصر پکښې کورټ نه ليدل کيږي او نه د هغه وخت واکدارانو او د پښتو ژبې خواخوږو د معياري کېدني اړتيا محسوسه کړې وه . دا د ژبې د ژوندي کېدو او بابېدو له پاره لومړنۍ هڅې وې چې موږ يې د احسان بشپړ منونکي يو . که تاسي د امير شېر علی خان د وخت پښتو نظامي لقبونه او د امير امان الله خان د وخت د پښتو مرکې ليکنۍ ژبې ته ځير سئ ،و به وينئ چې د عربي ژبې په پېښو يې پخپله ژبه کي يو لړ مقلوب اضافي ترکيبونه په پېخر سره کوترم کړي دي . پخپله د پښتو مرکۍ نوم د پښتو پر معيار برابر نه و (مرکه د پښتو) يې بلله . زما مطلب کورټ دا نه دئ چې خدای مه کړه د هغو خواخوږو هڅو ته په درنه سترګه نه ګورم . د هغوی هلي ځلي د او سنيو د لاري مشال وې او چا

خبره سعي يې مشکوري دي. زما مطلب دا دئ چي د پښتو د کره کېدني هڅي ډېر زوړ تاريخ نه لري. له بده مرغه په تېرو شلو دېرشو کلونو کي چي چا د پښتو نيولوجيزم په وړاندي خپل ملاحظات ښوولي دي، ټولني ته داسي معرفي کيږي چي ګويا هغوی د پښتو د کره کېدني په مقابل کي ټينګار کوي. په داسي حال کي چي موضوع دا ډول نه وه او نه ده. پر پښتو باندي د عربيت تر اغېزې لاندي د ناوړه ترکيبونو عمومي توب ټول پښتانه خوا خوږي ځورول. د ملايي پښتو دغو عبارتونو (په کتابو کي يې دفقه راوړي دي)، (نيت د لمانځه د اختر داسي دئ)، (شهادت ورکوم په وړاندي د محکمې)، (بر قراره دي وي تخت و بخت د پاچا د اسلام) او دې ورته جوړښتونو زمونږ پر ژبه سيوري اچولئ دئ. د دغو جوړښتونو د سمون له پاره له طلوع افغانه رانيولې بيا د وخت تر پښتو ټولني پوري ټولو د خپل اهليت و صلاحيت په اندازه کار کړئ دئ او دا چي کافي و يا نه و، بېله خبره ده. زما مشاهدات راښيي د کره کېدني (معياري توب) بهير چي هر وخت او په هر نيت پيل سوئ دئ، پای يې پر لغت جوړني (نيولوجيزم) دربدلئ دئ او نوري چاري ځني پاته سوي دي. زما د مسالې پر همدغه اړخ باندي غواړم خپلي ليدني او کتني بيان کړم او ورسره سم د دغه بهير د ځينو نورو اړخونو په باب هم وږغېږم.

لکه وړاندي چي مي وويل د پښتو نيولوجيزم ځرکونه موږ ته له امير کروړه رانيولې بيا تر حمزه شينواري پوري راښول کيږي، خو د دغه بهير د چټکتيا او زياتي را برسېرېدني زمانه له تېرو درو لسېزو را پيلېږي. دغه کلونه دي چي د پښتو لغت جوړوني يا نيولوجيزم د اړتيا او ځرګندتيا په برخه کي شعوري هڅي پيل کېږي او ور سره سم يې پلويان او مخالفين ميدان ته راوزي. د نيولوجيزم بهير که چا پيل کړئ که يې کړلئ دئ، دواړه د پښتو ژبې خوا خوږي وو او دي. دواړه له خپلي ژبې سره د ميني په مقصدلاس و پښې وهي. دا نه د جګړې ډګر دئ او نه د سياست ميدان چي ځوک پکښې ماته خوري او ځوک پکښې بريالی کيږي. که د پښتو نيولوجيزم يا د پښتو کره ليکني بهير ته په دغي روحيې سره ځوک وګوري اوو يې څېړي زما په خيال ګټه به يې ډېره وي. نيولوجيزم په حقيقت کي د پښتو کره ليکني د لوی بهير يوه کړۍ ده. نوري کړۍ يې د زړو لغتونو را ژوندي کول (ارکاييزم)، له ګړدودونو څخه د لغاتو را ايستل او دغه راز له نورو ژبو څخه را پورول دي. لکه وړاندي چي مي وويل د پښتو نيولوجيزم منظم او سيستماټيک بهير له تيرو درو لسيزو را پيلېږي خو د ارکاييزم برخه يې يو څه مخکينی تاريخ لري او کله چي موږ د پښتو د لرغونو لغتونو د ببرته را ژوندي کولو او يا له محاورو څخه و ليکني ته د را لېږدولو پر بهير رږغېږو، نو د انصاف په حکم بايد د فاضل استاد پوهاند رشاد صاحب(۱) هلي ځلي له پامه وانه چوو. استاد د لرغونو لغتونو يوه لويه برخه نظم او نثر ته را نقل کړې ده او ډېر داسي لغتونه يې په ليکنه کي کارولي دي چي په محاوره کي وو خو قاموسونو ثبت کړي نه وو. اروانښاد استاد ګل پاچا الفت د) لودي پښتانه �د پوهاند رشاد تاليف) په سريزه کي ليکي: ".... ښاغلی رشاد په پښتو ليکلو کښي داسي لغاتو (زاړه لغات �م. هوتک) ته زيات مايل دئ او د پخوانو په شان ځيني زاړه لغات په زاړه ډول استعمالوي، دا کار د ځينو مړو يا نيمژواندو لغاتو د ژوندي کولو د پاره ښه دی او ده پکښي هو دغه ګټه ليدلې ده".

ددغو لغتونو ليست زما د همدې ليکني تر بحث وتلې خبره ده ځکه نو نه پر رږغېږم. داسي ښکاري چي د کره ليکني بهير اوس يوازي نيولوجيزم ته را لنډ سوئ دئ او نوري برخي يې په دومره جديت نه پالل کيږي لکه د نيولوجيزم دا. د کره ليکني له پاره چي ښاغلي استاد پوهاند زيار صاحب کوم لاربښود کتابونه (پښتو ليکلار) او (ويي پوهنه) کښلي وو اوس د انځروني ګل سوي دي. نوم يې ستړه خو موندل يې سخت دي دا ځکه چي پر هيواد باندي د نازل سوو بخولو) فاجعو) له شامته د فرهنګي زېرمو په ګډون زمونږ هر څه پوپنا سول. په هغو کتابونو کي د کره ليکني عمومي اصول او ورسره سم يې يو شمېر مثالونه راوړل سوي وو. خو د هغو په دوام نور تشريحي او تفسيري کتابو ته هم اړتيا وه او ستړه. د مثال په توګه د پښتو فعلونو د ګردان په برخه کي چي د (ورسېدئ، ورسېدلئ، ورسېدو، ورسېده، ورسېدلو، او رسېدو) په وړاندي (ورسېد) د استاد په نظر معياري ګڼل سوئ دئ. (ګوربت مجله، دويمه ګڼه، لومړئ کال، ۷۴ مخ) د دې لړۍ د ښه تراپوهېدلو له پاره په کار وه او ده چي د پښتو فعلونو د ګردانونو چوکاټونه په يوه مجموعه کي وليکل سي او په پراخه بيمانه تکثير سي.زما د معلوماتو له مخي د روسي او فرانسوي ژبو په زياترو ډيکشنريو کي د افعالو د ګردانو يوه لويه برخه د ضميمي په توګه ور سره چاپ سوي دي. د افعالو غير منظم ګردانونه خو يې هرومرو راوړي وي، ان د منظمو افعالو ګردانونه يې هم ورسره مل کړي وي. په روسي ژبه کي خو د پديږونو ( ) د ګردانونو غټي غټي مجموعې په ځانګړې توګه په غټ تېراژ خپرې سوي دي او د هر چا لاس ته ور رسېږي. په پښتو کي دا کار په پخوانيو کتابو کي يو څه سوئ دئ خو په اوسنيو کي يا نه دئ سوئ، يا زه نه يم پر پېښ سوئ. زما پيشنهاد دا دئ چي د پښتو افعالو د ګردانو مجموعې دي هم چاپ سي او په هغو کي دي د مثال په توګه د (ورسېدل) مصدر ټولي صيغي درج سي (زه ورسېدم، ته ورسېدې، دی ورسېد، تاسي ورسېداست،دوی ورسېدل، موږ ورسېدلو)دغه راز نور افعال هم درواخله.په دی ډول به نو د (ورسېدلم، ورسېدلې، ورسېدلاست، ورسېدلو) د ليکلو مخه نيوله سوې وي، ځکه د استاد په نظر غير معياري دي.

زه چي اوس د کره کتني اوسني بهير ته ګورم لارويان يې له نيولوجيزم (لغت جوړوني) پرته له نورو اړخونو څخه لار چپوي زما په خيال په دې برخه کي يو څه عيني ستونزي ستړه. د مثال په توګه په ارکاييکو لغتو پسي د زړو متنو لټول يا له ګړدودونو څخه لغتونه را غونډول خو ستونزمن کار دئ ځکه نو د پښتو ويې پانګي (لغوی زېرمي) نور درې اصله د هېريدو په درشل کي دي او يوازې د کاغذ پر مخ ستړه خو په عمل کي نه پلي کيږي. ښاغلي صميم صاحب د جملو د جوړښتت په برخه کي ډېري خواری ګالي، خورا ښه، پر اصولو

برابر، خوندور رغښتونه راښيي خو څوک يې لږ مراعتوي. علت يې دا دئ چې د پښتو د سوچتابه شوقيانو ته دا ډېره اسانه ده چې لغتونه پښتو کړي او نور نو ورته خوشاله وي چې ګڼې کره ليکنه يې وکړه. دا بهير که د خوند و شخوند خواوي لري د پاملرنې او اند ښندنې وړ اړخونه هم لري چې يادونه يې زه يوازي او يوازي په دې نيامت کوم چې پر خپله ژبه او خپلو هم ژبو مې زړه خوږېږي.

د لوستنګ او وينګ ستونزي:

پښتو الفبې (ابېڅې) لا تر اسه پر دې نه ده بريالۍ سوې چې د ژبې ټولې ږغېزې ځانګړتياوي دي وښولای سي، د خج له پاره خو هڅه و څه سته نه . پښتو ته نوري جوړوني د کتاب، مجلې، ورځپاڼې له لاري رسېږي، له ليک څخه د پښتو لغت سم لوستنګ که ناشوني نه دئ نو ستونزمن خو هرو مرو دئ. له دې ستونزي سره زه پخپله مخامخ سوئ يم ما د پښتو د پخوانی مقنن او د دفتر څښتن (شېخ ملي) نوم وار د واره په کتاب کي ولووست، يو وار به مي وزن ورته (لړګی) وټاکه، بيا به مي د ملي (National) پر وزن وواېه او کله به مي له (ادې) سره په يوه قافيه کي برابر کړ په پای کي د خوشحال خان يوه بيت له جنجاله خلاص کړم :

په سوات کي دي دوه څيزه که خفي دي که جلي
مخــــــــزن د دروېزه دئ او دفتر د شېخ ملي

ګويا) ملي) د (جلي) پر وزن دئ.

اوس مي د پښتنو له خولې (بيلګه، دنده، خواله، اغېزه (په څو رازه اورېدلي ده، علت يې دا دئ چې دوی هم پورتني لغتونه د ليک له لاري زده کړي دي، زما په اورېدو خو د دې څلورو سرو لغتو فشار پر وروستۍ څپه دئ ، او د (لنده يا ډنډه) پر وزن بايد وويل سي. په اولس کي مي پر لومړۍ څپې فشار نه دئ اورېدلئ، د کراچي په ښار کي د اوسېدونکو پښتنو په منځ کي د (دنده) لغت ډېر باب دئ، (په څه دنده لګيا يې؟) هغوی يې هم فشار دوهمي څپې ته ورکوي، ما ته دا خبره لا سمه روښانه نه ده چې په وينګ کي بدلون ته نيمګړتيا ويلای سو که نه؟ وينګ خو به د چا خبره د قرآن توری نه وي چې که په ناسم ډول تلفظ سي، له سره ايمان ځي. خو زما په فکر که له ناسم وينګ سره التباس پېښ سي نو بيا د اند ښندنې وړ خبره ده. (خواله) که د لومړۍ څپې په فشار وويله سي، د (خوا-له) يعني (طرف-ته) مانا ورکوي، (خواله مي راسه) ياني (څنګ ته مي راسه) خو که فشار لومړۍ څپې ته ورکوو نو بيا (د زړه راز)، (د زړه د درد خبري) مانا لري. د دغي ستونزي يو اړخ د ښاغلي استاد پوهاند زيار صاحب په سپارښتونو کي بيان سوئ دئ (ګوربت مجله ۷۸ مخ، ۸ نومره) خو هورې يې د خج له بابته سمعي ولفظي ټکرته اشاره نه ده سوې. هلته د (لړښت) او (لګښت) ټکر ته ګوته نيول سوې ده. زما په ګومان د خج ستونزه هم جدي ستونزه ده او تر هغو چې موږ سمعي و بصري وسايل و مومو �سمدلاسه که له فونوميک الفبې يا نورو اشارو څخه کار واخلو، ښه به وي. د ليک له مخي د لغت زده کول يوه بله ستونزه هم لري او هغه د ټايپيست له خوا نا سمه ليکنه ده .لکه) ښلنګونه وترنګونه) چې يو ځای د (ښلنګ او ترنګ) په شکل راوړل سوئ دئ (ګوربت مجله� ۷۸ مخ). د ناسم لوستنګ او وينګ ستونزه د پښتو الفبې (ابېڅې) د څو واره اړولو را اړولو په خاطر څو چنده سوې ده. موږ ته له پخوا څخه د پښتو ټولنې فيصلې پرتې وې او له هغه سره مو ځانونه عيار کړي وو . ما پخپله سره له دې چې د ښونځې په لومړيو ټولګيو کي مي (کښې) هم لووست او هم مي کيښ، خو کله چې مي هغه هېر کړ او پر ځای يې له (کي) سره هم په ليکلو او هم ويلو کي عادي سوم، ناڅاپه د باړه ګلۍ فيصلې را باندي راغلې ((سپېدې)) ته چې به مي څه لېږل، مجبور وم چې د شلو دېرشو کلو عادت پر خلاف کار وکړم. د (ياګانو) يو راز کارولو بيا بل غم پېښ کړئ دئ. له اورېدې يا سره ميني خو (Neologism) لا هم د (نيولوجيزم) په ښه واړاوه ! په اورېده يا سره د نيولوجيزم وينګ که يوه انګرېز ته واورول سي، نو به يا په پوه نه سي، يا به له خندا ورته شين وي . د جوړونو په برخه کي دا خبره منم چې دا کار د مسلکي پوهانو دنده ده خو اوس زه پکښې يو راز انحصاريت وينم. زما مخي ته اوس سم دلاسه د Prefix او Suffix له پاره دوه لغتونه چې دواړه د ژبې د مسلکي پوهانو له خوا کارول سوي دي، د (مختاړي او روستاړي) او (مخوندي اووشاندي) په شکلونو کي پراته دي، خو دا دوهم ته يې څوک زړه نه ښه کوي. (پروفيسر ګل جنان ظريف ورته مخنيانۍ او وروستيانۍ ټاکلي دي) . د کره ليکونکو په ليکنه کي هم کله کله د (خو) ځای موندل کېدلای سي. د مثال په توګه (ښلنګ د يوه تاړي... په زياتونه يا پيوندونه له يوه ساده ويي څخه رغېدنه مومي) له) رغېدني مومي) پر ځای ماته (رغېږي) فصيح و خوندور ښکاري. د (په) او (پر) د کارولو په برخه کي بيا هم ملاحظات لرم. په (وانښه پر خوله رسۍ پر غاړه) کي خو (رسۍ پر غاړه) د چا خبره د خدای رضا ده، مګر (وانښه پر خوله) نو د (حسن او حسين غزا) ده . ذهن مي يې هيڅ نه سي منلای. زه د (وانښه پر خوله) څخه دا سي مفهوم اخلم چي (وانښه) د خولې (د پاسه) پراته دي. نور مثالونه يې (مچ پر پزه)، (برېت پر شونډو) دي. چې) مچ) او (برېت) دواړه په ترتيب سره د (پزي) او (شونډي) د پاسه دي. (وانښه خو بايد) په خوله) کي وي نه (پر خوله). که دا لاندي مثالو ته ځير سئ و به وينئ چي په ټولو کي (پر) د (د پاسه) په مفهوم راغلئ دئ.
پاس پر کمر ولاړه ګله

نصیب د چا یې اوبه زه در خېژومه
++++++++
چې مازیګر سي زړه مي ښه سي
پر ګودر جوړ سي د منګیو کتارونه
++++++++++
++
ـ پر څه ټګ سړي واوښتم، پر خوله یې غوزار کړم
ـ پر خره سپور خر ځیني ورک
ـ ولي مي پور نه راکوی؟ وروره ! نادارہ یم ناګاره نه یم، څه وخت مي لا د خدای پر اویجه پرېږده که خدای کول پر رشه به دي غاړه دروباسم.
ـ ښځي په ښراوو کي وایي: د مغزي پر دړه غوزار سې، دا کار د کړو و چي تا وکړ.
ـ جنګ پر غله دئ، غله په کندو کي ده.
له دې مثالو څخه به څرګنده سوې وي چي (پر) د یو شي د پاسه مفهوم ښندي. څکه نو (وابنه پر خوله) معنا) وابنه د خولې د پاسه) او (وابنه په خوله) یعني (وابنه په خوله کي نیولي . (
دا چي ویل کېږي ٌله (په) سره (کي) هرومرو باید راوړل سي ٌ، زما په خیال قاطع حکم نه دئ. تاسي دا لاندي مثالونه ولولئ چي اولس یې په ورځنیو خبرو کي کاروي:
ـ پلانی پیاز په ګنډه په ډوډۍ پسي ګرزي. یعني ډېر غریب دئ.
ـ پلانی ډېر خوا ګرځن عادت لري، نصوار په خوله ،خبري کوي.
ـ زوی مي کور پرېښوو زه په منډه ځیني راغلم.
ـ هلکه ! په ماشه ګوتي مه وهه، نه وینې چي توپک ډک دئ.
یا دا لنډۍ هم واورئ :

ګل مي په لاس درته ولاړ یم
یا مي ګل واخله یا رخصت راکه چي ځمه

په پورتنیو مثالو کي ضمني (کي) سته خو حذف سوئ دئ.
ٌطالبان غواړي پر ټولو قومونو (لړکیو) د پښتنو کلتور ومني ٌ (ګوربت مجله �دویمه ګڼه �۱۲ مخ) (کلتور) په قومونو منل کیږي، نه (پر قومونو) . که د (منلو) پر ځای (تپل) وای نو) پر قومونو) ورسره جوړېدل. (طالبان غواړي پر قومونو (لړکیو) د پښتنو کلتور و تپي)(د) په) او (پر) بیځایه کاروني د متقدمینو متونو ته هم لار موندلې ده. د احمد شاه بابا دېوان په نوي چاپ(۱۹۹۹م کال) کي د بابا کلام کي د (په) پر ځای (پر) د سوټي په زور ځای سوئ دئ او ګویا د بابا کلام معیاري سوئ دئ. آیا دا کار به مو په څېړنه کي بې لاري نه کړي ؟آیا راتلونکي په داسي فکر ونه کړي چي د (پر) دغه راز کارول له احمد شاهي عصر څخه را پېل سوي دي. زه دا کار د لوی استاد علامه حبیبي خبره ٌ پر پښتو خوارکۍ باندي ظلم ٌ بولم.
د پښتو لغت جوړوني د څلورو اصلو فېصدۍ خو کوړټ په پام کي نه نیول کیږي. مېږه هغه دئ چي ډېر یې جوړ کړل. له څوارلس سوو کالو راهیسي عربي دود سوی لغت ته داسي په کرکه کتل کیږي لکه چي دا نن چي د چلتاروالو لښکر زموږ پر خاوره راتوی سوي دي. که چا د (هیواد) پر ځای (وطن)، که یې د (لامل) پر ځای (علت، سبب) وکېښ د (ناکره) ګوزار پر کیږي. پر دخیلو لغاتو چي پېړۍ واوړي نور نو د ژبي خپل مال وګرزي. د دري ژبي په کمالاتو کي یو دا راوړي چي دري ژبي خورا ډېري دخیلي کلمې په ځان کي داسي هضم کړي دي چي څوک د پردي لغتونو خیال نه سي وربانديي. پوهاند دوکتور جاوید په خپله یوه لیکنه کي لوستونکي (سبا ناري)ته وربولي او لیکي چي مېز، صندلي، چاینکه، قاشق، نعلبکۍ ټولي پردۍ کلمې دي یوازي وچه ډوډۍ (نان) د دري ژبي خپل مال دئ مګر دوی هیڅ کله و مېز، صندلي، چاینکه، قاشق، نعلبکۍ ته لغتونه نه جوړوي. موږ لګیا یو شنبه و یکشنبه پښتو کوو ! د عربي ژبي د خیلو کلمو چي زموږ ژبه په دې څوارلس سوه کاله کي و نه خوړله، نور یې هم نه سي خوړلای. زما دا خبري باید په هیڅ راز د (ملایي عربیت) په مانا تعبیر نه سي. خبره دا ده چي موږ د دوو Extremism تر منځ راښکیل یو. له یوې خوا مو (جرګې) ته (حل و عقد)، (روغتون) ته (مستشفی) رواجېږي له بلي خوا مو د سلګونو کلو دود سوو کلمو ته هر څوک په خپل سر نوي بدیلونه ایږدي. د سیاست په ډګر کي خو مو ددوو ایکستریمزمو په انډ و خر کي وطن بایلو �نه پوهېږم چي په ژبنۍ برخه کي به څه شي د لاسه ورکو؟ دري ژبه چي د دومرو دخیلو کلمو سره نه مړه سوه نه تر سیالانو کمه، پښتو به ولي سي؟ تاسي تلوېزیون د منصور له داره راکښنته کړئ نوم به یې

خدای خیر کړي. (مېړه یې دار ته خېژاوه �میرمنې ورته وویل چې ماته له ښاره کوښې راوړه!) د دود سوو نومونو له پاره نوو ټاکنو سمه نتیجه هم نه ده ښندلې) . کوته سنګې) هیڅا هم (میرویس میدان) نه کړ او (خوشحال مېنه) هزارګان لا هم په داغه نامه بولي. د ځینو لغتونو دوبلیکېټونه بېیخي د ورکېدو په حال کې دي د (تلوار) کلمه خو هډو کارېږي نه. او داسې نورې هم ډېرې بېلګې سته. ځینې چې په لهجو کې پاته دي هم د زکندن سلګې وهي. په لهجه کې (سرابن) د (حریص) په مانا سته مګر د محلي دیالکټ ټاپه یې خوړلې ده او پر ځای یې د (وړسترګی) ثقیل لغت کارېږي.

زما په نزد د نیولوجیزم په برخه کې په مورد (کېږي مو بارېږي، زوی مې را ملا که) کانه سوي ده. مورته اوس د ځان او ژبې د فنا و بقا مساله پرته ده (کره) و (ناکره) خو یې پر لوبه لار پرېږده. که د کوچنې ملا اذان اورئ نو کومه فیصدي چې د پښتو د لغوی زېرمې له پاره د کره لیکنې د لاریانو لخوا ایښول سوې ده ، هغه مراعات کړئ. او که مراعات نه سي نو به پښتو ژبه د نیولوجیزم تر ګونډو لاندې سي او په دې ډول به د هند و اروپایي ژبو په چوکاټ کې یوه بله ژبه وزېږي او نوم به یې نو ګوره چې څه وي ؟ (۲)

د مارچ لسمه ۲۰۰۰

ټورنټو �کاناډا

)۱ (علامه رشاد مرحوم د مقالې د لیکلو پروخت ژوندی و.

)۲ (دا لیکنه په ګوربت مجله کې (لومړي کال� څلورمه ګڼه �اپریل، مې ۲۰۰۰ م) خپره سوه. په ورپسې ګڼه کې ښاغلي آصف صمیم د هغې او ښاغلي شپون د لیکنې په جواب کې یوه مقاله خپره کړه (لومړی کال �پنځمه ګڼه� جون، جولای ۲۰۰۰ م). په دې مقاله کې د نیولوجیزم پر اړ تیا خبرې سوې وې ، چې ګټورې خوبیخې ډېرې وې ، مګر زما د اند ښېنو جواب څکه نه و ، چې زه خو د نیولوجیزم له واقعي او اصولي مفهوم سره مخالف نه یم. نیولوجیزم خو د نوو علمي ، ساینسي ، تخنیکي ، سیاسي نومونو له پاره روا دئ ، نه په ژبه کې د خورلسو پېړیو اوږده عمرلرونکو لغتو له پاره . د دې لیکنې جواب ما وکیښ او ګوربت مجلې ته ورولېږئ. د خپرېدو په باب یې پوره ډاډه نه یم. د غه جوابیه مقاله به د همدې ضمیمې په ۱۲۹ مخ کې ولولئ .

د متروکو او ارکاییکو ...

د متروکو او ارکاییکو

لغتونو په ژوندي کولو کې د علامه رشاد (رح (هڅې

د پښتو ژبې او بلې هرې ژبې لغوي زېرمه د څلورو چینو له لارې شتمنه کېدلای سي . یوه یې د متروکو او ارکاییکو لغتونو بېرته ژوندي کول او بابول (دودول) دي. نورې درې یې له لهجو څخه راخیستنه ، له نورو ژبو څخه پورونه او د نویو لغتونو جوړونه ده. متروک لغتونه یو وخت په ژبه کې مروج لغتونه وو او په ورځنیو محاوروکې کارېدل. دې پوښتنې ته چې ولې د زماني په تېرېدلو سره دا لغتونه له استعماله لوېدلي دي ، ژبپوهان جواب ویلای سي. زه یې نه صلاحیت لرم او نه لاېسنس. خو دومره پوهېږم چې ځینې لغتونه د خپل ژوند په اوږدو کې له عمومي ژبې څخه لهجو ته را محدود سي او بیا په ټاکلې جغرافیایي ساحه کې د کورنیو تر چوکاټه پورې د ګوښه کېدلو پروسه تعقیب کړي او ورپسې له استعماله ولوېږي چې دا نو زما په فکر د یوه لغت (ویې) مړینه باید وبولو.

د ارکاییکو او متروکو لغتونو بیا ژوندي کول یوه ژبنۍ دنده ده چې ځینې پوهان یې په مینه او مسئولیت سره پالي. علامه رشاد (رح) یو له دغو پوهانو څخه و ، چې د زړو لغتونو را ژوندي کول او بېرته رواجول یې د پښتو ژبې د غنا له پاره ګټور کار باله او په ټینګه یې پاله .

اروانښاد استاد ګل پاچا الفت پخپله هغه تقریظ ډوله یادونه کې ، چې د پښتو تولنې د رئیس په توګه یې د علامه رشاد مرحوم د (لودي پښتانه) د کتاب په سرکې راغلې ده او په هغې کې یې د علامه استاد له خوا د زړو لغتونو د کارولو په برخه کې ، سربېره پر دې چې د اکارېې دافادې د ګرانو لو سبب ګڼلی دئ ، بیاهم داسې کښلې دي :"...ښاغلی رشاد په پښتو لیکلو کښې د غسې لغاتو ته زیات مایل دی او د پخوانو په شان ځینې زاړه لغات په زاړه ډول استعمالوی ، د اکار د ځینو مرو یا نیم ژواندو لغاتو د ژوندی کولو د پاره ښه دی او ده پکښې همد غه ګټه لیدلې ده. زه د اکتاب یو د روند اثر ګڼم او خپل ملګری ته د دغه بریالیتوب تبریک وایم." (۱ (

علامه استاد مرحوم چې د متروکو لغتونو د ژوندي کولو تلاښ کاوه ، حق یې درلود .څکه که دا لغتونه په ورځنیو خبرو اترو او لیکنو کې کارنه سي او له استعماله ولوېږي نو وروسته مري. زما د خپل ژوند تجربې راښوولې ده یو زیات شمېر لغتونه ، چې ما خوکاله وړاندې په لیکنو کې لوستل ، اوس یې ان د خپلو ښارو الو او لهجه و الو په لیکنو کې لړوینم او بېړېږم چې که دا بهیر همداسې روان وي ، یو وخت به د دغو لغتو د پاتاله پاره لا سونه پورته سي.

زما د مشاهدې له مخې مور په تېرو دوو درو لسیزو کې (بهای) او (مور) (لغات په) شتمن) باندې تری تم کړل ، (یرغل) مو په (برید) له منځه یووړ ، (ایلچي) مو په (استازي (ورک کړ ، (جنګ) مو په (جګړه) ووا هه ، (وطن) مو په (هیواد)نبستي کړ ، (غولی) مو په (انګړ (پایمال کړ ، (تاداو) مو په (بنسټ) له بېخه وکیښ ، (ربړه) مو په (ستونزه) پسې واخیستله ،)لیکه) مو په (کرښه) پاکه کړه ، (کوچنیو اله) په (وړکتوب) ووژله ، (جنګیالی) مو په) جګړه مار) ښخ کړ ، (اخته) (بوخت) او (مشغول) مو په (لګیا) الیش کړل ، (تلاښ) مو په

)هځه) نفی کړ ، (کړنه) مو په (غندنه) محوه کړه ، (نجلۍ) مو په (جنۍ) ترپښولاندې کړه ،)کرار) مو په (ورو) وخوړ ، (په) مود (پر) په فتوامسخه کړ اولالګیایو دمسخه کولو او محوه کولو دابهیرپسې پالو او په ځان نه پوهېږو چې دخپلې ژبې لغوي زېرمه مو د چونګښنو د هغه منګوټې په شان ګرزولې ده چې ((یوه وراچوو ، دوې بیرته ځني غورځي)) . دغه معادل لغتونه اوس نویو زلمیوته داسې ښوول کېږي لکه داچې یوازني اومعیاري لغتونه وي اودا نورغیرمعیاري ،بې خونده او پردي لغتونه. ددغو معادلو لغتونو پررنګ وخوند زه هيڅ اعتراض نه لرم خواند ښنه مې ددانورو لغتود مړيني په باب زیاته ده.

دلغتونو مرګ وژوند یوه طبیعي پیښه ګڼلای سو خوکه وساتل سي اوله مرګه وژغورل سي دژبې غناورزیاتوي ، دمطالبو دافادې وسايل غښتلي کوي اوپراخوي یې او دکلام رنګیني ورډېروي. کاظم خان شیداکه (رنګین الفاظ) د (شعرد پیکر) له پاره (رخت وزېور) بللي دي ، زما په خیال د(نثر) دناوي ښکلا هم ورزیاتولای سي اوددغه راز ښکلادجلووتماشه هغه وخت کولای سو ، چې دژبې دکره کولواخلاص دهغې دسوچه کولو اومحدودولو په لېونتوب راځخه الیش نه سي. ماته چې یووخت پخپل وطن کې دژوند کولو نېکمرغي میسره وه نومې دځه مودې له پاره دپښتوترجمې په یوه څانګه کې کارکاوه. هورې مو پارسي مطالب اوخبرونه په پښتواړول . دژباړې په جریان کې که به د(اظهارنمود ، ابرازکرد ، وانمودکرد ، خاطرنشان ساخت ، افزود ، خاطرنشان نمود ، خاطرنشان کرد ، اضافه نمود ، اضافه کرد) له رنګارنګو عبارتوسره مخامخ کېدلو ، یوازې اویوازې مو په (څرګنده کړه) یا کلکه کله) زیاته کړه) ترجمه کاوه. که به مایابل چا دهغه پرځای (وښوول ، وښودل ، وویل ، ښکاره کړل) عبارت راووړ ، دنه معیاریتوب په ګناه محکومېدی اوپه اصطلاح تصحیح کېدی به.ماته به له خپلې ژبې څخه دلغتونوپردغه رازایستلوباندې هم غوسه راتله اوهم به خواشینی کېدلم. غوسه به په دې راتله چې دمعیاریت له علمي مفهوم سره ولې لوبې کېږي اوخپه به په دې وم چې زموږژبه خوله لویه سره دومره خواره لاهم نه وه . داخوارې یې اوس ور په پښځه کوو . د ډېروپه عصرکې مو ږدانګرېزې ژبې ستهون د انواعوله پاره (ډبره ، تیږه ، سخره ، کرکڼه ، کاڼی ، شګه ، ګوسه ، غرګی...) درلودل. اوس د معیاریت په هځه یوازې (تیږه یا ډبره) کاروو ، دانور ټول له استعماله ورو ورولوېږي. ګویا په بدویت کې مودیوه مفهوم له پاره اووه اته واریانته درلودل خونن په یوویشتمه پېړۍ کې دمتنوعو رنګارنګو لغتونوپه پوچې کولونوکان باسو.

علامه استادمرحوم له دخیلولغتونوسره دومره زیاته دښمني نه درلوده. متروک لغتونه یې زیاتره په شعرکې کارول اوپه نثرکې یې ددخیلولغتونوپرکارولوصرفه نه کوله. کوم هدف چې استاد مرحوم په څېړنوکې پاله ،لنډه تنګه ژبه ددغه هدف درسولو ترعهدې نسوای وتلای. زه پخپله په سرسره له دغه رازستونزې سره مخامخ سوی یم. ماد پښتنوقومونوداتنیکي جوړښت په باب یوه څېړنه کړې وه. دهغې په باب په یوه کتاب کې یادونه هم سوې وه. ماغوښتل چې پخپله یوه بله لیکنه کې خپل استدلال ته دپیاوړتیاله پاره ددغه کتاب حواله ورکړم خومشکل مي داو چې په کتاب کې دکارول سوې ژبې له اسیته نه پوهېدلم چې زماڅېړنه پکښې تایید سوې ده که ردسوې ! علامه استادخپله څېړنه په هغه رازژبه کښله چې استفاده ورځخه عامه کېدلای سوای. خوشعرېې بیا دمتروکولغاتودژوندي کولوله پاره وسیله ګرزولې وه. دوی به زماپه فکرداحقیقت په پام کې نیولی و چې دلغتونوپه بابا و انا(نیا) پسې ځراغ وپلټه راخیستل دژبې د متخصصینو مشغولا بایدوي. یولغت چې په یوه ژبه کې کې پېړۍ پېړۍ تېرې کړې وي ، باید دخپلې ژبې مال یې وبلل سي اودافادې په عملیه کې یې په کارولوباندې ځوک ونه شرمېږي .

ماته چې کله دحمید د(نیرنګ عشق) مطالعه میسره سي ، ډېرخوند پر اخلم اودشعري ښایست و رنګینۍ له خاطره خوېې دپښتوژبې او پښتنوله پاره ستروياړبولم. د ښاغلي استادصمیم داخبره دزړه له کومې منم چې وايي نیرنګ عشق" زموږمنلي شاعر عبدالحمیدمومند په ډېره خوږه اوروانه پښتو مثنوي په خورالوړادبي قوت ژباړلې ده"(۲) خو پر څنګ سمدلاسه داخبره ذهن ته راسي چې آیادغه ویاړبه د رنګارنګو دخیلو لغتونوله کارولوپرته زموپښتنوپه نصیب سوی وای ؟ اوپه یوه محدوده ومحصوره ژبه به دغه رازشهکار نړیوالوته د وړاندې کېدو جوګه سوی وای. زه خووایم هیڅکله نه .

استادمرحوم به تل ترنویوجوړونو دزړولغتونوژوندي کولوته ترجیح ورکوله. دی دنویوجوړونوپه اړتیاپوه و اوداکارېې دننی نړۍ دعلمي پرمختګونواورسرسم یې دنویوساینسي اوسیاسي اصطلاحاتو د منځ ته راتلودبهېرد چټکتیا له خاطره یوژبنی ضرورت ګاڼه اوپه دې لارکې یې اخیستل سوي ګامونه په کلکه ځارل. زماپه یاددي یووخت یې په تیلفوني خبروکې راته د(چارواکي) نوې جوړه سوې کلمه خوراډېره وستایله. خوپخپله یې دلغت جوړونوپه برخه کې عملي برخه نه اخیستله. مسلمه خبره ده چې په دې برخه کې یې تربل هرچاهم علمي صلاحیت درلوداوهم کفایت. نوداکارېې ولې نه کاوه؟ ځکه یې نه کاوه چې استادمرحوم دژبنۍ زېرمې دبډایولوله پاره پخپل علمي وادبي فعالیت کې ځانته اولویتونه Preiorities ایښي وو اوپه هغوکې له لهجوڅخه د لغتونواخیستل اوبابول اودمتروکولغاتودوهم وار رواجول ددوی د مثمرکارپه سرکې راغلي وو .

زماپه فکرعلامه استاد(رح) دابل حقیقت هم په پام کې نیولی و ، چې دنړۍ دژبودپرمختیاپړاوونه دهرې ژبې پخپل ځانګړې علمي وادبي وتاریخي دریځ پورې تړلي دي. ځیني ژبې دپرمختیاپه داسې یوه پړاوکې وي چې دلیکدودیووالي اوتجانس ته یې ترهرڅه وړاندې بایدچاره وسنجول سي خوځیني بیاتردې پړاوقرنونه وړاندې تیرې سوې دي. زه خووایم که یوڅوک دخپلې ژبې دلیکدودپرتوحیدباندې کارته اړتیااحساس کړي ، ځان اوخپله ژبه بایدورته سپکه ونه ایسي .

موربزياتره وختونه ددغه رازحقارت ښكارسوي يو اوپه نتيجه كي موادبي وژبنيوغتېازيوته لاس اچولی دئ. دنړۍ له ډېروپرمختلليو اوبډايوژبوسره مودسيالۍ اوبرابرۍ غيرواقعبينانه ادعاوي سركړي دي. په داسي حال كي چي دژبوپرمختياوسمبالتيا دهغې دويونكوله پرمختګ اوسمبالښت سره سيده اړه لري. دپښتوژبي دبشپړتيا او كره تياله پاره دنوروژبوله تجربو څخه ګټه اخيستل يومعقول اوپرځای عمل دئ خوهره تجربه بايدخپلي ژبي دواقعي حالت په پام كي نيولوسره تطبيق سي. داسي كالی په واغوستل سي ، چي پرتن يې برابروي. داقانون دټولني دژوندانه په ټولواړخونوكي جاري و طاري دئ . كه يوملت پخپله خاوره كي اوركاډی ونه لري اوواكمنان يې له نورودولتوسره دسيالۍ په انګېزه داټومي پروګرام دتطبيق په سوچ كي سي ، زماپه فكربه يې هم ځان خطاايستلي وي هم نور. خپله ژبه هرچاته هم خوږه وي هم اصيله. دچاخبره (كارګه وايي زماسپينككيه زويه ، جړګي وايي زماپستكيه زويه) . په دې لړكي دپښتوانكشاف و انحطاط ، خوږوالي وتريخوالي ،زيږوالي ونرموالی ، پرمختګ و شاته تګ ، بډايي ونېستي پخپله په پښتنواړه لري په بل هيچااړه نه لري. دهغې دغنااوبډايۍ له پاره كه څوک دپښتودخپل واقعي حالت له په پام كي نيولوپرته دنړۍ دنوروډېروپرمختلليو ژبودانكشاف پړاوونه د سوټي په زورپرخپله ژبه باندي تطبيقوي ، نتيجه به يې هغه راز وي لكه
زموږسوسياليستانواوسوټېيستانوچي دافغاني ټولني د وړاندي بېولوله پاره دپخواني شوروي اتحاد نسخې ټكي په ټكي عملي كول غوښتل اوپه نتيجه كي يې هيوادله اوسنيو سياسي و ټولنيزو مصيبتونوسره مخامخ كړ. دلغت جوړوني خبره بايددژبي ماهرانوته پرېښوول سي خوپه ژبه كي په مروجو دخيلويا غيردخيلو اخښلو بخښلولغاتوباندي بايدپه دې خندنۍ پلمه لاس ونه وهل سي چي ګويا ، داكارايرانيان هم كوي ، المانيان يې هم ، .... ، ځكه يې موږ هم بايدوكړو ! دهرچا اوهري ژبي اولويتونه توپيرسره لري اوداهغه خبره وه چي علامه استاد(رح) هروخت پرې ټينګاركاوه. په (افغان ولس) نومې مجله كي ددوی له خولې څخه پررانقل سويو خبروباندي زه هم شهادت وركوم چي ويلي يې دي"... دنوولغاتوضرورت زه هغه وخت احساسوم چي موږټولي لهجې راټولي كړي وي اوددې څخه نورمايوس يوچي په لهجوكي نورڅه نه دي پاته اويافرضاً ادب موټول داسي ذكركړی وي ، بيان كړی مووي ، چاپ كړی مووي ، دخلكوپه لاس مو وركړی وي ، چي هيڅ نه وي پاته ، نواوس موږوضعي ته ضرورت لرو. نوترهغه وخته چي موداكارنه وي كړی ، دنوي وضعی له پاره قدم اخيستل تقريباً دژبي پردغه برخه باندي چي داپه لهجوكي ساتل سوې ده ، يوظلم دئ." (۳) زه به دومره پرزيات كړم چي له (نوي وضعي) څخه داستاد(رح) مراد دمروجولغتونوله پاره وضعه كول دي. نوي ساينسي وفني وعلمي اصطلاحات له دې حكمه څخه مستثنا دي.
زموږدمنلي استادپوهاندوكتورزيارصاحب دخولې خبره ده چي وايي"... دلري اوبري پښتونخوايوه سيمه اوخپل اوزی رانه پاتې نه دی چي څه له پاسه دوه سوه كتابچې مي پرې (۴) ډكې كړې دي. د پښتوويپانګې دويمه برخه (زړه پانګه يااركاييزمونه) څېړاند دوست اواستادصميم خپاره كړي اونوې پانګه يانيولوجيزمونه هم ماپه يولس زريزسيندګي كې له چاپه راكښلي ...."(۵) . خو د خواشينۍ خبره داده چي دغه ستره زړه پانګه همداسي لاس نه وهلې په كتاب كي بندي پاته ده اوڅوک يې دژوندي كولواورواجولوهڅه خو پرېږده ، د كارولوتوصيه لاهم نه كوي. زموږډېرزورپر نيولوجيزمونو دئ اوبس همداموږژبي دكره كېدني تاداوګرزولی دئ. علامه رشاد(رح) زړې پانګي ته ډېره پاملرنه كوله په تېره بياپه شعركي. او داپاملرنه يې يوازي دخپلي لهجې پانګي ته نه وه بلكي دپښتوټولي لهجې يې په پام كي وې. طبيعي ده چي په دې لړكي يې دخپلي لهجې زاړه لغتونه ډېركارولي دي. مايووخت په يوشعر كي (دوړدوړكه) استعمال كړې وه. علامه استادسمدلاسه دعبدالقادرخان خټک دا بيت راته ووايه، چي په هغه كي شاعرد(بړبوكۍ (ويی دكندهارۍ لهجې (دوړدوړكي) له پاره راوړی دئ:
که سفله څښتن دجاه شي په داڅه شو ؟
په معنی بړبوكۍ پـــــورته كړخسړی
اوورپسې يې ددغي كلمې په باب مشرح تفصيل وركړ اوزياته يې كړه: دعبدالقادرخان خټک په كندهارچاپ دېوان كي داكلمه) بړبوګۍ) ثبت سوې ده. په پخوانيوخطي نسخوكي ګاف هم دكاف په شكل ليكل كېدلی او دبړبوګۍ په ثبت وضبط كي دغي قاعدې اغېزه كړې ده. ماته يې دبړبوكۍ داستعمالولوتوصيه هم وكړه .
بل وخت يې د(ترمي) او (كوشير) كلمې راته تشريح كړې اوويې فرمايل : داكلمې زموږاوستاسي په كندهارۍ لهجه كي نه كارېږي ، زده يې كه اوپه ليكنه كي يې استعمالوه.
زمايقين دئ چي دژبوداطلس دبرابرولو په باب دساحوي ريسرچ په ترڅ كي به دسيمه ييزولغتونولويه برخه ،چي په ټاكلې جغرافيوي محدوده كي ايسارپاته دي ، ثبت سوي وي. په دې كي به ډېرداسي لغات هم وي ، چي نن يې معادل نيولوجيزمونه كارېږي. كاشكي ددغولغاتودخپرېدوله پاره هم هڅي سوي وای اويوازي په كتابچوكي يې په ثبت بسنه نه وای سوې .
په دې ترڅ كي مي يوه بله ديادوني ضمني خبره هم پرزړه باندي راغله اوهغه دژبوداطلس دبرابرولوپه برخه كي ديونسكواوافغاني ټيم دكار او فعاليت په باب ده . موږته داخبره معلومه ده چي په دغه افغاني ټيم كي يوفعال اوهڅاندغړی پوهاندوكتورزياراوودده پرڅنګ دټيم نوروغړو اروابنادالهام ، ډاكټرعبدالرازق پالوال ، استادحبيب الله پښتون زوی جاج ، استادپوهندوی نوراحمدشاكر اواستاد بايزيد اڅک هم شامل وو اوپه مينه وجديت سره يې خپلي څېړني مخ ته بېولې. ددې ټيم له غړوڅخه له نېكه مرغه دوكتورزيار

، ډاکټر پالوال ، استاد بایزید اڅک ، استاد پښتون زوی ژوندي دي. استاد پوهندوی شاکر په کاناډاکي اوسي ، په فزیکي لحاظ ژوندی دئ خوله بده مرغه داسي ناروغي په پوري ده چي درغېدلو امیدیې لږدئ (۲) . موږ له دغو ښاغلو څخه ټینګه هیله لرو چي دخپلو کلونو کلونو زیار او کړاو په باب راتلونکي ځوان نسل ته معلومات ورکړي . زموږ هیواد دحوادثو او توپانونو مېنه ده . خدای مه کړه ددوی ارزښتمن زیار د توپانو څپې له ځانه سره یو نه سي او تر تم یې نه کړي او یا سبایې بل څوک دځان مال و نه ګڼي.

دعلامه استاد رشاد (رح) دلیکني او تدریس په ژبه دده هر شاګرد او لوستونکی پوهېدی او پوهېږي. دده شعر دزړو او مترو کو لغاتو نو سره هر چاته خوږ او د پوهېدلو وړو اودئ . دده په زرګونو شاګردانو کي څوک یو تن لاهم نسي موندلای چي ودي وایي : زه د استاد په تشریح او لوست نه پوهېدلم . دده دافادي ستاینه دهر چا پر خوله وه . داولي ؟ داځکه چي دده ژبه له پښتانه قامه څخه پردی نه وه . له بده مرغه نن پښتانه دهغي ژبې په پوهېدلو کي مشکلات او ستونزي لري ، چي د (کره) په نامه ورښوول کېږي.

علامه استاد رشاد دي پاک خدای وبخښي او ددوی کار دي تل د پښتنو زلمیو دلاري مشال وي (۷. (

محمد معصوم هوتک

اوکویل ـ کاناډا

۲ نومبر ۲۰۰۵ ع

)۱ (رشاد ـ عبدالشکور ـ لودي پښتانه ـ (ب) مخ ، پښتو ټولنه ـ ۱۳۳۲ ش

)۲ (دعبدالحمید مومند کلیات ـ (پېنځه) مخ ـ دانش خپرندویه ټولنه ـ ۱۳۸۳ ل.

)۳ (افغان ولس مجله ـ شپږم کال ـ لومړی ګڼه ـ ۴۲ مخ. دلمبي مجلي د۱۳۸۳ ل کال د۴ ـ ۵ ګڼي په حواله.

)۴ (داشمېره په (استادزیار ـ دپښتني فرهنګ یو ځلاند ستوری) نومي اثر ، ۱۴۹ مخ کي (۱۰۴) بلل سوی دئ .

)۵ (افغان ولس مجله ـ شپږم کال لومړی ګڼه ـ ۹۹ مخ

)۶ (پوهندوی نور احمد شاکر ددي مقالي ترلیکلو څه دپاسه یو کال وروسته د۲۰۰۶ ع کال دجنوری په ۱۲مه دپنجشنبي په ورځ په تورنټو کي مړ او دافغانانو په هدیره کي ښخ سو.

)۷ (دالیکنه په کندهار کي دعلامه رشاد (رح (دلومړي تلین په مراسمو کي ګران سعید لودین ولوستله او په کندهار مجله ځلرم کال ، پنځمه او شپږمه ګڼه (لېندی ، کب ـ ۱۳۸۴ ل) کي چاپ سوې ده . دغه تلین په مراسمو کي ما) هوتک) له بده مرغه ګډون و نسو کړلای .

دا یوه مي لا واورئ، نور نو ستاسي خوښه

موږ پښتانه اوس د ډیموکراسۍ د تمرین په حال کي یو . په هغو مو لا نه ده اخیستي. زه دا خپل ځان دربنیم چي څوک مي خبره را غبرګه کړي، لږ څه سره وپېچل سم. خو خیر دي وي دا تمرین به نه پرېږدو . که یې نن د سهلو وس نه لرو ، سبا ته به یې پیدا کړو . خبره مي د ښاغلي استاد صمیم صاحب کوله. "که ابا سین راغلی نه وای" ښه عنوان، ښه استدلال او ښه وراندیز. لوستلو یې خوند راکړ. دوه پښتانه خواخوږي باید یو له بله سره همداسي د زړه خواله وکړي. ما پخپله تېره لیکنه کي له نیولوجیزم سره په اصولو کي مخالفت نه دی کړی. ها د چا خبره ګوته مي خدای مه کړه (اسلام) ته نه ده نیولې، (مسلماني ما) ته مي نیولې ده. د خوښۍ ځای دا دئ چي استاد صمیم زما له معروضاتو سره په مجموع کي موافقه ښودلې ده او په لږ کي یې تر (ډېره پر حقه)بللی یم. کومو ځایو ته چي یې (خو) ایښې دئ هغه حاشیوي خبري یا د کلي بیان څنډي دي چي شمېر یې اته دئ.زه به اتو سرو ته یو څه توضیح ورکړم.

۱ -ښاغلی استاد وایي" د ژبې د وییپانګي په بشپړتیا کي ریښتیا هم چي څلور واره آرونه (ارکاییزم، ډیالکټیزم، نیولوجیزم او اډاپټیزم) د دي زنځیر څلور پخي کړۍ دي، خو زما په اند د لاس په ګوتو کي هم د اړتیا او استفادې د ارزښت له مخي توپیر جوت دی.. .."زه هم سل په سلو کي همدا خبره کوم. زه غوارم هغه فیصدي عملي سي چي د کره لیکني بنسټ ایښوونکو ایښې ده او په دي برخه کي دومره دوګماتیک نظر هم نه لرم چي که په سلو کي پنځه ویشت، دېرش سوه زما به چیغي پورته سي. یه، زه وایم اوس خو موږ هغه نوري درې برخي بیخي هیري کړي دي. ښاغلي استاد د امیر عبدالرحمان خان د درباریانو د نکل په راوړلو سره پر دوو خبرو ضمني اعتراف کړی دئ یو دا چي پر نیولوجیزم باندي تر اندازې زیات زور اچول د) ګونګوټیو)خوړل دي، نه د وڅکو . او بل یې په دي نکل زما هغه خبره تایید کړي چي موږ په اولس یا پخواني ادب کي د لغاتو و موندلو له بهیر څخه په دي دلیل (لار چپه) کړي ده چي ارکاییزمونه خو (همېشه پلټل کېدای شي) ، راځئ نیولوجیزم ته پونده ورکړو. او په دي پونده کي مو د پښتو خوارکۍ نوکان وایستل. زه خو د ښاغلي صمیم صاحب په دغه جمله کي هیڅ راز نیمګړتیا نه وینم چي وایي" د انحوی ترکیب یا اسمیه جمله دوه فاعله لري"کلمات به یې د آر له مخي عربي وي خو دي کلمو زموږ په ژبه کي د ځوارلس سوه کلن ژوند په ترڅ کي د اقامي سند تر لاسه کړی دئ. زه یې کورټ پښتو جمله بولم. د پښتانه له خولي راوتلې ده او بل پښتون له قاموس پرته پرې پوهېږي. د ژبې دنده (وظیفه) هم دغه ده .

۲ -د استاد صمیم دوهمه څرګندونه زما د لیکني یو حاشیوي ټکی دئ او د زیاتي تبصرې وړ یې نه بولم. زه بالکل موافق یم چي اروا ښاد دوست شینواری د ارکاییزمونو په راغونډونه کي نه هېرېدونکي هڅي کړي دي. اروا دي ښاده وي. او ټول پښتانه یې کار ته په درنه

سترگه گورو. ما چي د فاضل استاد رشاد صاحب خبره کړې وه، مطلب مي دا و چي هغوی ارکاییک لغتونه په نظم و نثر کي کاروي. له دې پرته مي بله خیره په زړه کي نسته. ما ته چي ځوک د پښتو د پیاوړتیا په لار کي یو کوچنوټی گام واخلي، د سترگو تور ښکاري. اروا ښاد دوست شینواری خو د پښتو (ستورو) په کتار کي راولم.

۳ -په دې یادونه کي د ښاغلي صمیم صاحب زما په ٌنو ورته خوشحاله وي ٌجمله سر نه دئ خلاص سوی. علت یې دا دئ، چي کنډو یې لوستې ده او پر (وي) باندي یې ختمه کړې ده. که یې تر پایه لوستې وای، سر یې په خلاصېدئ.

۴ -د باره گلی له پریکړو ځخه وار د واره زما محترم استاد پوهاند زیار صاحب سر ټکولی دئ او ما ته یې هم جرأت راکړ چي ځه پر ووایم. په لوی لاس چي ځوک ودانه ورانوي نو نتیجه یې هرو مرو دا راز وي چي ان استاد صمیم صاحب لا د باړه گلی د غونډې د برخه وال په توگه (دقیق خبر نه یم) د هغې فیصلې نه مراعاتوي. نه (کښې) لیکي نه (پکښې) بلکي (کي) او (پکي) کارېي. د پښتو اکاډیمی مشر ښاغلی ډاکټر راج ولی شاه خټک خو هم د همدغو نه مراعاتېدو له لاسه ژاړي. (گوربت �۴گڼه �اپرېل �می -۲۰۰۰) هغه د چا خبره، وایي (د کال خواری مي ولاړې، سپیني روپی مي ولاړې!) پاته سوه د لیک د بدلون خبره. روښانیانو که له ځانه لیکدود را ایست خو په هغه وخت کي د دولت لواني خبره ٌافغاني لفظ مشکل و لوست کېښ مه شه ٌ. دغسي دروېزه یې او خوشحالخاني لیکدود هم درواخله. اوس خو ٌافغاني لفظ لوست کېښ شه ٌدا چي ځیني مشرانو او خواخوږو سلیقه یې بدلونونه پکښي راوستي دي، د هغو اغېزه خو کوروټ صفر ده. نه باب (دود) سوي دي، نه چا منلي. نه د وزیر محمد گل خان مرحوم لیکدود کوم پیرو وموند، نه د خادم صاحب مرحوم، نه د خان شهید او نه هم د قلندر صاحب. داهسي ٌعبث دارو مردک دي، فتح خان یې ډزوي ٌ.

۵ -په دې یادونه کي د پریفیکس او سوفیکس خبره پاته سوې ده او پر ځای یې ویل سوي دي چي زه (هوتک) ولي په) س) باندي د (شول) د مرستیال فعل او د هغه د بېلابېلو صیغو د لیکلو په ٌامتیاز ٌکي د خپلو مشرانو استادانو (علامه حبیبي او پوهاند رشاد) په پیروی کي ونډه نه اخلم؟

ښاغلې صمیم صاحب. زه خو دا ونډه اخلم او د خپلوا استادانو پر پله باندي په منظم ډول روان یم خو د (سانسور) استبداد دا واک راځخه اخیستی چي لوستونکو ته خپل د زړه بیان په هغه (ډول و شکل (وکړم، لکه غواړم چي یې. که یو وخت درته زما د لیکنو د اصلي مسودو د کتلو فرصت برابر سو، تاسي به ووینئ چي په (شول) کي مي د (س) له امتیازه! ښه پوره گټه اخیستې ده. خو د خپرونو چلوونکي زما لیکني هغه راز نه چاپوي لکه زه چي یې کاږم. ان زما ځخه یې دا واک هم اخیستئ چي جملې دي پر خپل زړه برابري وتړم، لغتونه دي پر خپله سلیقه ورته وټاکم. زه (پر پښتو لیکنه باندي...) ولیکم، دوی یې (پر پښتو لیکنی...) کړي. زه (د انصاف په حکم)وکاږم، دوی یې (د نیاو په پریکړه) کړي. (گوربت �لومړی کال �ځلرمه گڼه). زه (سول) وکاږم، دوی یې (شول) کړي. زه (په) ولیکم، دوی یې (پر) کړي. زه (دوې وځکي) ولیکم، دوی یې (دوه وځکي) کړي) هیله �دریم کال �شپږمه گڼه). زه (رانیوی) د (خریدم) په معنا ولیکم، دوی یې) راونیو) د (گرفتم، گرفتار کردم) په معنا کړي. زه خپلي لیکني د دوی د اسانی له پاره په کمپیوټر کي چاپ ورولېږم خو چي وروسته خپله لیکنه لولم ((ږیره زما وي اختیار یې د قاضي غلام)). نو ښاغلی صمیم صاحب. ما اریان خو د خپلو استادانو پیروی ته ځوک پرېږدي نه. هغه آثار چي ما پخپله یا تر خپل نظر لاندي خپاره کړي دي، هورې تاسي پکښې دغه (پیروي) موندلای سئ.

۶ -په دې برخه کي ښاغلي صمیم ورور زما په شپږو اوو بېلگو کي چي راوړي مي وې، له ټولو سره موافق ښکاري. یوازي یې له یوې سره خپله نه موافقه ښوولې ده او هغه ٌپر قومونو باندي... د کلتور ٌمنل دي. په دې برخه کي به د خپلي ادعا د ثبوت له پاره د اولس دا دوې وراشې په ډېر صمیمیت وړاندي کړم:

ــدا یې قباله، په چا یې منې.

ــد چا پلار یې ولاکه په ومني.

له (منل) سره د (پر) وییکي نه سي راتلای. که یې ځوک د فاعلیت و مفعولیت په دلایلو (په چا مني). په هغه کي نو ځه سي ویل کېدلای. د پېچومي اوبه دي په زور خېژي.

۷-دلته (سرابښ) تر (وربسترگي) بسیط بلل سوی او ٌورباندي دربدل ٌښه گڼل سوي دي. گویا زما له نظر سره موافقه ښوول سوې ده. ما هورې د (تلوار) کلمه هم راوړې وې چي (هډو کاربېږي نه). په دې برخه کي لکه چي هم موافق وي. خو دا چي ما دي پر (وربسترگي)باندي د محلي ډیالکټ ټاپه وهلې وي، یوه غلط فهمي شانته ښکاري، یا به ښاغلي صمیم ورور زما عبارت هورې سم لوستی نه وي. ما په خپل عبارت کي غوښتي دي وښیم چي (سرابښ) د محلي ډیالکټ ټاپه خوړلې ده ځکه نو له استعماله لوېدلې دئ. (وربسترگي (دا ټاپه نه ده خوړلې. د مجلې په اووم مخ کي زما عبارت سم را نقل سوي دئ خو د تبصرې په وخت کي خبره ورانه سوې ده او دا سي یې انگېرلي دي چي گویا ما (هوتک) پر (وربسترگي (باندي د (محلي ډیالکټ ټاپه) لگولې ده؟ ما ((وربسترگي)) ثقیل بللی دئ او ثقیل خو نو دئ. د خوشحال بابا او معزالله خان مومند او گنج پښتو مثالونه یې د ((ثقلت)) بار له اوږو ځخه اخیستلای نه سي. که یو لغت په اولنیو

متونو کي راغلي و، معنا يې دا نه ده ،چي هرو مرو دي فصيح وي. که داسي واى نو پير محمد کاکړ به ولي ويلاى چي:

د ميرزا شعر به ښه و، ولـي دريغه
په وحشي الفاظو ده کړ ويران شعر
٨ -دغه برخه د اروانښاد پوهاند علامه حبيبي له ليکني څخه په يوه اوږده اقتباس پاى ته رسېدلې ده . دا خبري اروانښاد علامه لکه ښاغلي صميم صاحب چي اشاره ورته کړې ده۳۱ کاله وړاندي کړي دي او د لغاتو د وضعه کولو پر عمومي اړتيا او اصولو يې رڼا اچولې ده. هغه وخت د هيواد په فرهنګي کړيو کي يو راز نظم ټينګ و. که به د لغاتو وضع ته اړتيا پيدا سوه، د پوهانو په سلا مشوره به لغت ورته وټاکل سو او دود به سو. دا کار به سوکه و خو اصولي و. داسي نه و چي هر چا په خپل سر، حق و ناحق جوړوني کولې. کله چي د لغت جوړوني بهير سر وا خيست نو بيا تاسي وګورئ سره له دې چي علامه حبيبي مرحوم د جووړونو اړتيا مني خو له روان بهير څخه څه راز سر ټکوي؟ غوږ راته کښېږدئ. علامه حبيبي وايي:
"د پښتو نثر چي اوس په متبوعاتو کي ليدل کيږي يا له راډيو اوريدل کيږي د نورو ژبو تر اثر لاندي يو کړ غېږن نثر دى چي بايد تصحيح او د پوهېدلو وړ سي �د ژبي اصلي بڼه او د ادا ډول او قواعد وساتل سي ملفوظ او مکتوب سره ليري نسي �له ځانه جوړ کړې کلمات پکښي کوترم نسي... په هر صورت اوسنى نثر چي کومي خواته روان دى د علمي ټولنو د توجه وړ دى. زه پر دې ببرېږم چي سبا به د ليکوالو او عامه خلکو پښتو دوني سره ليري سوي وي چي يود بله به نه سره پوهيږي... ځني خلک په ښه نيت د پښتو د سوچه کېدو ته اړم سوي دي له ځانه کلمات جوړوي او په پښتو يې ور ننباسي چي نور خلک نه په پوهېږي. د ژبي دغسي سوچه کول که په ښه نيت وي هم د ګټي پر ځاى تاوان لري او يوه نامفهومه د پېرانيانو ژبه ځني جوړوي. دا کار د يوه سړي نه دئ. ښايي چي د پښتو ژبي يو ګڼ د پوهانو انجمن دا کار وکي او هغه هم په داسي وخت کي چي ژبي عمومي خبرنه او پلټنه سوې وي او هغه کلمې چي په ژبه کي موندلى نسي بيا وضع سي �د ژبي د سوچه کولو فکر لږ څه افراطي هم ښکاري ځکه چي پر کرى مځکه داسي ژبه نسته چي د نورو ژبو له کلماتو څخه کورټ سوچه وي .
تاسي پرېږدئ چي د پښتونثر د ګردو دخيلو کلماتو سره د دې وړ سي چي علمي او فکري او ادبي او ګران او پيچلي مفاهيم ادا کي چي علمي او فکري پانګه يې ډېره سوه او دا خوار بشرکى يې لږ څه غټ او تکړه سو بيا هغه هر څه چي وغواړئ زغم به يې ولري مګر اوس شيدو رودونکي کوچني ته د غټ سړي خواړه مه ورکوى چي سبا به يې په چاره پوري اريان يو." (وګورئ: پښتو چاپي آثار په دوو تېرو پېړيو کي � ٢٣-٢٢ مخونه �کابل -١٣٥٧(
د ژبي يو بل ماهر دوکتور" د زړو يا مړو کلماتو پښتو کونه او د نوو لغاتو جوړونه يو راز ساري او حياتي مبتلايي" ګڼلې ده او زياتوي چي د دغي ساري ناروغۍ په مقابل کي" اومه خوانان لکه متعلمين او محصلين معافيت نه لري" او زر په مبتلا کيږي (وګورئ هماغه اثر �٢٧١-٢٧٠ مخونه) زه د دغي ساري ناروغۍ د شيوع نخښي نښاني اوس وينم ځکه مي نو غاړي خلاصي کړې. نور نو ستاسي خوښه(١.)

سکاربورو �کاناډا
٢٨ سپتمبر ٢٠٠٠
)١(دا جوابيه مقاله دګوربت مجلي اداري ته ورولېږله او ښايي خپره کړې يې وي .
"سپلمۍ" وهخولم

ثوورځي وړاندي مي دخپل مصروف ژوند په سرګردانيو کي دومره وخت وموند چي په انټرنيټ کي د" سپلمۍ پاڼه" وګورم. په دغه پاڼه کي مي د(داودجنبش هم په سيند لاهو شو) مضمون ولووست چي په دې لنډۍ پيل سوى و:
ميني دې داسي لېونى کړم
په لاره ځم په لوټوولم زيارتونه
او په هغه کي مي يوه ګيله ډوله يادونه دځان په باب وليدله. ګيله داسي وه"... معصوم هوتک هم دعلم په هسکو څوکوزماله شره خلاص بويه ، چي هرڅومره معياري ژبه په لغتوهم ووهي ، له علمه يې ګټه اخلم ، غابښ پر غابښ کښېمندم خوليکني يې لولم".
زه دمضمون ليکوال ته ددوى دهغه درناوي له امله کورودانى وايم چي زماليکني له ناخوښۍ سره سره لولي. دايې داکاډميک چلنديوه نخښه ګڼم. خداى دې تل پرهمدې چلند ټينګ ولري. ماپخپلو ليکنو کي کوم داسي څه نه دي موندلي چي هغه دې دپښتوژبي دمعياري کولوهڅوته"لغته ورکول" وي. زه دبل هرپښتانه په شان له خپلي ژبي سره مينه لرم اوغواړم چي داژبه غني سي ، مواداوکتابونه پکښي زيات سي دعلم اوپوهني په هره برخه کي دپښتنواړتياوي ورپوره سي په پښتنوکي دکتاب لوستلو او څه ليکلوروحيه اوعادت پياوړى سي .... دې عالي هدف ته درسېدو په لاره کي ترخپله وسه او امکاناتو پوري هڅي هم کوم. خوددې هڅوله پاره خپل اصول لرم ، خپل نظريات لرم اودنوروډرنو دوستانو اصولو او نظرياتوته درناوى هم لرم. موږپښتنوته په کارده چي دمهاجرت په ببخونده ژوندکي له

دې نوي چاپيريال څخه که نورڅه نه وي ، نودا ايکي يوه خبره خو بايد هرومروزده کړواوهغه دنورو نظرياتو ته په پراخ تندي غوږنيول دي . هرڅه بايد پرخپل ځان تمام نه کړو. خداى شاهد دئ چي زه په ځان کي ددغسي روحيې د غښتلي کولو په لارکي ښه پوره هڅه اوکوښښ کوم .
ماته دا خبره نه رامعلومېږي چي مانو ددغو قلمي هڅوپه بهيرکي معياري ژبي ته څرنګه او چيرته لغتي ورکړي دي. البته د معياري ژبي داصولو ، لومړيتوبونو او په تېره بيا دلغت جوړونو په باب خپل نظريات لرم او هغو ته پابنديم. په علمي نړۍ کي دځانګړو نظرياتو درلودل بايد د(لغته ورکولو) په معنا تعبيرنه سي. دپښتوژبي دمعيارد منځ ته راتګ په باب دخپلو ځانګړو نظرياتو پرڅنګ خوزه په پخپلو ليکنوکي د(سين اوشين) له مسئلې اوپه يو ، دوو ځايوکي داوږدې (ى) پرځاى دلنډې (ى) له کارولو پرته له نورولړو او برو ليکوالو سره په ليکنه کي هيڅ توپيرنه وينم اوزمادې شعوري عادت زمادليکنو په پوهېدلوکي هيڅ رازستونزه پېښه کړې نه ده .
زماخپله انتباه خودا ده چي زما د ليکنو په پوهېدلوکي لړاوبرلوستونکي هيڅ رازستونزه نه لري. زما خو ترننه پوري په ليکلې يا ناليکلي ښه داسي څه په سترګه سوي نه دي ، چي د معصوم هوتک په دغه ليکنه باندي موږنه پوهېږو .
په ځومحدودوافعالوکي په سين باندي دشين اړول دومره وړه او څنګزنه خبره ده چي په معيار پوري هيڅ اړه نه لري اونه په دې برخه کي داولنيواواوسنيوپوهانوله خواکومه غوڅه فيصله صادره سوې ده. که دادمعياريوه اساسي برخه واى نوزمونږ فاضلو مشرانو استادانو اود پښتوژبي ستورو(علامه حبيبي،علامه رشاد او اروانښاد بېنوا) به هم داسي نه ليکلاى. ماترننه پوري دهيچاله خولې دا خبره نه ده اورېدلي چي ددغه سين اوشين داوښتلوله امله دي دعلامه حبيبي ، علامه رشاداواستادبېنوا په کومه ليکنه پوه سوي نه وي يادي دمطلب په پوهېدنه کي ددغو کلماتوله اسيته ،چي شمېربه يې په مشکل سره لسو ته ورسېږي ، ستونزه ولري. په داسي حال کي چي دهغوسلګونو کسانوفريادونه اسمان ته رسېدلي دي چي د چاخبره په معياري ! جوړو سووکلماتوباندي دنه پوهېدلوله امله يې له کلونوکلونوراهيسي وهي اوڅوک يې پرچيغوغوږنه ږدي. ددې چيغويوه وړه بېلګه به درنو لوستونکوته وړاندي کړم. ماڅه موده مخکي د سويس دويانا په ښارکي يوه دوست ته خپله يوه نوې چاپ سوې رساله (درنه کورنۍ) لېږلې وه. په ليک کي يې راته کښلي وه: رساله مي ځکه خوښه سوه چي ٌژبه يې همهغه ژبه ده چي علامه حبيبي ، پوهاند رښتين،استاد بينوا او علامه رشادکاروله. بې مبالغې وايم چي په دې اوسنيوزياترو ليکنو يا نه پوهېږم اويامي زړه ورته په تنګ شي اوهيسته يې وغور ځوم.ٌ داسړى دادبياتودپوهنځى دپښتوڅانګي فارغ اوهمکارو . زما سره دلهجې يووالى نه لري اوترننه مودمخامخ ليدني فرصت هم نه دئ موندلى.
ددې له پاره چي دخپلو ليکنوداسلوب اوډول په باب مي ښاغلو لوستونکوته يولړوضاحتونه وړاندي کړي وي ، بده نه ده چي يوڅه پرعموميا توباندي ورغبېږم .
دپښتواونوروژبود بېلابېلولهجوپه ځينوکلماتوکي کانسونينتونه اوواولونه توپيرسره لري اودا توپير مراعاتول هيڅکله هم دمعيار د تر پښولاندي کولوپه معنا نه دي بلل سوي. پښتوژبه خولا دمعياريت درجي ته د رسېدوپه لاره کي خالپوځي (خاپوړي) کوي ،زه نوري پرمختللي ژبي درښيم چي په هغوکي هم تراوسه پوري چا ددغو توپيرونومراعاتول دمعياريت پرضد کارنه دئ ګڼلى. په هندي ژبوکي دٌ سري متي-شري متي ، درمسال-درمشال ، سري ديوي-شري ديوي ، سرينګر-شرينګر ، سريلانکا-شريلانکا....ٌ په شان کلمات بېخي ډېردي اوهيڅ هندى ژبپوه يا عادي ليکوال ځان ته داحق نه ورکوي چي په دې دوو کي دي يوسم اوبل ناسم وبولي يا دي ددې دواړوشکلونوموجوديت دژبي ګډوډي وګڼي. هر ليکوال چي له دې دوو څخه يوا ستعمال کړي ، لوستونکي پوهېږي چي دده مقصد څه دئ. داېې لابله ګټه ده چي په هندي ژبوپوه لوستونکي ته لادا خبره هم څرګندېږي چي ددغي ياهغي ليکني ليکوال په کومه سيمه پوري اړه لري. په انګرېزي ژبه کي د colourاو color د favour او favorاو labour او laborکلمې چي د واولونو د استعمال له امله توپيرسره لري ، دواړه رواج لري په امريکايي انګرېزي کي يې دوهم شکل اوپه انګليسۍ انګرېزي کي يې لومړى شکل دوددئ. ان تردې چي په قاموسو(ډيکشنريو)کي يې ددغو لغاتوڅنګ ته په لېنديوکي دايادونه هم کړې وي ، چي داشکل يې امريکايي اودابل يې انګليسي يااسټراليايي دئ. مګر يوه ته يې هم غلط نه دي ويل سوي. دانګرېزۍ ژبي امريکايي ، انګليسي ، استراليايي لهجې ټولي ددې ژبي لهجې دي اوهيڅ يوه انګرېزي ژبي پر بل انګرېزي ژبي باندي دخپلي لهجې دمنلوبېځايه اوبې هدفه زيار پرځان نه دئ منلى اونه يې په دې برخه کي وخت ضايع کړى دئ. د عربي غوندي پراخي ژبي مصرى ، عراقى ، يمنى ، سوريايى ، فلسطينى اونوري لهجې هره يوه په ځينو برخوکي په ويلواوليکلوکي توپيرلري خوهيڅکله يودبل ليکلواوتلفظ ته ناسم نه وايي.. په پاړسي کي د(صدا ، آواز ، نداء)کلمات ټول کارول کېږي. هرڅوک يې په انتخاب کي اختيارلري. داسي نه کوي چي يو واريانت يې د معيارپه نامه خوښ کړي اونورېې هيسته وغورځوي. دا ټول لغتونه د پاړسي ژبي دښکلا او دلغوي زېرمي دغناڅخښه ګڼي. خو موږدهغوى پرخلاف په (ږغ او غږ) کي يوه ته مخ ورکوو اوبل ته نه.که چاږغ وکيښ ګويا کفرېې وکړ اومعيارېې په لغته وواهه. په داسي حال کي چي دا خبره له معيارسره هيڅ اړه نه لري اونه ژبه پارلماني انتخابات دي چي فيصله يې په اکثريت او اقليت باندي کېږي. زماپه نظر (نجلۍ ، جنۍ ، جلۍ ، جن) ، (سوچه ، نګه ، خالص) ، (ليکل ، کښل(،)وليکم ، وکاږم) ، (ښکلى ، کښلى ، ښايسته) ، (ښداى ، شتمن ، هستمن ، غني (اونورپه سوو داسي مترادفات دخوږې پښتو مروج لغتونه دي اوپالل اوليکل يې دهر پښتانه پخپل انتخاب پوري اړه لري. په دې کي د معيارپه نامه سکه وناسکه راايستل ، ديوه غوره کول اودنوروله رواجه ايستل اوورپسې وژل دپښتو په ګټه

کارنه دئ.

د پښتوژبې په ځینو افعالو کې په سين باندي د شين اوښتنه ځان ته تاريخي عوامل لري او دا کارد پېړيو په اوږدو کې عملي سوی دئ.

ډاکټر پالوال يې د کوشانيانو دو اکمنۍ ژبنۍ اغېزې بولي. دا وښتون عامل چې هرڅه وي ، زما ورسره په دې ليکنه کې کارنسته خو دا اوښتون د پښتنو په يوه ټاکلې جغرافيايي محدوده کې راغلی دئ. د پښتوژبې پياوړي ماهران ټول په دې عقيده دي چې

د دغو افعالو د سين شکل لرغونی (آر) دئ.خو زما په عقيده دا چې ځينو لهجو دغه ځانګړتيا ساتلې يا يې له لاسه ورکړې ده ، يوه بشپړه طبيعي عمليه ده. نه يې پر ښوول کوم عيب دئ او نه يې ساتل کوم وياړ. دغه طبيعي عمليه زما يا د بل پښتانه خپل انتخاب هم نه دئ بلکي دا په يوه مشخصه جغرافيايي سيمه کې د يوه يا بل پښتانه د را لويېدلو له بابته را پيدا سوی ژبنی و اقعيت يا په بل عبارت تاريخي انتخاب دئ چې په پاللو کې يې هر پښتون بشپړ اختيار لري. عوام الناس که دا خبره هر راز ګڼي ، دومره مهمه نه ده ،خو د ژبې ماهران او په ژبه پوه کسان چې د يوه ځانګړي تمايل له مخي د دغي طبيعي عمليې ته د معياريت ترپردې او پوښ لاندي د کابليو خبره (باد) ورکوي ، ښه کارنه کوي او د دغه زيار يې د پښتوژبې او پښتنو په تاوان تمامېږي او تمام سوی هم دئ.

د پښتوژبې بېلا بېلې لهجې عيني و اقعيتونه دي او له هغو سره بې پروايي د هغوله ويونکو سره بې پروايي ده . موږ د ټولنيز انکشاف په يوه داسي پړاو کې و اقع نه يو چې په ټولو پښتنو دي يوه ژبه وو ايو او په و دې ليکو. دا راز هڅه يو شاعرانه ارمان دئ او څرنګه چې تر وخت د مخه اذان دئ ، ځکه يې نو په عمل کې د تطبيق زمينه لږده. د ټولنيز او سياسي ژوند په داسي يوه حساس پړاو کې چې پښتانه د خپلې بقا او فناله تاريخي ازموينېت سره مخامخ دي د نورو بې شمېرو بې اتفاقيو پرڅنګ يې او س بيا په ژبه کې د معيار او نامعيار په نامه د ليکوالو ترمنځ نوري بې اتفاقۍ اچول له پښتو او پښتنو سره ظلم دئ. زه خپل پښتانه وروڼه په تينګه رابولم چې له دغه راز د رزونو اچولو څخه دي تېرسي . دا کارونه که څه هم له ژبې سره د خو اخوږۍ په انګېزه وي خو زما په خيال نتيجه يې په زړه پوري نه ده.

ماته د پښتوژبې ډېري کوچنۍ لهجې لاهم دا اهميت وړدي. نه هغوته ناسمي وايم او نه د هغو لهجود لغاتونو او وراشو په استعمال باندي خوابدی کېږم. په هماغه ليکنه کې مي، چې پکښې زما په باب ګيله ډوله يادونه سوې وه (سپلمۍ پاڼه) ، د ٌغاښ پرغاښ کښېمنډمٌ جمله ترستر ګو سوه. زه پوهېږم چې (کښېمنډم) يا (کېمنډم) زما په لهجه کې د (کښېکښم) يا) کښېکاږم) په شکل ويل کېږي. زما په لهجه کې د(منډل) مصدر په يوه شي کې د بل شي د ننه ايستلو يا چخلو په معنا کارېږي او د چخل عمليه له غاښ سره برابره نه راځي . زه به هيڅکله د(غاښ پرغاښ کښېمنډم) عبارت ونه ليکم. زه (غاښ پرغاښ کښېکاږم) عبارت د ځان له پاره غوره ګڼم خو ځان ته به بيا هيڅکله دا حق هم ورنه کړم چې د(کښېمنډم) کلمه ناسمه وبولم. دا اصطلاح په يوه پراخ اولس کي کارېږي او دا پراخ اولس زما پښتانه وروڼه دي . پرېږدئ چې د دغه يوه مفهوم له پاره موږ په ژبه کې دري لغته ولرو . زما نظر د لغتونو په برخه کې بالکل روښانه دئ . زه د نو ولغتونوله تحميلولو سره مخالف يم. له دې خبري سره مخالف يم چې يو ثوک خپل له ځانه جوړ سوی لغت د معيار په نامه په زور راباندي مني . د سپلمۍ پاڼي په نوموړي مضمون کي د ښاغلي جهاني څخه هم ګيله سوې ده چې ٌ... هغه قسم کړی چې (سو) به پرې ثوک (شو) نه کړي او زه يې دا د شاعر په بغاوت کې ورحسابوم ... د زهروغړپ دی تېروم يې.ٌ

ګرانه سپلمۍ واله ! دې خبري دي سخت ولړزولم. ما په اصطلاح د معياري ژبې له پلويانو څخه تل دا غوښتنه کړې ده چې د لغاتو جوړولو پرځای دي يو وارلهجې وپلټي ، که يې کوم لغت ورته وموند ، هغه دي و اخلي او که نه ، نو بيا دې ورته نوی لغت جوړ کړي. زما سره هر کله دا اند ښېنه ملګرې وي چې زما پردې رو اغوښتنه ولي چا ترننه پوري ښه په پراخ نيت غوږنه دئ نيولئ؟. او س چې مي ستاسي په ليکنه کي ولوستل چې د معيار عاشقانو ته د پښتو ديوې لويي لهجې ايکي يو لغت (سو) منلٌ د زهروغړپ دئٌ ، نو باور وکړئ چې سخت وډار بېدم. له ځان سره مي وويل: يا خدايه پردې بدبختو پښتنو دي څه بلانازله کړې ده. دوی ته چې د خپلې پښتو ديوې لهجې د لغت کاربدلٌ د زهروغړپٌ ښکاري نو بيا موږ ولي له نورو څخه ګيله کوو چې د پوهنتون ، پوهنځي لغات له خپلو ليکنو څخه باسي ؟ خدای دي وکړي چې د سپلمۍ والو دغه جمله زما د مخکينۍ غوښتني د ردولو له پاره جواب نه وي.

ماته د حيرانتيا ځای دا دئ چې د جهاني پرشعر باندي خود پښتنو د ټولو لهجو ويونکي خوند اخلي او دده شعر د ټولو پښتنو خوښ دئ. زما په نظر خو له معياريت څخه مراد هم بايد دا وي چې په ليکنه يا شعر باندي لوستونکي پوه سي ، د هغه مطلب ژر درک کړای سي او ليکنه يا شعر يې پرزړو باندي کښېني. آيا د جهاني شعر لهٌ سوٌ سره سره د ټولو پښتنو په نزد محبوب القلوب نه دئ ؟ که جواب (هو) وي. نو زه وايم د جهاني د شعر ژبه معياري ده. او که ثوک و ايي چې نه ، معياري ژبه همدا ده چې دا زه يې ليکم. ما کهٌ په سيند لاهوٌ وکيښ ، که ميٌ په لاره ځمٌ وکيښ ، که ميٌ پښې تو يېږيٌ وکيښ ، ټول ځکه معياري دي چې سين مي په شين اړولی دئ ! دې ته نو سرزوري و ايي او سرزورۍ ته نو بيا زه هم جواب نه لرم .

د ژبې معياريت نه د زاړه او نوي ترمنځ د مبارزې په مارکسيستي فورمول ترلاسه کېدلای سي او نه د فرمان په ورکولو سره. دا يو اوږد ژبنی پراسس (process) دئ چې که په طبيعي ډول تعقيب نه سي ،ژبې ته خوراډېر تاوانونه رسوي لکه اوس چې يې رسولي هم دي.

دا طبيعي بهير که پرچا اوږد ښېږي يا اوږد سوي وي ، وي به. خو تعقيب يې ضروري دئ. له دې بهير سره دٌ کډي مي بارېږي ، زوی مي راملاکهٌ چلند په کارنه دئ . او که ثوک د سوټې د زور چلند ورسره کوي نو کوي به يې. خو تاسي به يې ووينئ چې دا منډه ترکومه ځايه رسېدلای سي. له معياريت څخه بايد د ملنډو داسي شی جوړنه کړو چې بس سين په شين واړوه ، نور نو هرڅه برغزوي چې و ايي وايه يې

لکه وراندي چي مي وويل دژبي د معيار خبره يوه اوږده تدريجي عمليه ده . په انقلابي خېزونو باندي د هغي عملي کول به هغه رازنتيجه ورکړي لکه زموږ منورينو چي غوښتل په انقلابي شعارونو باندي په افغاني ټولنه کي ټولنيزاو سياسي بدلونونه راولي خو په پای کي يې د غه بدبخت اولس په يوويشتمه پېړۍ کي د مذهبي فناټيزم ترخپېړې لاندي کښېناوه او د ښوونځي له تګه يې ورته د کفرپه اندازه ګناه جوړه کړه .

ماله ځان سره پتېيلي وه چي پر د غه رازموضوعګانو به خپل وخت او انرژي نه لګوم . خوخرنګه چي په نوموړي ليکنه کي په نامه يادسوی وم او له بلي خوادادي ليکني له امله داند ښېنو مارانو وا خيستلم نو درنو لوستونکو ته دخپلو عقايدو د څرګندتياله خاطره مي دا څو پاڼي توري کړې. خدای دي وکړي چي دزړه په مطلب مي لوستونکي پوه کړي وي.

که زيارت کړم نه رارسېږي

ياڅګه زه يم ياڅګان دي زيارتونه (١

محمد معصوم هوتک

داګست دیارلسمه ۲۰۰۷ ع

اوکويل ـ کاناډا

١) دامقاله د ښکلا مجلې څلرم کال ، پنځمه ګڼه کي خپره سوه .

ماخذونه

ددي کتاب په کښلو کي له دالاندي ماخذو څخه استفاده سوې ده:

١ ـ پالوال ، عبدالرازق (ډاکټر) ، معياري پښتو ، ۱۳۸۴ نمريز کال

٢ ـ خيرالبيان ، دکابل چاپ ، ۱۳۵۳ ش

٣ ـ رفيع ، حبيب الله ، ژبپالنه ، پښتو ټولنه ، کابل ، ۱۳۶۱) ميزان (

۴ ـ بريالی ، عبدالکريم ، د پښتو ليکدود ، پښتو اکيډمي ، کوئټه ، ۲۰۰۰ ع

۵ ـ يون ، محمد اسمعيل ، استادزيار ، د پښتني فرهنګ يو ځلاند ستوری ، ۱۳۷۲

۶ ـ خټک دوست محمد ، بحرالعلوم (لومړی ټوک) ، د محمد معصوم هوتک په زيار ، صحاف نشراتي موسسه ، ۱۳۸۳ ل

٧ ـ زيار ، دوکتورمجاوراحمد (پوهاند) پښتو پښتانه دژبپوهني په رڼا کي ، ۱۳۷۹ ش

٨ ـ زيار ، دکتورمجاوراحمد (پوهنوال) ويی پوهنه ، کابل پوهنتون ، ۱۳۶۰ ش

٩ ـ زيار ، دکتورمجاوراحمد (پوهاند) پښتو پښويه ، دريم چاپ ، ۱۳۸۴ ش

١٠ ـ روهي ، سرمحقق محمد صديق (کانديداکاديمسن) د پښتو ادبياتو تاريخ ، معاصره دوره ، ۱۳۷۸ ش

١١ ـ رشاد ، عبدالشکور ، لودي پښتانه ، پښتو ټولنه ، کابل ، ۱۳۳۶ ش

١٢ ـ نوميالی ، محمد انور ، د پښتنو د ټولنيز تاريخ مبادي ، ۱۹۹۰ ع

١٣ ـ وېښ ، رازمحمد ، پښتو کتابونه ، پښتو ټولنه ، کابل ، ۱۳۳۷ ش

١۴ ـ بېنوا ، عبدالروف ، پښتو روزنه ، د پښتو څېړنو بين المللي مرکز ، کابل . ۱۳۵۲ ش

١۵ ـ هوتک ، محمد معصوم ، ميرزا عبدالودود هوتک ، ۱۳۷۷ ش

١۶ ـ دخان شهيد ياد ، دمقالو مجموعه ، دسرحدونو چارووزارت ، کابل ، ۱۳۷۰ ش

١٧ ـ افغان ياد ، دمقالو مجموعه ، کابل پوهنتون ، دژبو او ادبياتو پوهنځی ، ۱۳۶۰ ش

١٨ ـ رويداد لويه جرګهٔ دارالسلطنهٔ کابل ، ۱۳۰۳ ش

١٩ ـ ډيوه) مجله) ، ۴ کال ، ۲ ګڼه

٢٠ ـ ډيوه (مجله) ، ۴ کال ، لومړۍ ګڼه

٢١ ـ افغان ولس (مجله) ، ۶ کال ، لومړۍ ګڼه

٢٢ ـ افغان ولس (مجله) ، ۵ کال ، لومړۍ ګڼه

٢٣ ـ لېمه (مجله) ،

٢۴ ـ ګوربت (مجله) ، لومړی کال ، ۶ ګڼه

٢۵ ـ کابل (مجله) ، ۱۳۲۵ کال ، ۱۱ـ۱۲ ګڼه

٢۶ ـ ښکلا (مجله) ، ۴ کال ، ۳ ګڼه

۲۷ ـ ښکلا (مجله) ، ۳ کال ، ۶ گڼه
۲۸ ـ ورځ (مجله) ، ۲ کال ، ۳ ـ ۴ گڼه
۲۹ ـ آئینهٔ افغانستان (مجله) ، ۱۰۴ گڼه ، اکتوبر ۲۰۰۲ ع
۳۰ ـ امید جریده
۳۱ ـ دعبدالحمید مومند کلیات، د محمد آصف صمیم په زیار ، ۱۳۸۳ ل
۳۲ ـ د میرزا حنان بارکزي د یوان ، د محمد معصوم هوتک په زیار ، ۱۳۷۰ش
۳۳ ـ دعبدالحمید مومند د یوان ،دزلمي هیوادمل په زیار ،کابل ، ۱۳۶۳ش
۳۴ ـ ددعبدالحمید مومند د یوان ،دصدیق الله رښتین په زیار ، پښتو ټولنه ،کابل ، ۱۳۳۰ش
۳۵ ـ دحمید درومرجان ، د سید انوارالحق جیلاني په زیار ،۱۹۷۸ع
۳۶ ـ دلوی احمد شاه باباد یوان ، د مومن موحد په زیار ،۱۳۷۸ش
۳۷ ـ دلوی احدشاه باباد یوان)دیوان هرا) ، د محمد معصوم هوتک په زیار ، ناچاپ
۳۸ ـ دحاجي جمعه بارکزي د یوان ، دزلمي هیوادمل په زیار ، پښتو ټولنه ، کابل ، ۱۳۶۰ش
۳۹ ـ دیوان هجري ،دهمیش خلیل په زیار ، پیښور ، ۱۹۵۸ع
۴۰ ـ د پښتوژبې دودې اړتیااولارې چارې) دمقالومجموعه) ، ۱۳۷۸ش
۴۱ ـ پښتو چاپي آثار (دمقالومجموعه) ، کابل ، ۱۳۵۷ ش
۴۲ ـ د پښتو ټولني تاریخچه ،پښتو ټولنه ، کابل ، ۱۳۵۲ش
۴۳ ـ بینوا ویب پاڼه ، ۲ نومبر ۲۰۰۲ع
۴۴ ـ ټول افغان ویب پاڼه ، ۱۱زمری ۱۳۸۵ش
۴۵ ـ سپلمۍ ویب پاڼه
۴۶ ـ د سراج الاخبار کلکسیون
۴۷ ـ دطلوع افغان کلکسیون
۴۸ ـ زمامتفرق یادا ښتونه

49 � Tony, Crowley, Standard English& the Politics of Language , N.Y
50 � Encyclopaedia Britannica
51 � Illustrated WorldEncyclopaedia, N.Y.
52 � Oxford, Current English Dictionary, 1998
53 �Wikipedia Encyclopaedia, (Inter-net)